

GEORGE ORWELL

**DIENOS PARYŽIUJE
IR LONDONE**

GEORGE ORWELL

**DIENOS PARYŽIUJE
IR LONDONE**

ROMANAS

Iš anglų kalbos vertė
Arvydas Sabonis

UDK 820-3
Or-102

Versta iš:
George Orwell,
*Down and Out in
Paris and London*,
PENGUIN BOOKS
in association with
Martin Secker &
Warburg Ltd, 1989

Knygos leidimą parėmė
Lietuvos Respublikos
Kultūros ir sporto
rėmimo fondas

Tiražas 1700 egz.

Išleido:
UAB „Kitos knygos“
Vienybės g. 21, LT-51379 Kaunas
info@kitosknygos.lt
www.kitosknygos.lt

Spausdino:
UAB „Logotipas“
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

ISBN 978-9955-640-42-4

Copyright © 1993 by Eric Blair
© Arvydas Sabonis (vertimas,
straipsnis), 2007
© Daumantas Každailis,
Ieva Každailienė (dizainas), 2007
© kitos knygos, 2007

O apgailētina būtis, kai skursti lemta!

CHAUCER

I

Coq d'Or gatvė Paryžiuje, septinta valanda ryto. Už lango girdžiu kimius tūžmingus riksmus. Tai madam Monce [Mons], nedidelio viešbutėlio anapus gatvės savininkė, išėjo ant grindinio tarti poros žodžių ketvirtojo aukšto gyventojai. Ji basomis įsispyrusi į klumpes, žili jos plaukai palaidi.

MADAM MONCE: *Sacrée salope!*¹ Kiek sykių sakiau netraiškyti blaikių į sieną? Gal manai, kad viešbutis priklauso tau, a? Kodėl negali išmesti jų pro langą kaip visi? *Espèce de traînée!*²

MOTERIS IŠ KETVIRTO AUKŠTO: *Va donc, eh! Vieille vache!*³

Tada pratrūksta margas riksmų choras, mat abipus gatvės atsilapoja langai ir pusė jos gyventojų įsitraukia į barnį. Po kokių dešimties minučių triukšmas staiga nuščiūva, nes gatve atjoja raitelių eskadronas, ir visiems rūpi į juos pavėpsoti.

Piešiu šį vaizdelį tam, kad perteikčiau šiek tiek Coq d'Or gatvės dvasios. Nesakau, kad ten nuolat virdavę kivirčiai, bet vis dėlto retas rytas praeidavo be panašių protrūkių – bent vieno. Barniai, gailūs gatvės prekeivių šūksniai, vaikų, grindiniu gainiojančių apelsino lupeną, žviegimas, gerklingas dainavimas naktimis ir gaižus atliekų dėžių dvokas – visa tai kūrė tos gatvės atmosferą.

¹ Prakeikta kekšė! (*Pranc.*)

² Na ir šliundra! (*Pranc.*)

³ Atstok, sena karve! (*Pranc.*)

Gatvė buvo labai siaura – tarpekis tarp aukštų raupsuotų namų, keistai pasvirusių vienas į kitą, tarsi sustingusių griuvimo akimirka. Visi tie namai buvo viešbučiai, kimšte prikimšti nuomininkų, daugiausia lenkų, arabų ir italų. Pirmuose jų aukštuose buvo įsikūrę nedidukai bistro, kur nusilakti galėjai už maždaug vieną šilingą. Šeštadienio vakarais pasigerdavo apie trečdalis kvartalo vyrų. Tada jie vaidydavosi dėl moterų, o juodadarbiai arabai, gyvenantys pačiuose pigiausiuose viešbučiuose, savo paslaptinius santykius aiškindavosi su kėdėmis, retkarčiais – ir revolveriais rankose. Vakaramis policininkai po vieną gatvėje nesirodydavo. Tai buvo ne itin rami vieta. Bet ir tame triukšme bei purve gyveno garbių prancūzų krautuvininkų, kepėjų, skalbėjų ir panašių profesijų žmonių, ištraukusių į savo kiautus ir po kruopelę kraunančių nedidelių turtus. Žodžiu, tipiškas Paryžiaus skurdo kvartalas.

Viešbutis, kuriame gyvenau, vadinosi „Hôtel des Trois Moineaux“⁴. Tai buvo niūri, sukežusi šešių aukštų „triušidė“, medinėmis pertvaromis sutvarstyta į keturiasdešimt kambarėlių – mažų, nenugrandomai purvinių, nes kambarinių čia niekada nebuvo, o madam F., jo *patronne*⁵, neturėjo laiko šlavinėti. Pertvaros buvo degtuko plonumo, plyšiams pridengti iškljuotos daugybe sluoksnių rožinio popieriaus, kurio atvėpse glaudėsi blaklių ordos. Dieną ilgos jų virtinės ropodavo palubiais, o naktį išbadėjusios nusileisdavo žemyn, tad tekdavo kas pora valandų keltis ir rengti masines jų žudynes. Kartkartėmis, kai blakės išsiėsdavo iki gyvo kaulo, padeginę sieros išrūkydavai jas į kitą kambarį, tačiau kaimynas atsakydavo tuo pačiu, ir jos netrukus grįždavo. Nors ir nešvaroje, bet jaučiausi čia kaip namie, nes madam F. ir jos vyras buvo mieli žmonės. Kambariai kainavo nuo trisdešimt iki penkiasdešimt frankų per savaitę.

Nuomininkai, daugiausia svetimšaliai, dažnai keisdavosi – būdavo, ateina be jokio bagažo, pagyvena savaitę ir vėl išnyksta. Jie buvo kuo

⁴ „Trijų žvirblių viešbutis“ (pranc.).

⁵ Savininkė, šeimininkė (pranc.).

įvairiausių veiklų – batsiuviai, mūrininkai, akmentašiai, grioviakasiai, studentai, prostitutės, skudurininkai; tarp jų pasitaikydavo neįtikėtinų skurdžių. Viename iš pastogės kambarių gyveno studentas bulgaras, siuvantis prašmatnius batus amerikiečiams. Nuo šeštos iki dvyliktos jis, sėdėdamas ant lovos, pagamindavo tuziną porų ir šitaip uždirbdavo trisdešimt penkis frankus; likusią dienos dalį praleisdavo Sorbonne'oje, paskaitose. Jis rengėsi tapti dvasininku, tad jo kambario grindys buvo nuklotos ne tik odos atraižomis, bet ir atverstomis teologijos knygomis. Kitame kambaryje gyveno rusė su sūnumi, vadinančiu save menininku. Motina šešiolika valandų per dieną adydavo kojines ir gaudavo dvidešimt penkis santimus už porą, o jos sūnus išsipustęs šlaistydavosi po Montparnasse'o kavines. Dar kitą kambarį nuomojo dviese – vienas eidavo į darbą naktį, kitas – dieną. O viename našlys dalijosi lovą su savo dviem suaugusiomis dukterimis, abiem džiovininkėmis.

Viešbutyje netrūko ekscentriškų asmenybių. Paryžiaus skurdo kvartalai sutraukia ekscentrikus – žmones, kurie pakliuvo į savitas, šiek tiek beprotiškas gyvenimo vėžes ir liovėsi mėginę būti normalūs ar padorūs. Skurdas išlaisvina juos nuo įprastų elgesio normų, kaip kad pinigai išlaisvina nuo būtinybės dirbti. Kai kurių mūsų viešbučio nuomininkų gyvenimas buvo neapsakomai keistas.

Antai Rougiers [Ružjė], senyvų žemaūgių skarmalių porėlė, vertėsi neįprastu verslu: pardavinėdavo atvirukus St. Michel bulvare. Įdomiausia, kad tuos atvirukus jie pardavinėdavo užklijuotuose vokuose kaip pornografinius, bet iš tikrųjų tai buvo pilių Luaros pakrantėse vaizdai; pirkėjai susigriebdavo per vėlai ir, žinoma, niekada nesiskųsdavo. Rougiers uždirbdavo apie šimtą frankų per savaitę ir, taupiai gyvendami, sugebėdavo visada būti pusiau pavalgę ir pusiau girti. Iš jų kambario sklido toks dvokas, kad jį galėjai užuosti net žemesniame aukšte. Pasak madam F., per ketverius metus Rougiers nė karto nebuvo nusi-vilkę dėvimų drabužių.

Arba Henri [Anri], dirbęs kanalizacijoje, – aukštas melancholiškas garbanius, gana romantiškai atrodantis su ilgaauliais vandentiekininko

batais. Henri keistumas pasireiškė tuo, kad ištisomis dienomis neprataravo nė žodžio, nebent koku nors darbo reikalu. Vos prieš metus jis turėjo gerai apmokamą vairuotojo tarnybą, taupėsi pinigus. Vieną dieną Henri pamilo merginą, bet buvo atstumtas, tad nesusivaldęs jai spyrė. Įspirta mergina iki ausų įsimylėjo Henri, ir jiedu dvi savaites gyveno drauge, per tą laiką išleido tūkstantį jo sutaupytų frankų. Paskui mergina įtaisė jam ragus; už tai Henri smeigė jai į petį peiliu ir šešiams mėnesiams pateko į kalėjimą. Išsyk po dūrio mergina dar karščiau pamilo Henri; porelė susitaikė ir susitarė, kad, grįžęs iš kalėjimo, Henri pirks taksi, jiedu susituoks ir pradės rimtą gyvenimą. Dar po dviejų savaičių mergina vėl sulaužė ištikimybę, bet šįsyk Henri, išėjęs iš kalėjimo ir radęs ją besilaukiančią, peilio nesigriebė. Jis išsiėmė visas santaupas ir gėrė tol, kol vėl atsidūrė už grotų, šį kartą mėnesiu; tada nuėjo dirbti į kanalizaciją. Niekas negalėjo priversti Henri prabilti. Jei paklausdavai, kodėl pasirinko tokį darbą, Henri nieko neatsakydavo, tik sudėdavo kryžmai riešus, vaizduodamas antrankius, ir kryptelėdavo galva į pietus, kalėjimo link. Nusisukusi laimė, regis, per vieną dieną pavertė jį puspročiu.

Dar buvo anglas R., šešis mėnesius per metus gyvenantis Londone pas tėvus, kitus šešis – Prancūzijoje. Prancūziškuoju laikotarpiu jis kasdien išgerdavo po keturis litrus vyno, o šeštadieniais – po šešis. Sykį beldėsi net į Azorų salas, nes vynas ten pigesnis negu bet kur kitur Europoje. R. buvo romi naminė būtybė, niekada nekelianti triukšmo ir nesivelianti į ginčus, bet ir niekada neišsiblaivanti. Jis miegodavo iki vidurdienio, paskui iki vidurnakčio sėdėdavo bistro, ramiai ir metodiškai maukdamas. Maukdamas jis rafinuotu moterišku balsu kalbėdavo apie senovinius baldus. Išskyrus mane, R. buvo vienintelis anglas visame kvartale.

Ne mažiau ekscentriškai gyveno ir daugybė kitų: rumunas mesjė Jules [Žiuli], nieku gyvu nepripažįstantis, kad viena jo akis stiklinė, mūrininkas Fureux [Fiurė] iš Limousino provincijos, šykštuolis Roucolle [Rukol] – tiesa, jis mirė prieš man čia pasirodant, – senasis skudurininkas

Laurent [Loran], savo parašą kopijuodavęs iš popierėlio, kurią visada nešiojosi kišenėje. Turint laiko, būtų smagu parašyti kai kurių iš jų biografijas. Kvartalo gyventojus aprašinėju ne šiaip dėl įdomumo, o todėl, kad jie visi susiję su knygos tema. Juk rašau apie skurdą, ir mano pirmasis sąlytis su juo įvyko šiame kvartale. Kvartalas, jo purvas, jo keistuoliai gyventojai man davė pirmą vaizdžią skurdo pamoką, paskui tapo ir mano paties patirčių fonu. Dėl šios priežasties ir stengiuosi bent šiek tiek parodyti, kaip ten buvo gyvenama.

II

Kvartalo gyvenimas. Imkime kad ir mūsiškį bistro „Hôtel des Trois Moineaux“ viešbučio apačioje. Ankštas pusrūsis plytinėmis grindimis, vynu sulaistyti stalai, laidotuvių nuotrauka su užrašu „Crédit est mort“⁶; raudonomis juostomis persijuosę darbuotojai, dideliais lenktiniais peiliais pjaustantys dešrą; madam F., didinga valstietė iš Auvergne provincijos, – valingos karvės veidu, kiaurą dieną gurkšnojanti malagą „nuo skrandžio“; žaidimas kauliukais iš aperityvo, dainos „Les fraises et les framboises“⁷ ir apie merginą vardu Madelon [Madlon], sakančią: *Comment épouser un soldat, moi qui aime tout le régiment?*⁸; neįprastai viešos meilės scenos. Pusė viešbučio vakarais susirinkdavo į bistro. Vargu ar rastum Londone bent vieną *pub*, kur nors ketvirtąja dalimi būtų taip linksma.

Bistro išgirdavai keisčiausių kalbų. Kaip pavyzdį pateiksiu Charlie [Šarlį], vieno iš vietinių įžymybių, šnekas.

Charlie, augęs geroje šeimoje ir gavęs gerą išsilavinimą, buvo pabėgęs iš namų ir gyveno iš retkarčiais gaunamų perlaidų. Įsivaizduokite jį trykštantį jaunyste: skaitūs gero berniuko skruostai, švelnūs kaštoniniai plaukai, lūpos drėgnos ir perdėm raudonos it vyšnios. Kojos mažytės,

⁶ „Kreditas mirė“ (*pranc.*).

⁷ „Braškės ir avietės“ (*pranc.*). Populiari nešvanki dainelė. (*Vert. past.*)

⁸ Kaip galiu tekėti už vieno kareivio, jei myliu visą pulką? (*Pranc.*) Kiek pakeistos 1914 m. dainos eilutės. (*Vert. past.*)

rankos nenormaliai trumpos, delnai putlūs tartum kūdikio. Kalbėdamas vis juda, kruta, tarsi būtų pernelyg laimingas ir kupinas gyvybės, kad galėtų bent akimirka nustyti vietoje. Trečia valanda dienos, tad bistro nėra nieko, išskyrus madam F. ir porą darbo neturinčių vyrų, bet Charlie nesvarbu, su kuo kalbėtis, jei tik jis kalba apie save. Jis gražbyliauja tarsi oratorius ant barikados, su pasimėgavimu tardamas žodžius ir mostaguodamas trumpomis rankomis. Jo mažos lyg paršelio akutės žiba įkarščiu. Žiūrėti į jį kažkodėl be galo šlykštu.

Charlie kalba savo mėgstama tema – apie meilę.

„Ah, *l'amour, l'amour!* Ah, *que les femmes m'ont tué!*”⁹ Deja, *messieurs et dames*¹⁰, moterys pražudė mane, beviltiškai pražudė. Būdamas vos dvidešimt dvejų, esu galutinai išsekintas ir sužlugdytas. Tačiau kiek visko sužinojau, kokios išminties gelmės man atsivėrė! Kaip nuostabu yra įgyti tikros išminties, darytis civilizuotu žmogumi aukščiausia šio žodžio prasme, tapti *raffiné, vicieux*¹¹ ir t. t., ir t. t.

Messieurs et dames, matau, kad jums liūdna. Ah, *mais la vie est belle*¹² – vykite liūdesį šalin. Maldauju, pralinksmėkite!

Phipilkit pilną taukę Samo vyno!

Ih mums nebehūpės tokie dalykai!¹³

Ah, *que la vie est belle!*¹⁴ Klausykite, *messieurs et dames*, pasidalysiu su jumis savo patirties lobiais. Atskleisiu jums tikrąją meilės prasmę, tikrąjį jausmą – aukštesnį, subtilesnį malonumą, pažįstamą vien tik civilizuotiems žmonėms. Papasakosiu jums apie laimingiausią savo

⁹ Ak, meile, meile! Ak, tai moterys mane pražudė! (*Pranc.*)

¹⁰ Ponai ir ponios (*pranc.*).

¹¹ Rafinuotam, nuodėmingam (*pranc.*).

¹² Ak, bet gyvenimas gražus (*pranc.*).

¹³ George Byron, „Graikijos salos“. (*Vert. past.*)

¹⁴ Ak, koks gyvenimas gražus! (*Pranc.*)

gyvenimo dieną. Deja, tas laikas, kai galėjau patirti tokią laimę, jau praėjęs. Praėjęs negrižtamai – neliko nė menkiausios galimybės jį pakartoti, neliko netgi noro.

Tad klausykitės. Tai atsitiko prieš dvejus metus, kai mano brolis – jis yra advokatas – lankėsi Paryžiuje. Tėvų prašymu jis susirado mane ir pakvietė vakarienės. Mudu nekenčiame vienas kito, bet nenorėjome eiti prieš tėvų valią. Vakarieniaujant jis gerokai įkaušo nuo trijų bordo butelių. Parvedžiau brolių į jo viešbutį, pakeliui nupirkęs dar butelį brendžio, ir kambaryje priverčiau jį išgerti pilną stiklinę, įtikinęs, kad tai padės prasiblaivyti. Po brendžio jis krito ant grindų ir pakirstas. Atrėmiau jį nugara į lovą ir apieškojau kišenes. Radau tūkstantį ir šimtą frankų, stvėriau juos, nukurnėjau laiptais, šokau į taksi ir išvažiavau. Brolis nežinojo mano adreso, tad buvau saugus.

Kur eina vyras turėdamas pinigų? Suprantama, į *bordels*. Tačiau, tikiuosi, nemanote, kad ketinau eikvoti laiką tokiam vulgariam ištvirkavimui, koks pritinka nebent juodnugariams. Velniai rautų, aš juk civilizuotas žmogus! Patys suprantate, su tūkstančiu frankų kišenėje buvau įnoringas, išrankus malonumams. Tik apie vidurnaktį radau tai, ko ieškojau. Ramiame bistro, atokiau nuo didžiųjų bulvarų, susipažinau su labai šauniu kokių aštuoniolikos metų jaunikaičiu. Jis vilkėjo smokingą, plaukus buvo pasikirpęs *à l'américaine*. Mudu puikiai vienas kitą supratome. Šnektelėjome apie šį, apie tą, aptarėme įvairius smagimosisi būdus. Netrukus pasigavome taksi ir išvažiavome.

Taksi sustojo siauroje nuošalioje gatvelėje, kur švietė vieni vienas dujinis žibintas. Ant grindinio žvilgėjo tamsios balos. Vienoje gatvelės pusėje dunksojo aukšta ir aklina vienuolyno siena. Mano vedlys priėjo prie apgriuvusio namo uždaramis langinėmis ir keletą kartų pabeldė į duris. Netrukus išgirdome žingsnius, skląsčių žvangesį, ir durys šiek tiek prasivėrė. Mūsų panosėje išniro didelė kreiva ranka delnu į viršų, reikalaujanti pinigų.

– Kiek prašot? – paklausė mano vedlys, įstatęs koją tarp durų ir slenksčio.

– Tūkstantis frankų, – atsakė moters balsas. – Mokat iš karto arba einat šalin.

Įdėjau į delną tūkstantį frankų, o likusį šimtą atidaviau vedliui; palinkėjęs labos nakties, jis paliko mane. Girdėjau viduje balsu skaičiuojant banknotus, paskui nosį pro duris iškišo sena perkarusi varna juodais drabužiais ir, prieš įleisdama, įtariai mane nužvelgė. Viduje buvo labai tamsu: nemačiau nieko, išskyrus ryškia degiklio liepsną, nušviečiančią lopinėlių tinkuotos sienos, o visa kita panardinančią į dar juodesnį šešėlį. Dvokė žiurkėmis ir dulkėmis. Nesakydama nė žodžio senė prisidėgė nuo degiklio žvakę ir nušlubavo akmenimis grįstu koridoriumi prie žemyn vedančių laiptų.

– *Voilà!*¹⁵ – parodė ji. – Leiskitės į rūsį ir darykit, ką norit. Aš nieko nematysiu, nieko negirdėsiu, nieko nežinosiu. Esat laisvas, suprantat, visiškai laisvas.

Na, *messieurs*, ar būtina apsakinti – *forcément*¹⁶, patys esate tai patyrę, – tą virpulį, kartu ir baimingą, ir džiugų, apimantį žmogų tokiomis akimirkomis? Apgraubomis lipau žemyn, girdėjau vien savo kvėpavimą ir batų kaukšėjimą į akmenines pakopas. Laiptų apačioje mano ranka užčiuopė elektros jungiklį. Pasukau jį, ir išpūdingas dvylikos raudonų rutulių sietynas nutvieskė rūsį purpurine šviesa. Atsidūriau ne rūsyje, o miegamajame, stulbinančiai prašmatniame miegamajame, nuo viršaus iki apačios užlietame kraujo spalva. Pabandykite tai įsivaizduoti, *messieurs et dames!* Raudonas kilimas ant grindų, raudoni sienų apmušalai, raudonas krėslų pliušas, raudonos netgi lubos; visur – akį rėžiantis raudonis. Visa tai kėlė sunkų, slogų išpūdį, tarytum šviesa būtų sklidusi pro kraujo kupinus indus. Patalpos gale stovėjo didžiulė kvadratinė lova, aišku, užtiesta raudonu užtiesalu, ant kurio gulėjo mergina, vilkinti raudono aksomo suknelę. Pamačiusi mane, ji susigūžė ir bandė paslėpti kelius po savo trumpu drabužiu.

¹⁵ Štai! (*Pranc.*)

¹⁶ Neišvengiamai (*pranc.*).

Vis dar stovėjau kur sustojęs.

– Eik šen, mano vištyte, – tariau.

Ji išgąstingai suinkštė. Vienu šuoliu atsidūriau prie lovos. Mergina bandė išvengti manęs, bet aš stvėriau ją už gerklės – štai šitaip, mate-te? – stipriai! Ji priešinosi, maldavo pasigailėti, bet aš tvirtai laikiau už-laužęs jos galvą ir žvelgiau į akis. Ji buvo kokių dvidešimties metų, plataus buko veido, būdingo kvailiems vaikams, bet padengto storu dažų ir pudros sluoksniu, o jos mėlynos kvailos akys, blizgančios raudonoje šviesoje, spygsojo siaubo perkreiptu žvilgsniu, kokio nepamatysi niekur kitur, tik tokių moterų akyse. Be jokios abejonės, tai buvo valstiečių dukra, tėvų parduota į vergiją.

Be žodžių nutraukiau ją nuo lovos ir bloškiau ant grindų. Tada puoliau tarsi tigras! Ak, džiaugsmo, nepakartojamas tos akimirkos žavesy! Štai, *messieurs et dames*, ką ketinu jums atskleisti; *voilà l'amour*! Štai tikroji meilė, štai vienintelis dalykas pasaulyje, kurio verta siekti, šalia kurio visi jūsų menai ir idealai, visos jūsų filosofijos ir tikėjimai, visi jūsų gražūs žodžiai ir aukštieji principai pasidaro blyškūs ir beverčiai it pelenai. Kai patiri meilę – tikrąją meilę, – visa kita pasaulyje atrodo tik menkas džiaugsmo šešėlis.

Vis nuožmiau ją puoliau. Ji dar bandė ištrūkti, vėl maldavo pasigailėti, bet aš iš jos tik juokiausi.

– Pasigailėti! Nejaugi manai, kad atėjau čia rodyti gailėstingumo? Ir kad už tai sumokėjau tūkstantį frankų? – prisiekiu, *messieurs et dames*, jei ne tie prakeikti įstatymai, varžantys mūsų laisvę, būčiau ją nugalabijęs.

Ak, kaip ji klykė, kokia kančia skambėjo jos balse! Tačiau niekas negalėjo nieko girdėti; Paryžiaus požemiuose buvome saugūs nelyginant piramidės gelmėse. Ašaros sravo merginos veidu, ilgais purvinais latakais nešdamos pudrą. Ak, nesugrąžinamas laike! Jums, *messieurs et dames*, jums, kurie nesate lavinę subtilesnių meilės pajautų, toki malonumą turbūt sunku net įsivaizduoti. O ir aš pats dabar, kai mano jaunystė pražuvo – ak, jaunyste! – daugiau niekada nepatirsiu tokio nuostabaus gyvenimo. Jis baigėsi.

O taip, jis baigėsi – baigėsi amžiams. Ak, koks skurdus, koks trumpas, koks nuviliantis tas žmogaus džiaugsmas! *Car en réalité* – nes iš tikrųjų – kiek trunka meilės kulminacija? Niekį, akimojį, galbūt sekundę. Sekundė ekstazės, po jos – dulkės, pelenai, tuštuma.

Taigi, kol akis spėjo mirktelėti, patyriau didžiausią laimę, aukščiausią ir subtiliausią jausmą, kokį gali patirti žmogus. Ir tuojau pat jis išnyko, palikdamas man – ką? Visas mano laukiniškumas, visa mano aistra išsibarstė kaip rožės vainiklapiai. Likau abejingas, apatiškas, kupinas bergždžių apgailstavimų; taip staigiai persimainius jausmams, netgi pajutau gailestį ant grindų raudančiai merginai. Argi ne koktu, kad mums tenka būti tokių nemalonių emocijų kankiniais? Į merginą daugiau nepažvelgiau; norėjau tik kuo greičiau iš čia ištrūkti. Bėgte užbėgau rūsio laiptais ir išskubėjau į lauką. Ten buvo tamsu ir žvarbu, gatvės tuščios, mano žingsnius akmenų grindiniu kartojo duslus vienišas aidas. Nebeturėjau pinigų netgi taksi, tad pėsčiomis grįžau į savo šaltą viengungio būstą.

Štai ir viskas, *messieurs et dames*, ką žadėjau jums atskleisti. Tokia yra Meilė. Tai buvo laimingiausia diena mano gyvenime.“

Jis buvo įdomus egzempliorius, tas Charlie. Aprašiau jį tik tam, kad parodyčiau, kokią asmenybių įvairovę galėjai rasti tarpstančią Coq d'Or kvartale.

III

Coq d'Or kvartale gyvenau gal pusantrų metų. Viena vasaros dieną susizgribau, kad teturiu keturis šimtus penkiasdešimt frankų ir daugiau nieko, išskyrus savaitinius trisdešimt šešis frankus, kuriuos gaunu mokydamas anglų kalbos. Iki tol nesusimąstydavau apie ateitį, bet dabar supratau, kad privalau nedelsdamas ko nors imtis. Nusprendžiau pradėti ieškoti darbo ir iš anksto – kaip vėliau paaiškėjo, labai apdairiai – sumokėjau du šimtus frankų už kambario nuomos mėnesį. Su likusiais dviem šimtais penkiasdešimt frankų, pridėjus anglų kalbos pamokas, galėjau tą mėnesį pragyventi, o per tiek laiko tikėjausi rasiąs darbą. Galvojau tapti kokios nors turistinės kompanijos gidu ar galbūt vertėju. Deja, nusigręžusi laimė sugriovė mano planus.

Sykį viešbutyje pasirodė jaunas italas, vadinantis save raidžių rinkėju. Žmogėnas jis buvo gana neaiškus, nes augino žandeną, o tai rodė jį priklausant arba apašų, arba intelektualų sluoksniui, – tik niekas nebuvo tikras, kuriam iš jų. Madam F. jo išvaizda nepatiko, todėl pareikalavo iš anksto sumokėti už savaitę. Italas sumokėjo ir nakvojo viešbutyje šešias naktis. Per tą laiką pasidarė raktų dublikatus ir paskutinę naktį apvogė bent dešimt kambarių, tarp jų ir maniškį. Laimė, nerado pinigų, buvusių drabužių kišenėse, tad nelikau visai nuogas. Dabar turėjau vos keturiasdešimt septynis frankus, tai yra septynis šilingus ir dešimt pensų.

Mano planai ieškoti darbo žlugo. Reikėjo pragyventi už maždaug šešis frankus per dieną, o iš pradžių tai buvo pernelyg sunku, kad

liktų laiko pamąstyti apie ką nors kita. Štai kada prasidėjo mano skurdo patirtys – šeši frankai dienai jei ir nėra tikrasis skurdas, tai bent jo pakraštys. Šeši frankai – tai šilingas, o už šilingą Paryžiuje dieną galima pragyventi, jei žinai kaip. Tačiau tai nėra paprasta.

Tas pirmasis sąlytis su skurdu kartu ir įdomus. Juk tiek apie skurdą galvota – visą gyvenimą jo labiausiai bijojai, žinodamas, kad anksčiau ar vėliau teks to paragauti; o jis, pasirodo, visiškai kitoks negu laukei, kur kas proziškesnis. Manei, kad jis bus gana paprastas; o jis nepaprastai komplikuoatas. Manei, kad jis bus siaubingas; o jis tik bjaurus ir nuobodus. Tą specifinį skurdo *niekingumą* ir atrandi pirmiausia: gudrybes, kurių tenka griebtis, gėdingus poelgius, kailio mainymą.

Atrandi, pavyzdžiui, kad skurdas verčia slapukauti. Likimo smūgis numenkina tave iki šešių frankų per dieną. Tačiau, žinoma, nedrįsti to pripažinti – turi apsimesti, kad gyveni kaip gyvenęs. Nuo pirmos dienos išipainioji į melų tinklą, bet net ir meluojant tau ne ką lengviau. Tu liaujiesi siuntęs drabužius į skalbyklą, bet štai skalbėja pasigauna tave gatvėje ir klausia kodėl; kažką jai sumurmi, o ji, manydama, kad atiduodi skalbti kitur, tampa priešė visam gyvenimui. Tabako pardavėjas teiraujasi, kodėl pradėjai mažiau rūkyti. Reikia atsakyti į laiškus, bet negali, nes pašto ženklai pernelyg brangūs. Ką jau kalbėti apie valgymą – tai pats kebliausias dalykas. Kiekvieną dieną pietų metu išeini tariamai į restoraną ir valandą slankioji po Liuksemburgo sodą stebėdamas balandžius. Paskui kišenėse atsineši į kambarį maisto. Valgai duoną su margarinu arba duoną su vynu, bet net ir pasirinktą maistą nulemia melas. Vietoj rupios „plytinės“ duonos tenka pirkti ruginę; ji brangesnė, bet jos kepalai apvalūs, todėl lengviau paslėpti kišenėje. Duonai išleidi franką per dieną. Kartais dėl akių nusiperki išgerti už šešiasdešimt santimų, tad atitinkamai mažiau lieka maistui. Tavo baltiniai vis labiau juosta, baigiasi muilas ir skutimosi peiliukai. Verkiant reikia kirpti plaukus, tad bandai kirptis pats, bet rezultatas būna toks baisus, kad galiausiai vis tiek tenka eiti pas kirpėją ir išleisti dienos maistui skirtus pinigus. Meluoji nuo ryto iki vakaro, ir tai brangiai kainuoja.

Išitikini, kaip nepatikima turėti dienai tik šešis frankus. Ištinka kokia nors apmaudi nelaimė, ir lieki nevalgęs. Už paskutinius aštuoniasdešimt santimų nusiperki pusę litro pieno, virini jį ant spiritinės lempelės. Virindamas pamatai ranka ropojančią blakę; sprigtu numuši ją – pliupt! – tiesiai į pieną. Nieko nepadarysi, pili pieną lauk ir vaikštai alkanas.

Ateini pirkti svaro duonos ir lauki, kol pardavėja atpjaus svarą kitam pirkėjui. Ji sugrubnagė – atpjauna daugiau negu svarą. „*Pardon, monsieur*, – atsiprašo, – ar neprieštarausit, jei bus dviem sū daugiau?“ Svaras duonos kainuoja franką, ir tu turi lygiai tiek. Pagalvojęs, kad ir tavęs prašys primokėti du sū ir kad teks prisipažinti, jog negali, paniškai mauni pro duris. Praeina ne viena valanda, kol išdrįsti už-eiti į kitą duoninę.

Eini į daržovių krautuvę už franką pirkti kilogramo bulvių. Tačiau viena moneta tarp kitų pasirodo esanti belgiška, ir pardavėjas atsikvėpęs ją imti. Sliūkiniai lauk ir daugiau niekada ten nekeli kojos.

Užklysti į respektabilų kvartalą ir pamatai ateinant pasiturinti draugą. Vengdamas jo metiesi į artimiausią kavinę. Kavinėje norom nenorom turi ką nors užsisakyti, tad savo paskutinius penkiasdešimt santimų iškeiti į stiklinę juodos kavos su plūduriuojančia negyva muse. Panašios nelaimės ištinka šimtais. Jos – neišvengiamos skurdo palydovės.

Supranti, ką reiškia būti alkanam. Gyvas vien duona ir margarinu slankioji gatvėmis ir žiūrinėji krautuvių vitrinas. Visur, kad ir kur žvelgsi, tave žeidžia didžiulės perniek einančio maisto kaugės: kepti paršiukai, pintinės su karštais kepalais, milžiniški geltono sviesto luitai, dešrų ringės, bulvių kalnai, šveicariško sūrio girnapsūs. Matydamas tiek maisto kone apsižliumbi iš gailėsčio sau pačiam. Norisi stverti kepalą ir bėgti, kramtyti iki pagaus; susivaldai tik iš bailumo.

Atrandi nuobodulį, irgi neatsiejamą nuo skurdo; laiką, kai neturi ką veikti, bet, gurgiant pilvui, nepajėgi niekuo savęs sudominti. Pusę

dienos prasivolioji lovoje jausdamasis lyg Baudelaire'o *jeune squelette*¹⁷. Tik maistas galėtų tave išjudinti. Atrandi, kad žmogus, bent savaitę sotinęsis duona ir margarinu, jau nebėra žmogus, vien tik skrandis su keletu papildomų organų.

Toks – galima aprašinėti toliau, bet viskas bus labai panašu – yra gyvenimas už šešis frankus per dieną. Paryžiuje taip gyvena tūkstančiai – vargantys menininkai ir studentai, prostitutės, kai sėkmė būna nuo jų nusisukusi, praradusieji darbą. Tai, galima sakyti, skurdo apylinkės.

Šitaip gyvenau maždaug tris savaites. Keturiasdešimt septyni frankai netrukus ištirpo, ir man teko kliautis trisdešimt šešiais, kas savaitę gaunamais už anglų kalbos pamokas. Iš nepatyrimo blogai tvarkiausi su pinigais, tad ne kasdien turėdavau už ką pavalgyti. Kai taip atsitikdavo, parduodavau ką nors iš savo drabužių – nedideliais ryšulėliais paslapčiomis nešdavau iš viešbučio į dėvėtų drabužių krautuvę, esančią Montagne St Geneviève gatvėje. Supirkėjas buvo raudonplaukis žydas, itin nemalonus tipas; pamačius klientą, jį ištikdavo įniršio priepuoliai. Iš jo elgesio galėjai manyti, kad ateidami pridarome jam nežinia kokių nuostolių. „*Merde!*“¹⁸ – šaukdavo jis. – Jūs ir vėl čia? Kas, jūsų nuomone, čia yra? Vargšų valgykla?“ Mokėdavo jis neįtikėtinai mažai. Bemaž nedėvėtą skrybėlę, už kurią kadaise paklojau dvidešimt penkis šilingus, priėmė už penkis frankus; penkis frankus gavau už gerus batus, po vieną franką už marškinius. Jis visad mieliau keisdavo negu pirkdavo, ir tam naudojo vieną gudrybę: įbrukdavo kokią bevertį niekalą tau į rankas ir dėdavosi, kad tu sutikęs su tokiais mainais. Sykį mačiau, kaip iš senos moteriškos priėmė gerą palta, įdavė jai du baltus biliardo rutulius ir mikliai išstūmė pro duris, anai nespėjus nė prasižioti. Mielai būčiau suknežinęs tam žydui nosį, jei tik būčiau valiojęs.

Tos trys savaitės buvo žeminančios, nemalonios, o ateitis nežadėjo nieko geresnio, nes artėjo laikas mokėti už kambarį. Vis dėlto reikalai

¹⁷ Jaunas skeletas (*Pranc.*). „Piktybės gėlės“, LXXVII.

¹⁸ Čia: po velnių! (*Pranc.*)

nebuvo tiek blogi, kiek nuogaštavau. Mat grimzdamas į skurdą padarai vieną atradimą, kuris nusveria daugelį kitų. Atrandi nuobodulį, poelgių gėdingumą, alkio jausmą, bet atrandi ir išganingą skurdo ypatybę – jo galią naikinti ateitį. Su tam tikromis išlygomis galima teigti, kad juo mažiau turi pinigų, juo mažiau jaudiniesi. Turėdamas šimtą frankų būni linkęs pulti į paniką. Turėdamas tris frankus daraisi abejingas; trys frankai išmaitins tave iki rytojaus, o kas bus toliau, jau nesvarbu. Tau nuobodu, bet ne baugu. Vangiai pagalvoji: „Po poros dienų teks badauti – argi tai ne siaubinga?“ Tačiau mintys tuoj nuklysta kitur. Duonos ir margarino dieta kartais veikia geriau už raminamuosius.

Ir dar vienas dalykas puikiai paguodžia skurstant. Manau, kiekvienas nusigyvenėlis yra jį patyręs. Tai palengvėjimo, bemaž malonumo jausmas suvokus, kad pagaliau atsidūrei dugne. Juk tiek dažnai buvai kartojęs, kad eisi šunims šėko pjauti, – ir štai, šunys jau čia, tu atėjai, bet, pasirodo, galima tverti. Tai gerokai palengvina širdį.

IV

Mano anglų kalbos pamokos staiga nutrūko. Dienos ėjo vis karštin, ir vienas iš mokinių, aptingęs mokytis, atleido mane. Kitas neperspėjęs dingio iš savo gyvenamosios vietos, būdamas man skolingas dvylika frankų. Likau tik su trisdešimčia santimų ir be tabako. Pusantros dienos iškentęs nevalgęs ir nerūkęs, daugiau nebegalėjau atidėlioti tos akimirkos: susikroviau dar likusius drabužius į lagaminą ir nunešiau į lombardą. Šitaip baigėsi apsimetinėjimas, kad turiu iš ko gyventi, nes gabenti daiktų iš viešbučio be madam F. leidimo man nekilo rankos. Prisimenu, kaip ji nustebo, kai jos atsiklausiau, užuot padaręs tai slapčiomis – išnešti muilą mūsų kvartale buvo įprastas dalykas.

Prancūzų lombarde iki tol dar nebuvo lankęsis. Per grandiozinį portalą (suprantama, su užrašu „Liberté, Égalité, Fraternité“¹⁹ – Prancūzijoje tai užrašyta net ant policijos nuovadų) patenki į didelę tuščią patalpą, panašią į mokyklos klasę, nes čia stovi tik stalas ir suolų eilės. Laukiančiųjų gal keturiasdešimt ar penkiasdešimt žmonių. Prie stalo atiduodi tai, ką atsinešei, ir eini atsisėsti. Vėliau klerkas, įvertinęs užstato vertę, sušunka: „*Numéro* toks ir toks, ar imsite penkiasdešimt frankų?“ Kartais tai būna vos penkiolika frankų, netgi dešimt ar penki – kad ir kiek būtų, girdi visas kambarys. Man įėjus, klerkas šiek tiek įsižeidusiu balsu šūktelėjo: „*Numéro* 83 – čionai!“, tada švilptelėjo ir pamojo pirštu

¹⁹ „Laisvė, lygybė, brolybė“ (*pranc.*).

tarsi kviesdamas šunį. *Numéro* 83 priėjo prie stalo; tai buvo senyvas barzdyla iki kaklo susagstytu paltu ir atspurusiais kelnų galais. Klerkas be žodžių metė per stalą ryšulį – buvo akivaizdu, kad šis nieko nevertas. Ryšulys nukrito ant grindų ir atsirišo paskleisdamas ketverias vyriškas vilnones apatines kelnes. Visi ėmė kvatoti. Vargšas *Numéro* 83 susirinko kelnes ir iškėblino, kažką murmeldamas sau po nosimi.

Drabužiai, kuriuos atnešiau užstatyti kartu su lagaminu, kadaise kainavo daugiau kaip dvidešimt svarų ir buvo geros būklės. Galvojau, kad jie dabar verti dešimties ir kad ketvirta dalis (lombarde paprastai gauni ketvirtį vertės) bus du šimtai penkiasdešimt arba trys šimtai frankų. Ramiai laukiau savo eilės, blogiausiu atveju tikėdamasis dviejų šimtų.

Galiausiai klerkas šūktelėjo mano numerį:

– *Numéro 97!*

– Čia, – atsiliepiu stodamasis.

– Septyniasdešimt frankų?

Septyniasdešimt frankų už dešimties svarų vertės drabužius! Tačiau ginčytis buvo beviltiška; mačiau, kaip vienas bandė tai daryti, ir klerkas akimirksniu atmetė jo užstatą. Paėmiau pinigus, lombardo kvitą ir išėjau. Dabar neturėjau kitų drabužių, išskyrus tuos, kuriuos vilkėjau, – švarką prasytrūnusia rankove, palta, kuri iš bėdos dar būtų galima užstatyti, – ir vieną pamainą marškinių. Vėliau, kai jau buvo per vėlu, sužinojau, kad eiti į lombardą protingiausia po pietų. Mat klerkai – prancūzai, o dauguma prancūzų būna blogos nuotaikos, kol nepapietauja.

Kai grįžau, madam F. šlavė bistro grindis. Ji užkopė laiptais manęs pasitikti. Iš jos akių mačiau, kad jai neramu dėl nuompinigių.

– Na, – pasiteiravo, – kiek gavot už drabužius? Ne kažin ką?

– Du šimtus frankų, – leptelėjau.

– *Tiens!*²⁰ – nustebo ji. – Ne taip jau blogai. Tie angliški drabužiai, matyt, labai brangūs!

²⁰ Šit kaip! (*Pranc.*)

Šis melas apsaugojo mane nuo daugybės rūpesčių, o keisčiausia, kad netrukus tapo tikrove. Po kelių dienų iš tikrųjų gavau lygiai du šimtus frankų, kuriuos vienas laikraštis man buvo skolingas už straipsnį, ir skaudama širdimi juos visus atidaviau madam F. Taigi, nors kelias savaites teko badmiriauti, bent turėjau stogą virš galvos.

Žūtbut reikėjo susirasti darbą, tad prisiminiau vieną bičiulį – rusą padavėją vardu Boris, galintį man padėti. Susipažinau su juo bendrojoje ligoninės palatoje, kur jam gydė kairės kojos artritą. Jis buvo sakęs man kreiptis, jei kada turėsiu sunkumų.

Privalau tarti keletą žodžių apie Borisą, nes jis buvo įdomi asmenybė ir mudu ilgai draugavome. Aukštas, kariškos laikysenos, maždaug trisdešimt penkerių, Boris buvo išvaizdus vyras, bet po ligos nuo ilgo gulėjimo lovoje neapsakomai sustorėjo. Kaip daugumos rusų pabėgėlių, jo gyvenimas buvo kupinas nuotykių. Jo tėvai, turtingi žmonės, buvo nužudyti per Revoliuciją, o jis pats visą karą pratarnavo Antrajame Sibiro šaulių pulke, pasak jo, geriausiame iš visų Rusijos armijos dalinių. Po karo iš pradžių dirbo šepčių fabrike, vėliau kroviku Les Halles²¹, paskui indų plovėju, o galiausiai prasimušė į padavėjus. Susirgo dirbdamas „Hôtel Scribe“, kur per dieną susirinkdavo šimtą frankų arbatpinigių. Jis svajojo tapti *maître d'hôtel*²², susitaupyti penkiasdešimt tūkstančių frankų ir atidaryti nedidelį aristokratišką restoranėlį Dešiniajame krante.

Apie karą Boris visada kalbėdavo kaip apie laimingiausią savo gyvenimo metų. Karas ir karyba buvo jo aistra; jis buvo perskaitęs nesuskaičiuojamą daugybę karų istorijos ir strategijos knygų, galėjo kuo smulkiausiai atpasakoti Napoleono, Kutuzovo, Clausewitzo, Moltke's ir Focho teorijas. Jį džiugino viskas, kas siejosi su karine tarnyba. Jo mėgstamiausia kavinė buvo „Closierie des Lilas“ Montparnasse'e – vien todėl, kad prieš ją stovi maršalo Ney statula. Vėliau mudu su Borisu gana dažnai kartu keliaudavome į Commerce gatvę. Jei važiuodavome

²¹ Paryžiaus turgus, nugriautas 1971 m. (*Vert. past.*)

²² Metrdotelii (*pranc.*).

metro, Boris visada išlipdavo Cambronne, o ne Commerce stotelėje, nors iš šios buvo arčiau, – mat jam patiko asociacija su generolu Cambronne’u, kuris per Waterloo mūšį į pasiūlymą pasiduoti atsakė labai paprastai: „*Merde!*“²³

Po Revoliucijos Borisui liko tik medaliai ir kelios pulko nuotraukos; jis išsaugojo jas netgi tada, kai visa kita atsidūrė lombarde. Kone kasdien jis paskleisdavo nuotraukas ant lovos ir komentuodavo:

– *Voilà, mon ami!* Štai aš vadovauju kuopai. Šaunūs, tvirti vyrai, tiesa? Ne tokie, kaip tie žiurkiūkščiai prancūzai. Dvidešimties metų – ir jau kapitonas, neblogai, ką? Taip, Antrojo Sibiro šaulių pulko kapitonas, o mano tėvas buvo pulkininkas.

Ah, *mais*²⁴, *mon ami*, tas gyvenimas toks permainingas! Rusijos armijos kapitonas, tada – pykšt! – Revoliucija, ir sėdžiu be kelnų. 1916 metais savaitę gyvenau „Hôtel Édouard Sept“, o 1920-aisiais atėjau ten įsidarbinti panaktiniu. Buvau sargas, vyno sandėlininkas, valytojas, indų plovėjas, nešikas, tualetų prižiūrėtojas. Ir pats duodavau arbatpinigių padavėjams, ir jie man duodavo arbatpinigių.

Vis dėlto patyriau, ką reiškia gyventi kaip džentelmeniui, *mon ami*. Nenoriu girtis, bet kažkurią dieną pabandžiau suskaičiuoti, kiek meilužių esu turėjęs gyvenime, ir jų atsirado per du šimtus. Taip, ne mažiau kaip du šimtai... Ką gi, *ça reviendra*²⁵. Pergalė tenka tam, kas kovoja ilgiau už kitus. Nepasiduokim! – ir taip toliau, taip toliau.

Boris buvo keisto, permainaus būdo. Jis nesiliovė svajojęs grįžti į kariuomenę, bet, ilgokai padirbęs padavėju, įgijo ir padavėjo bruožų. Nors jam niekaip nepavykdavo susitaupyti daugiau kaip keleto tūkstančių frankų, neabejojo, kad anksčiau ar vėliau atidarys nuosavą restoraną ir praturtės. Vėliau patyriau, kad apie tai svajoja visi padavėjai; tai padeda jiems taikstyti su savo lemtimi. Boris įdomiai pasakodavo apie viešbučio gyvenimą:

²³ Šūdo! (*Pranc.*)

²⁴ Taigi (*pranc.*).

²⁵ Tai dar sugrįš (*pranc.*).

– Padavėjo darbas – tai lošimas, – sakydavo. – Gali mirti vargšas, gali per metus susikrauti turtą. Tau nemoka algos, tu priklausai nuo arbatpinigių – dešimt procentų sąskaitos, na, dar komisiniai iš vyno tiekėjų už šampano kamščius. Kartais arbatpinigiai būna milžiniški. Tarkim, „Maxim’s“ barmenas per dieną gauna penkis šimtus. Sezono metu dar daugiau... Aš pats esu gavęs du šimtus. Tai buvo Biarritze, per sezono įkarštį. Visas viešbučio personalas, nuo valdytojo iki *plongeur*²⁶, tada dirbo dvidešimt vieną valandą per parą. Dvidešimt viena valanda darbo, dvi su puse valandos miego, ir taip kiaurą mėnesį. Tačiau buvo verta už du šimtus frankų per dieną.

Niekada nežinau, kada tau nusišypsos laimė. Syki, kai dirbau „Hôtel Royal“, vienas amerikietis prieš vakarienę pasikvietė mane ir užsisakė dvidešimt keturis brendžio kokteilius. Atnešiau visas dvidešimt keturias stiklines vienu kartu, ant vieno padėklo. „O dabar, *garçon*²⁷, – jis jau buvo gerokai apgirtęs, – aš išgersiu dvylika ir tu išgersi dvylika. Jei paskui įstengsi nueiti iki durų, gausi šimtą frankų.“ Nuėjau iki durų, ir jis man davė šimtą frankų. Tai kartojosi šešis vakarus iš eilės: dvylika brendžio kokteilių, šimtas frankų. Po kelių mėnesių išgirdau, kad jis išduotas Amerikos valdžiai – mat buvo pasisavinęs svetimus pinigus. Gana mieli žmonės tie amerikiečiai, nemanai?

Boris man patiko, ir mudu praleidome daug smagių valandėlių: žaidėme šachmatais, kalbėjomės apie karą ir viešbučius. Boris vis siūlydavo man eiti į padavėjus. „Toks gyvenimas tau patiks, – sakydavo. – Turėsi darbą, šimtą frankų per dieną, gražią merginą, ko daugiau norėti. Nori būti rašytojas? Rašymas – tai niekai. Užsidirbti pinigų iš rašymo įmanoma tik vienu būdu – vedus leidėjo dukterį. O padavėjas būtum puikus, jei, žinoma, nusiskustum tuos ūsus. Esi aukštas, kalbi angliškai – tai pagrindiniai dalykai, kurių reikia padavėjui. Palauk, kol mano prakeikta koja vėl pradės lankstyti, *mon ami*. O tada, jei būsi be darbo, atiek pas mane.“

²⁶ Indų plovėjų, plonžerų (*franc.*).

²⁷ Padavėjau (*franc.*).

Dabar, sėdėdamas be pinigų ir norėdamas valgyti, prisiminiau Boriso žodžius. Nusprendžiau nedelsdamas jį susirasti. Nesitikėjau tapsiąs padavėju taip lengvai, kaip jis žadėjo, bet, suprantama, mokėjau plauti indus ir neabejojau, kad jis gaus man vietą virtuvėje. Boris buvo minėjęs, kad vasarą indų plovėjo darbą nesunku rasti. Džiaugiausi turėdamas bent vieną įtakingą draugą, į kurį galiu kreiptis nelaimėje.

V

Boris neseniai buvo davęs man naują savo adresą Marché des Blancs Manteaux gatvėje. Laiške jis teparašė, kad „žygis klojasi ne per blogiausiai“, tad maniau, kad jis vėl dirba „Hôtel Scribe“ ir kasdien parsineša po šimtą frankų. Buvau kupinas vilties ir stebėjausi, kodėl man neužteko proto nueiti pas Borisą anksčiau. Įsivaizdavau save jaukiame restorane, kur linksmų plaučių virėjai kepdami kiaušinienę dainuoja meilės dainas ir kur penkis kartus per dieną gauni sočiai pavalgyti. Įsisvajojęs apie būsimą algą, aš netgi lengva ranka išmečiau pustrėčio franko už pakelį „Gaulois Bleu“.

Iš ryto nuėjau į Marché des Blancs Manteaux gatvę ir apstulbau pamatęs, kad tai vargana gatvelė, ne ką geresnė už manąją. Boriso viešbutis buvo pats purviniausias iš visų aplinkinių pastatų. Pro tamsų priėngį sklido šleikiščiai rūgštus kvapas – sumišusių pamazgų ir sintetinės sriubos „Bouillon Zip“, dvidešimt penki santimai už pakelį. Mane apėmė bloga nuojauta. Valgantieji „Bouillon Zip“ paprastai būna prie pat bado ribos arba ją jau perženge. Ar tikrai Boris uždirba šimtą frankų per dieną? Kontoroje sėdintis niūrus *patron*²⁸ patvirtino, kad rusas namie, palėpėje. Siaurų laiptų spirale užkopiau į septintą aukštą – „Bouillon Zip“ kvapas juo aukščiau, juo labiau stiprėjo. Boris neatsiliepė, kai pabeldžiau, tad pravėriau duris ir žengiau į vidų.

²⁸ Šeimininkas, savininkas (*franc.*).

Palėpės kambarėlis buvo kokių devynių kvadratinių metrų, apšviečiamas pro stoglangį, jame stovėjo tik siaura geležinė lova be čiužinio, kėdė ir praustuvas viena raiša koja. Siena virš lovos palengva žygiavo ilgu zigzagu ištįsusi blakių grandinė. Boris miegojo, jo didžiulis pilvas pūpsojo po nešvaria antklode tartum kalnas. Nuoga krūtinė visa buvo sukandžiota vabzdžių. Man įėjus, jis pabudo, pasitrynė akis ir suaimanavo:

– Vardan Jėzaus Kristaus! Oi, vardan Jėzaus Kristaus, mano nugara! Prakeikimas, turbūt susilaužiau nugarą!

– Kas nutiko? – sušukau.

– Susilaužiau nugarą, štai kas. Visą naktį pragulėjau ant grindų. Ak, vardan Jėzaus Kristaus! Kad žinotum, kaip man ją skauda!

– Borisai, mielas, tu sergi!

– Nesergu, tik badauju – ir mirsiu iš bado, jei ir toliau taip tęsis. Aš ne tik miegu ant grindų, bet ir gyvenu už du frankus per dieną jau ne pirmą savaitę. Tai siaubinga. Atėjai blogu metu, *mon ami*.

Neatrodė labai prasminga klausti, ar Boris tebedirba „Hôtel Scribe“. Nulėkiau laiptais žemyn ir nupirkau kepalėlį duonos. Boris stvėrė ją man iš rankų ir akimirksniu pusę prarijo, tada pasijuto geriau, atsisėdo lovoje ir papasakojo, kas dedasi jo gyvenime. Išėjus iš ligoninės, jam nepavyko gauti darbo, nes vis dar labai šlubavo, tad ilgainiui išleido visus pinigus, užstatė viską, ką turėjo, ir kelias dienas badavo. Savaitę nakvojo krantinėje po Austerlitzo tiltu, tarp tuščių vyno statinių. Pastarąsias dvi savaites gyveno šiame kambarėlyje kartu su mechaniku žydu. Iš painedu Borisu aiškinimo supratau, kad žydas skolingas jam tris šimtus frankų ir gražina skolą leisdamas miegoti ant grindų bei duodamas du frankus per dieną maistui. Už du frankus galėjai nusipirkti didelį puodelį kavos ir tris bandeles. Kai žydas rytais septintą valandą išeidavo į darbą, Boris palikdavo savo miego vietą (tiesiai po varvančiu stoglangiu) ir persikeldavo į lovą. Ten miegoti trukdė blakės, bet nors pailsėdavo nugara.

Nebuvo labai smagu, atėjus pas Borisą pagalbos, rasti jį dar labiau nusigyvenusį už mane. Paaiškinau jam, kad teturiu vos šešiasdešimt

frankų ir kad man reikia nedelsiant susirasti darbą. Tačiau dabar Boris jau buvo suvalgęs ir likusią duoną, taigi pralinks mėjęs ir pasidaręs kalbus. Jis nerūpestingai atšovė:

– Viešpatie aukščiausias, ko nerimauji? Šešiasdešimt frankų – juk tai didžiulis turtas! Paduok man batą, *mon ami*, kad turėčiau kuo daužyti blakes.

– Bet ar yra kokių vilčių rasti darbą?

– Vilčių? Gali neabejoti. Aš netgi ką jau turiu. Po kelių dienų Commerce gatvėje atsidaro naujas rusų restoranas. *Une chose entendue*²⁹, kad būsiu ten *maitre d'hôtel*. Lengvai gausiu tau darbą virtuvėje. Penki šimtai frankų per mėnesį, dar maistas... ir arbatpinigiai, jei seksis.

– O ką daryti dabar? Man tuoj reikės mokėti už kambarį.

– Na, ką nors sugalvosim. Laikau atsargoje keletą kozirių. Pavyzdžiui, yra žmonių, kurie man skolingi, – Paryžius pilnas tokių. Kaip tik vienas netrukus turėtų atiduoti skolą. O kur dar moterys, kurios buvo mano meilužės! Žinok, moteris niekada neužmiršta, – tereikia paprašyti, ir jos man padės. Be to, žydas rengiasi vogti kažkokių magnetus iš garažo, kur dirba, ir tada mokės mums penkis frankus per dieną: mes juos valysim, o jis pardavinės. Vien iš to galėsime gyventi. Nesijaudink, *mon ami*. Nieko nėra lengviau, kaip prasimanyti pinigų.

– Na, tai eime, raskim darbą.

– Turėk kantrybės, *mon ami*. Nebijok, nebadausim. Kare pasitaiško visko – daugybę kartų buvau kur kas bjauriau įmerkęs uodegą. Tereikia prasilaikyti, kol fortūna vėl atsigręš. Prisimink Focho principą: *Attaquez! Attaquez! Attaquez!*³⁰

Tik apie vidurdienį Boris nusprendė keltis. Iš drabužių jam buvo likęs vienas kostiumas, vieneri marškiniai, apykaklė su kaklaraiščiu, sunėšioti batai ir pora skylėtų kojinių. Turėjo dar palta, kuri būtų nešęs į lombardą tik prispyrus pačiai didžiausiai bėdai. Turėjo jis ir lagaminą – varganą, kartoninį, pirk tą už dvidešimt keturis frankus, – bet labai svarbų, nes

²⁹ Sutarta (*pranc.*).

³⁰ Pulkite! Pulkite! Pulkite! (*Pranc.*)

viešbučio *patron* tikėjo jį esant pilną drabužių, antraip seniai būtų išmetęs Borisą pro duris. Iš tikrųjų lagamine buvo sudėti medaliai ir nuotraukos, įvairūs niekniekiai ir daugybė meilės laiškų. Nepaisant skurdžių išteklių, Boris gana šauniai pasirengė išeiti į viešumą. Jis be muilo nusiskuto dviejų mėnesių senumo peiliuku, kaklaraišti pasirišo taip, kad nebūtų matyti skylių, kruopščiai išklojo batus laikraščiu. Kai jau buvo apsirengęs, susirado rašalo buteliuką ir nudažė kulkašnių odą ten, kur švietė kojinių skylės. Žiūrėdamas į jį nebūtum net pamanęs, kad dar visai neseniai miegojo po Senos tiltais.

Nuėjome į kavinaitę šalia Rivoli gatvės, visiems žinomą kaip viešbučių valdytojų ir darbuotojų susitikimo vieta. Galiniame, į olą panašiam prietamsiam kambaryje sėdėjo įvairiausi viešbučių žmonės: padavėjai – vieni jauni, dabitiški, kiti mažiau išsipustę ir aiškiai alkani, – riebus rausvažandžiai virėjai, glitūs indų plovėjai, senos suvargusios valytojos. Prieš kiekvieną stovėjo nepaliesta stiklinė juodos kavos. Iš esmės tai buvo darbo birža, o čia išleisti pinigai – kavinės šeimininko komisiniai. Retsykiais užsukdavo koks nors apkūnus, svarbiai atrodantis vyriškis, matyt, restorano laikytojas, pasikalbėdavo su barmenu, ir šis šūktelėdavo kurį nors iš laukiančiųjų galiniame kambaryje. Bet nei Boris, nei manęs barmenas nė karto nepakvietė, tad po dviejų valandų išėjome, nes etiketas neleidžia, užsisakius vieną gėralą, sėdėti ilgiau kaip dvi valandas. Vėliau, kai jau buvo per vėlu, sužinojome, kad barmeną reikėjo papirkti; jei išgalėdavai duoti jam dvidešimt frankų, dažniausiai gaudavai darbą.

Nužingsniavome prie „Hôtel Scribe“ ir valandą laukėme ant šaligatvio tikėdamiesi, kad gal išeis valdytojas, bet nesulaukėme. Tada nusivilkome iki Commerce gatvės, bet nieko nepešėme, tik sužinojome, kad naujasis restoranas dar remontuojamas ir kad *patron* išvykęs. Jau temo. Kietu grindiniu pėsčiomis nuėję keturiolika kilometrų buvome labai pavargę, taigi teko paaukoti pusantro franko ir namo važiuoti metro. Borisui dėl nesveikos kojos vaikščioti buvo kančia, jo optimizmas juo toliau, juo labiau blėso. Mums išlipus Italijos aikštėje, jis jau buvo

puolęs į neviltį ir ėmė kalbėti, kad ieškoti darbo nėra prasmės ir kad mums nelieka nieko kita, kaip patraukti nusikaltimo keliu.

– Verčiau plėšk, nei badauk, *mon ami*. Ne kartą esu tai planavęs. Storas turtingas amerikonas... tamsus kampas pakeliui į Montparnasse'ą... akmuo kojiniėje... kaukšt! Iškraustai kišenes ir į kojas. Visai įmanoma, ką manai? Man kinkos nesudrebėtų... juk esu uostęs parako, neužmiršk.

Tačiau galiausiai šio plano jis atsisakė – juk mes abu užsieniečiai, o tokius lengva atpažinti.

Atėjome į mano viešbutį, išleidę dar pusantro franko duonai ir šokoladui. Surijęs savo dalį Boris akimirksniu pralinksmejė; matyt, maistas veikė jo organizmą taip pat greitai, kaip kokteilis. Jis susirado pieštuką ir ėmė sudarinėti sąrašą žmonių, galinčių duoti mums darbo. Pasak jo, tokių buvo dešimtys.

– Rytoj ką nors rasime, *mon ami*, jaučiu tai savo kaulais. Jei vieną dieną sėkmė nususuka, kitą būtinai atsisuks. Be to, mudu turim smegenų – tokiems badauti netenka.

Kiek žmogus gali nuveikti smegenimis! Smegenys iš nieko išsunks pinigų. Turėjau draugą lenką, tikrą genijų; ką, manai, jis darydavo? Nusipirkdavo auksinį žiedą ir užstatydavo jį už penkiolika frankų. Paskui – juk žinai, kaip atsainiai klerkai pildo kvitus, – ten, kur klerkas būdavo parašęs „*en or*“³¹, pridėdavo „*et diamants*“³² ir „penkiolika“ pakeisdavo į „penkiolika tūkstančių“. Gudriai, ką? Tada, įkeitęs tą kvitą, jau galėdavo pasiskolinti tūkstantį frankų. Štai kam smegenys reikalingos...

Visą vakarą Boris buvo viltingai nusiteikęs, kalbėjo apie mūsų laukiančius puikius laikus, kai įsidarbinsime padavėjais Nicoje ar Biarritze, turėsime šaunius butus ir pakankamai pinigų meilužėms įsitaisyti. Būdamas pernelyg išvargęs eiti dar tris kilometrus iki savo viešbučio, Boris nakvojo ant grindų, vietoj pagalvės pasidėjęs į palta suvyniotus batus.

³¹ Iš aukso (*pranc.*).

³² Su deimantais (*pranc.*).

VI

Kitą dieną darbo irgi neradome. Sėkmė šyptelėjo tik po trijų savaitių. Gavęs tuos du šimtus frankų, atsikračiau galvos skausmo dėl kambario nuomos, bet visa kita klojosi kuo blogiausiai. Diena po dienos mudu su Borisu slankiojome po Paryžių, trijų kilometrų per valandą greičiu dreifuodami minioje – mirštantys iš bado ir nuobodulio, nieko nerandantys. Prisimenu, vieną dieną Seną perėjome vienuolika kartų. Valandų valandas stoviniuodavome prie tarnybinių durų, o išėjus valdytojui meilikaujamai puldavome artyn, sugniaužę rankose kepures. Tačiau visada išgirdavome tą patį atsakymą: jiems nereikalingas nei šlubis, nei žmogus be patirties. Kartą mūsų vos nepasamdė. Kalbėdamas su valdytoju Boris stovėjo tiesiai, nesiremdamas lazdele, ir valdytojas nepastebėjo šlubumo. „Taip, – atsakė jis, – mums reikia dviejų vyrų rūsyje. Gal tiksit. Užeiokit.“ Tada Boris žengė žingsnį, ir viskas žlugo. „Aha, tu šlubuoji. *Malheureusement...*“³³

Registruodavomės agentūrose, atsiliepinėdavome į skelbimus, bet keliaudami pėsčiomis ilgai užtrukdavome ir, regis, visur ateidavome pusvalandžiu per vėlai. Kartą vos negavome darbo plauti traukinio vagonus, bet paskutinę akimirką vietoj mūsų pasirinko prancūzus. Kitą sykį radome skelbimą, kad cirkas ieško darbininkų. Būtų reikėję stumdyti suolus, šluoti šiukšles, o vaidinimo metu stovėti ant dviejų statinių, kad

³³ Deja... (Pranc.)

tarp kojų galėtų prabėgti liūtas. Kai valanda anksčiau nei nurodyta atėjome į vietą, pamatėme jau laukiančią penkiasdešimties vyrų eilę. Matyt, liūtai kažkuo masina žmones.

Kartą agentūra, į kurią buvau kreipėsis prieš daugelį mėnesių, atsiuntė man *petit bleu*³⁴, kad italų džentelmenas norėtų mokytis anglų kalbos. Telegramoje buvo parašyta „Atvykite nedelsdami“ ir pažadėta dvidešimt frankų už valandą. Mudu su Borisu apėmė neviltis. Tokia puiki proga, o aš negaliu ja pasinaudoti, nes kaipgi eisi į agentūrą vilkėdamas švarką kiaurai prasiтрыnusia rankove? Tada mums šovė mintis, kad galėčiau vilkti Boriso švarką – jis netiko prie mano kelnių, bet jos buvo pilkos, taigi iš toli galėjo pasirodyti flanelinės. Švarkas man buvo gerokai per didelis, todėl nusprendžiau jo nesisagstyti ir vieną ranką laikyti kišenėje. Išskubėjau į agentūrą, o, kad būtų greičiau, paaukojau septyniiasdešimt penkis santimus autobuso bilietui. Agentūroje sužinojau, kad italas apsigalvojo ir jau išvyko iš Paryžiaus.

Kartą Boris pasiūlė man pabandyti gauti kroviko darbą Les Halles. Atėjau pusę penkių ryto, kai ten prasideda pats įkarštis. Pamatęs žemą storulį su katiliuku, duodantį nurodymus keliems krovikams, priėjau ir paprašiau darbo. Prieš atsakydamas jis pastvėrė mano dešinę ir pačiupinėjo delną.

– Ar tu stiprus? – paklausė.

– Labai stiprus, – sumelavau.

– *Bien*³⁵. Pabandyk pakelti va šitą.

Tai buvo didžiulė pintinė, su kaupu prikrauta bulvių. Įsitvėriau ją ir supratau, kad negalėsiu jos nė pajudinti iš vietos, ką jau kalbėti apie pakėlimą. Storulis su katiliuku stebėjo mane, paskui gūžtelėjo pečiais ir nusigrėžė. Sprukau iš ten. Kiek nuėjęs žvilgtelėjau per petį ir pamatčiau, kad tą pintinę į vežimą kelia *keturi* vyrai. Ji turbūt svėrė bent tris

³⁴ Pneumatinio pašto telegramą (joms buvo naudojamas mėlynas popierius). (*Vert. past.*)

³⁵ Gerai (*pranc.*).

centnerius. Matydamas, ko aš vertas, storulis pasirinko šitoki būdą manęs atsikratyti.

Kartais, vilčių antplūdžio akimirkomis, Boris išleisdavo penkiasdešimt santimų pašto ženklui ir parašydavo kuriai nors iš savo buvusių meilužių prašydamas pinigų. Atsiliepė tik viena. Toji moteris ne tik buvo jo meilužė, bet ir liko skolinga jam du šimtus frankų. Pamatęs voką ir pažinęs rašyseną Boris puolė džiūgauti. Mudu čiupome laišką ir, tarsi saldainių pasivogę vaikai, nulėkėme į Boriso kambarį skaityti. Permetęs akimis, laišką Boris tylomis padavė man. Tekstas buvo toks:

Mano neužmirštamasis vilkiuk,

Kaip džiaugsmingai atplėšiau tavo žavų laišką, priminusį man tobulos mūsų meilės dienas ir mieluosius tavųjų lūpų man padovanotus bučinius. Tokie prisiminimai amžiams išlieka širdyje nelyginant nuytusios gėlės aromatas.

Dėl tavosios užuominos apie du šimtus frankų – deja, tai neįmanoma. Kad žinotum, mano brangusis, kokia nelaiminga pasijutau išgirdusi apie tave užgriuvusius sunkumus. Tačiau ko gi tu tikėjaisi? Šiame liūdname gyvenime bėdos neaplenkia nė vieno iš mūsų. Aš irgi gavau patirti savąją dalį. Sirgo mano mažoji sesutė (ak, vargšėlė, kaip ji kentėjo!), ir mums teko sumokėti gydytojams net nežinau kiek. Likome visai be pinigų ir dabar gyvename, prisiekiu tau, labai sunkias dienas.

Tvirtybės, mano vilkiuk, nepasiduok! Žinok, kad juodos dienos anksčiau ar vėliau turi baigtis, o bėdos, dabar atrodančios tokios baisios, ilgai išsisklaidys.

Gali būti tikras, mano brangusis, kad visuomet tave prisiminsiu. Priimk kuo nuoširdžiausią bučinį iš tos, kuri niekada nesiliovė tave mylėjusi.

Tavoji Yvonne

Laiškas taip nuvylė Borisą, kad jis iškart atsigulė į lovą ir darbo tą dieną daugiau nė nemanė ieškoti. Mano šešiasdešimt frankų užteko maždaug dviem savaitėms. Seniai lioviausi apsimetinėjęs, kad vaikštau

pietauti į restoranus, tad mudu valgydavome mano kambaryje – vienas sėdėdavo ant lovos, kitas ant kėdės. Prie mano trijų arba keturių frankų Boris pridėdavo dar porą, ir mes pirkdavome duonos, bulvių, pieno, sūrio, ant spiritinės lempelės virdavomės sriubą. Turėjome prikaistuvį, kavos puodelį ir vieną šaukštą; kiekvieną dieną kildavo mandagus ginčas dėl to, kas valgys iš prikaistuvio, o kas iš puodelio (prikaistuvyje tilpdavo daugiau); kiekvieną dieną širdyje piktindavausi, kad Boris nusileisdavo pirmas ir gaudavo prikaistuvį. Kartais vakarais dar pakramtydavome duonos, kartais – ne. Mūsų baltiniai vis labiau juodo, vonioje nebuvau prausęsis tris savaites; Boris, pasak jo paties, nebuvo matęs vonios mėnesių mėnesius. Taikstytis su tokiu gyvenimu padėjo tabakas. Jo turėjome pakankamai, mat Boris ne per seniausiai buvo nusipirkęs iš vieno kareivio (kareiviai cigarečių gauna nemokamai) dvidešimt ar trisdešimt pakelių po penkiasdešimt santimų.

Borisui buvo kur kas sunkiau negu man. Nuo ilgo vaikščiojimo ir miegojimo ant grindų jam nuolatos skaudėdavo koją ir nugarą, be to, su savo nepasotinamu rusišku apetitu jis vos galėjo pakęsti alkį, tiesa, ir liesėti, regis, neliesėjo. Apskritai jis buvo stebėtinai linksmas, jo vilties atsargos atrodė nesenkančios. Boris rimtai girdavosi turįs jį globojantį šventąjį ir, kai ateidavo juodos dienos, ieškodavo nutekamuosiuose latakuose pinigų – esą šventasis dažnai jam numetąs ten dvifrankę monetą. Sykią mudu stovėjome Royale gatvėje ketindami teirautis darbo netoliese esančiame rusų restorane. Staiga Boris nusprendė užsukti į Madeleine'os bažnyčią ir už penkiasdešimt santimų uždegti žvakę savo šventajam. O išėjęs pasakė, kad atsarga gėdos nedaro, ir iškilmingai sudegino penkiasdešimties santimų vertės pašto ženklą – kaip auką nemirtingiesiems dievams. Matyt, dievai ir šventieji tarpusavyje nesugyveno; šiaip ar taip, darbo mes tada negavome.

Kartais rytais Boris nugrimzdavo į visišką neviltį. Gulėdavo lovoje bemaž verkdamas, keikdamas žydą, pas kurį gyveno. Pastaruoju metu žydas ne itin noriai duodavo jam kasdienius du frankus, o blogiausia – pradėjo nepakenčiamai globėjiškai elgtis. Boris skundėsi,

kad aš, anglas, negališ suprasti, kokia kankynė kilmingam rusui yra atsidurti žydo malonėje.

– Žydo, *mon ami*, gryniausio žydo! O jam net neužtenka padoru-
mo to gėdytis. Tik pamanyk, aš, Rusijos armijos kapitonas... ar esu
tau sakęs, *mon ami*, kad buvau Antrojo Sibiro šaulių pulko kapito-
nas? Taip, kapitonas, o mano tėvas buvo pulkininkas. Ir štai dabar
valgau žydo duoną. Žydo...

Papasakosiu tau, kokie tie žydai. Sykį, pirmais karo mėnesiais, žy-
gyje sustojom pernaktoti viename kaime. Baisus senas žydas, barzda
raudona kaip Judo Iskarijoto, vogčiomis atslinko prie namo, kuriame
rengiausi miegoti. Paklausiau, ko jam reikia. „Jūsų kilnybe, – tarė jis, –
atvedžiau jums merginą, gražią jauną merginą, vos septyniolikos metų.
Ir tik už penkiasdešimt frankų.“ „Ačiū, – atsakiau jam, – gali vestis ją
atgal. Nenoriu susigauti kokios ligos.“ „Ligos! – sušuko žydas. – *Mais,*
*monsieur le capitaine*³⁶, jums nėra ko bijoti. Tai mano paties duktė!“ Štai
tau ir žydų būdas.

Ar esu tau sakęs, *mon ami*, kad net spjauti į žydą senojoje Rusijos ar-
mijoje buvo laikoma blogu tonu? Taip, mums atrodė, kad žydai neverti
rusų karininko seilių... – ir taip toliau, taip toliau.

Tokiomis dienomis Boris paprastai sakydavo, kad blogai jaučiasi, todėl
negali eiti ieškoti darbo. Jis iki vakaro gulėdavo papilkėjusiame, parazi-
tais knibždančiame patale rūkydamas ir skaitydamas senus laikraščius.
Kartais žaisdavome šachmatais. Kol neturėjome lentos, rašėme ėjimus
ant popiergalio, vėliau pasidarėme ją iš siuntinių dėžės šono; figūras
mums atstojo sagos, belgiškos monetos ir pan. Kaip ir daugelis rusų,
Boris aistringai mėgo šachmatus. Jis dažnai kartodavo savo posakį, kad
šachmatų žaidimo taisyklės yra tokios pat kaip meilės ir karo meno
ir kad jeigu gali laimėti vienur, laimėsi ir kitur. Tačiau jis sakydavo ir
kita ką: šachmatų lenta padeda užmiršti alkį, tik mano atveju tai buvo
akivaizdi netiesa.

³⁶ Bet, pone kapitone (*pranc.*).

VII

Mano pinigai tirpte tirpo – iki aštuonių frankų, iki keturių, iki vieno, iki dvidešimt penkių santimų, o dvidešimt penki santimai buvo nieko verti, nes už juos galėjai nusipirkti nebent laikraštį. Keletą dienų mitome sausa duona, paskui aš dvi su puse dienos visiškai neturėjau ką valgyti. Nemaloni patirtis, reikia pasakyti. Esama žmonių, kurie gydos pasninku tris ir daugiau savaitių; pasak jų, po ketvirtos dienos pasninkauti pasidaro gana malonu; nežinau, nes ilgiau trijų dienų badauti neteko. Galbūt viskas kitaip atrodo, kai darai tai savo noru ir iki tol būni gerai maitinėtis.

Pirmąją dieną, neturėdamas jėgų toliau ieškoti darbo, pasiskolinau meškerę ir išėjau žvejoti prie Senos, jaukui prisigaudęs riebių musių. Vyliausi, kad laimikio užteks pavalgyti, bet, žinoma, grįžau tuščiomis. Senoje apstu strepečių, bet jų, išgudrėjusių per Paryžiaus apsiaustį, niekam nepavyksta sugauti, nebent tinklais. Antrąją dieną ketinau įkeisti savo palta, bet kelias iki lombardo pasirodė per ilgas, tad visą dieną praleidau lovoje skaitydamas „Šerloko Holmsio memuarus“. Be maisto nesijaučiau tinkamas veikti ką nors kita. Alkis įvaro žmogui visiškai bestuburę, besmegenę būseną, – panašiai jautiesi turbūt tik sveikdamas po gripo. Tarsi būtum paverstas medūza, tarsi kas būtų išsiurbęs tavo kraują ir pakeitęs jį drungnu vandeniu. Visiška apatija – štai ką geriausiai prisimenu iš tų dienų; ir dar tai, kad labai dažnai reikėdavo spjautyti ir kad seilės būdavo keistai baltos ir putotos lyg seiliūgių išskyros.

Priežasties nežinau, bet kiekvienas, kam teko keletą dienų badauti, yra tai pastebėjęs.

Trečiąjį rytą jaučiausi kur kas geriau. Suvokiau, kad privalau nedelsdamas ko nors imtis, tad nusprendžiau eiti pas Borisą ir prašyti jį dalytis tais dviem frankais, bent dieną ar dvi. Radau Borisą lovoje įtūžusį. Man įėjus, jis kone springdamas pratrūko šaukti:

– Jis atsiėmė juos, tas šlykštus vagis! Jis atsiėmė juos!

– Kas ką atsiėmė? – paklausiau.

– Tas žydas! Paėmė mano du frankus, tas šuo, tas vagis! Pavogė, kol miegojau!

Paaiškėjo, kad išvakarėse žydas kategoriškai atsisakė toliau mokėti kasdien po du frankus. Jiedu ilgai ginčijosi, kol galiausiai žydas nusiėjo; pasak Boriso, pinigų jis padavė kuo užgauliausiu būdu, pasakęs prakalbą apie savo širdies gerumą ir išgavęs žeminančią padėką. O iš ryto, Borisui dar nepabudus, juos paslapčia atsiėmė.

Po šitokio smūgio puoliau į siaubingą nevilgtį, nes buvau leidęs pilvui tikėtis maisto, o tai didžiulė klaida, kai esi alkanas. O štai Boriso, mano nuostabai, nevilgtis toli gražu neėmė. Atsisėdęs lovoje ir užsirūkęs, jis apžvelgė padėtį.

– Žinai, *mon ami*, mes įvaryti į kampą. Per abu turim tik dvidešimt penkis santimus, ir nemanau, kad žydas dar kada nors tuos du frankus vėl man mokės. Šiaip ar taip, jo elgesys darosi nepakenčiamas. Nepatikėsi, kažkurią naktį jis drįso atsivesti moterį, man miegant čia pat ant grindų. Tikras gyvulys! Tačiau yra ir dar blogesnių naujienų. Žydas rengiasi dingti. Jis skolingas šeimnininkui už savaitę ir mano, kad būtų geriausia vienu kartu nusikratyti ir skolos, ir manęs. Jeigu žydas išneš muilą, liksiu be pastogės, o šeimnininkas, trauk jį velniai, už žydo skolą pasiims mano lagaminą! Turim daryti stiprų ėjimą.

– Sutinku. Bet ką mes galim? Man rodos, vienintelė išeitis yra užstatyti paltus ir nusipirkti nors truputį maisto.

– Būtinai tai padarysim, bet pirmiausia man reikia išsinešti iš čia savo daiktus. Kad mano nuotraukas čiupinėtų svetimos rankos – niekada!

Taigi turiu planą. Užbėgti žydai už akių ir išnešti muilą pačiam. *Foutre le camp*³⁷ – atsitraukti, supranti? Teisingas žingsnis, kaip manai?

– Bet, brangusis Borisai, kaip tai padaryti – vidury baltos dienos? Tave juk sugaus.

– Na, tam reikia strategijos, aiškus dalykas. Mūsų *patron* akylai stebi, kad žmonės neišsikraustytų nesumokėję; matyt, jis ne kartą buvo likęs su nosimi. Abu su žmona pakaitomis kiaurą dieną sėdi apačioje – kokie nagai tie prancūzai! Bet jau sumaniau, kaip juos apmauti, jei tik man padėsi.

Nesijaučiau labai nusiteikęs padėti, bet vis dėlto paklausiau Boriso, ką sugalvojęs. Tada jis smulkiai išdėstė savo sumanymą.

– Paklausk. Pirmiausia mums reikia užstatyti paltus. Eini namo, apsilvelki savo palta, grįžti čia ir po savo paltu išsineši manąjį. Atiduodi juos į lombardą Francis Bourgeois gatvėje. Už abu turėtum gauti dvidešimt frankų, jei pasiseks. Tada eini į Senos pakrantę, prisikrauni kišenės akmenų, parneši čia, ir sudedam juos į mano lagaminą. Pagauni mintį? O aš suvyniosiu į laikraštį kuo daugiau daiktų, nusileisiu žemyn ir paklausiu šeimininko, kur artimiausia skalbykla. Būsiu išžulus ir nerūpestingas, supranti, todėl *patron*, aiškus dalykas, pamany, kad ryšulyje ne kas kita kaip purvini baltiniai. Net ir įtaręs apgaulę, jis padarys tai, ką visada daro, tas šykštus niekšas, – užlips į mano kambarį ir pakilnos lagaminą. Pajutęs akmenų svorį, jis pamany, kad lagaminas vis dar pilnas. Gera strategija, ką? Paskui grįšiu ir kišenėse išsinešiu kitus daiktus.

– O lagaminas?

– Ak, velnias. Teks jį palikti. Tas trantas tekainuoja gal dvidešimt frankų. Be to, traukiantis visada kas nors paliekama. Prisimink Napoleoną prie Berezinos! Jis paliko visą savo armiją.

Boris tiek džiaugėsi savo planu (vadino jį *une ruse de guerre*³⁸), kad bemaž pamiršo esąs alkanas. Didžiausią plano trūkumą – tai, kad išnešęs muilą neturės kur nakvoti, – jis ignoravo.

³⁷ Palikti mūšio lauką, išsinešdinti (*pranc.*).

³⁸ Karinė gudrybė (*pranc.*).

Iš pradžių *ruse de guerre* veikė puikiai. Grįžau namo, pasiėmiau paltą (vien tam tuščiu pilvu teko sukarti devynis kilometrus) ir sėkmingai išnešiau Boriso paltą. Tada planas įstrigo. Lombardo priėmėjas – grasus, priekabus neūžauga rūgščiu veidu, žodžiu, tipiškas prancūzų pareigūnas – atsisakė priimti paltus tuo pagrindu, kad jie į nieką nesudėti. Jis paaiškino, kad daiktai turi būti arba lagamine, arba kartono dėžėje. Tai viską sugadino, nes neturėjome jokios dėžės, o už dvidešimt penkis santimus negalėjome jos nusipirkti.

Grįžau atgal ir pranešiau Borisui blogąją naujieną.

– *Merde!* – nusikeikė jis. – Tai kelia keblumų. Ką gi, visada yra kitas būdas. Sudėsim paltus į lagaminą.

– O kaip pranešim jį pro šeimnininką? Jis sėdi vos ne kontoros tarpduryje. Tai neįmanoma!

– Kaip lengvai nuleidi rankas, *mon ami!* Kur tas angliškasis atkaklumas, apie kurį tiek esu skaitęs? Aukščiau nosį! Mes praesim!

Boris valandėlę pamąstė ir sugalvojo kitą gudrų planą. Sunkiausias dalykas buvo nukreipti šeimnininko dėmesį bent penkioms sekundėms, kol prasmuksime su lagaminu. *Patron* turėjo tik vieną silpnybę – domėjosi *le sport* ir mielai leisdavosi į kalbas šia tema. Sename „Petit Parisien“ numeryje Boris pasiskaitė apie dviračių lenktynes, tada, išžvalgęs laiptus, nusileido žemyn ir sugebėjo įtraukti šeimnininką į pokalbį. Laukiau laiptų apačioje su dviem paltais vienoje rankoje ir lagaminu kitoje. Nutaikęs palankią progą Boris turėjo sukosėti. Stovėjau drebėdamas, nes kiekvieną akimirką pro kitas duris, esančias prieš kontorą, galėjo išeiti šeimnininko žmona, ir žaidimas būtų buvęs baigtas. Tačiau netrukus Boris kostelėjo, ir aš spėriai smukau pro kontorą į gatvę džiaugdamasis, kad mano batai negirgžda. Mūsų planas būtų žlugęs, jei Boris būtų buvęs plonesnis, mat platūs jo pečiai užstojo visą kontoros tarpdurį. Ir jo savitvarda buvo puiki – jis kuo nerūpestingiausiai malė liežuviumi ir kvatojo, be to, darė tai tiek garsiai, kad užgožė visus mano garsus. Gerokai paėjęs už kampo, sulaukiau Boriso, ir mudu dėjome į kojas.

Tačiau po visų mūsų vargų lombardo tarnautojas vėl atsisakė priimti paltus. Jis paaiškino man (mačiau, kaip jo prancūziška siela stačiai mėgaujasi savo pedantiškumu), kad aš neturįs tinkamo asmens dokumento; *carte d'identité*³⁹ nepakanka, dar reikia parodyti pasą arba man adresuotą laišką. Boris turėjo daugybę jam adresuotų vokų, bet netiko jo *carte d'identité* (nenorėdamas mokėti mokesčio, pažymėjimo jis nebuvo pratęsęs), tad jo vardu užstatyti paltų irgi nepavyko. Mums neliko nieko kita, tik kulniuoti į mano viešbutį, pasiimti reikalaujamus dokumentus ir nešti paltus į lombardą, esantį Port Royal bulvare.

Palikęs Borisą laukti kambaryje, iškeliavau ten. Atėjęs sužinojau, kad lombardas uždarytas ir pradės dirbti tik nuo ketvirtos, tai yra kone po trijų valandų. Buvau nužingsniavęs dvylika kilometrų ir nevalgęs šešiasdešimt valandų. Likimas, regis, vieną po kito krėtė visiškai nejuokingus pokštus.

Tada, tarsi įvykus stebuklui, grįžo sėkmė. Eidamas namo Broca gatve staiga pamačiau ant grindinio žvilgančią penkių sū monetą. Puoliau ją kaip vanagas, parlėkiau namo, čiupau mūsų turėtus penkis sū ir nupirkau svarą bulvių. Spirito užteko bulvėms tik apvirtai, neturėjome druskos, bet surijome jas su visomis lupenomis. Pasijutome lyg naujai gimę ir, iki atsidarė lombardas, žaidėme šachmatais.

Ketvirtą valandą vėl nuėjau į lombardą. Daug vilčių nedėjau, nes jeigu anąsyk gavau vos septyniasdešimt frankų, ko buvo galima tikėtis už du nudriskusius paltus kartono dėžėje? Boris spėjo, kad gausime dvidešimt, aš maniau, kad dešimt ar netgi penkis. Galėjo būti ir dar blogiau, kaip tam vargšui *Numéro 83*, kuris apskritai nieko negavo. Atsisėdau priekiniame suole, kad nematyčiau išsišiepusių veidų, kai klerkas pasakys „penki frankai“.

Pagalčiau klerkas sušuko mano numerį:

– *Numéro 117!*

– Čia, – atsiliepiu stodamasis.

³⁹ Tapatybės pažymėjimo (*pranc.*).

– Penkiasdešimt frankų?

Apstulbau bemaž taip pat kaip tada, kai išgirdau apie septyniasdešimt frankų. Dabar manau, kad klerkas tiesiog supainiojo mano numerį su kieno nors kito, nes tų paltų net parduoti nebūtum galėjęs už penkiasdešimt. Parskubėjau namo ir įėjau į kambarį nieko nesakydamas, rankas laikydamas už nugaros. Boris sėdėjo prie šachmatų lentos. Pamatęs mane, jis nekantriai kilstelėjo smakrą.

– Kiek gavai? – šaukte sušuko. – Ką, ne dvidešimt frankų? Tai gal bent dešimt? *Nom de Dieu*⁴⁰, penki frankai būtų per žiauru. *Mon ami*, tik nesakyk, kad gavai penkis. Jei pasakysi, kad penkis, iš tiesų pradėsiu galvoti apie savižudybę.

Numečiau penkiasdešimties frankų banknotą ant stalo. Boris išbalo it kreida, tada pašoko, stvėrė mano ranką ir suspaudė ją taip, kad vos nesulaužė kaulų. Mudu išbėgome pro duris, nusipirkome duonos, vyno, mėsos, spirito lempei ir išsikėlėme puotą.

Pavalgęs Boris tapo toks optimistas, kokio jo dar nebuvau matęs nuo mūsų pažinties pradžios:

– Ką aš tau sakiau? Fortūna atsigrėžė! Dar šįryt sėdėjom su penkiais sū, o pažiūrėk į mus dabar. Visada sakiau, kad nieko nėra lengviau gauti kaip pinigų. Aha, gerai, kad prisiminiau. Turiu draugą Fondary gatvėje, mums reikėtų jį aplankyti. Tas vagišius yra apsukęs mane keturiais tūkstančiais frankų. Kol blaivas, jam neprilygsta joks kitas šių laikų vagis, bet įdomiausia, kad girtas jis būna gana sąžiningas. Manychiau, kokią šeštą jis jau turėtų būti pakaušęs. Raskim jį, ir šimtą frankų iš jo tikrai išpešim. *Merde!* Gal net du šimtus. *Allons-y*⁴¹!

Nuėjome į Fondary gatvę, radome tą žmogų, jis buvo girtas, bet šimto frankų negavome. Vos pamatę vienas kitą, jiedu su Borisu viduryje gatvės puolė baisiausiai ginčytis. Anas tvirtino nesąs skolingas Borisui nė sū, atvirksčiai – tai Boris skolingas jam keturis tūkstančius. Abu

⁴⁰ Dėl Dievo (*pranc.*).

⁴¹ Varom (*pranc.*).

apeliavo į mane, reikalaudami pasakyti savo nuomonę. Taip ir nesupratau, kuris iš jų teisus. Jiedu vis ginčijosi, iš pradžių gatvėje, tada bistro, tada *prix fixe*⁴² restorane, kur nuėjome pavalgyti, tada kitame bistro. Galiausiai, dvi valandas vadinę vienas kitą, jie dviese patraukė gerti toliau ir gėrė tol, kol baigėsi Boriso pinigai.

Tą naktį Boris nakvojo pas batsiuvį, dar vieną rusų pabėgėlį, Commerce gatvės rajone. Man liko aštuoni frankai ir daugybė cigarečių, o pilvas buvo kimšte prikimštas visokiausio maisto ir gėrimų. Po dviejų juodų dienų tokia permaina atrodė stebuklinga.

⁴² Fiksuotų kainų, t. y. kompleksinių pietų (*pranc.*).

VIII

Dabar per abu turėjome dvidešimt aštuonis frankus ir galėjome iš naujo pradėti ieškoti darbo. Boris ir toliau nakvojo pas batsiuvį, su kuriuo jis nežinia ką paslaptinai susitarė, be to, jam pavyko pasiskolinti dvidešimt frankų iš vieno savo draugo ruso. Visame Paryžiuje Boris tai vienur, tai kitur turėjo draugų, daugiausia buvusių karininkų kaip ir jis pats. Vieni dirbo padavėjais ar indų plovėjais, kiti vairavo taksi, kai kurie gyveno iš moterų, kai kurie buvo sugebėję išsivežti iš Rusijos pinigų ir dabar turėjo automobilių remonto dirbtuves arba šokių sales. Apskritai imant, rusų pabėgėliai Paryžiuje – darbštūs žmonės, savo negandas ištvėriantys kur kas geriau, negu ištengtų tam pačiam sluoksniui priklausantys anglai. Žinoma, esama ir išimčių. Boris pasakojo man apie vieną rusų kunigaikštį, dažnai besilankantį brangiuose restoranuose. Kunigaikštis išsiklausinėdavo, ar tarp padavėjų nėra rusų karininko, o pavalgęs pasikviesdavo šį prie savo stalelio draugiškai šnektelėti.

– O, tai jūs irgi būsit senas karys? – klausdavo kunigaikštis. – Nė lengvos mums dabar dieneš, tiesa? Na, niekis, rusų kareiviui niekas nebaisu. Kuriame pulke tarnavot?

– Tokiame ir tokiame, pone, – atsakydavo padavėjas.

– Labai narsus pulkas! Inspektavau jį 1912 metais. Beje, apmaudžiai palikau namie piniginę. Esu tikras, kad rusų karininkas padarys man paslaugą – paskolins tris šimtus frankų.

Padavėjas, jei turėdavo tris šimtus frankų, paskolindavo jam ir, suprantama, daugiau jų niekada nepamatydavo. Gali būti, kad padavėjai dėl to labai nesisielodavo. Juk kunigaikštis yra kunigaikštis, nors ir tremtyje.

Per vieną iš rusų pabėgėlių Boris ir išgirdo apie galimybę užsidirbti pinigų. Praėjus dviem dienoms nuo tada, kai užstatėme paltus, jis gana paslaptinai manęs pasiteiravo:

– Sakyk, *mon ami*, kokios tavo politinės pažiūros?

– Jokios, – atsakiau.

– Kaip ir mano. Aiškus dalykas, visi esam patriotai, bet vis dėlto... Argi Mozė nekalbėjo, kad reikia plėšti Egiptą? Tu anglas, vadinasi, turėtum būti skaitęs Bibliją. Noriu pasakyti štai ką: ar neprieštarautum užsidirbti pinigų iš komunistų?

– Ne, žinoma, ne.

– Atrodo, kad Paryžiuje yra slapta rusų draugija, kuri galėtų mums padėti. Jie komunistai, o iš tikrųjų – bolševikų agentai. Jie veikia kaip savitarpio pagalbos draugija, užmezga ryšius su rusų emigrantais ir mėgina atversti juos į bolševizmą. Mano draugas įstojo į tą draugiją; jo manymu, jie mudviem padėtų, jei nueitume pas juos.

– Kuo gi? Bent man jie nepadės, juk nesu rusas.

– Čia visa esmė. Jie, rodos, yra kažkokio Maskvos laikraščio korespondentai, jiems reikia straipsnių apie Anglijos politiką. Jei nedelsdami nueitume pas juos, galbūt gautum užsakymą tuos straipsnius parašyti.

– Aš? Juk nieko neišmanau apie politiką.

– *Merde!* Neišmano ir jie. Kas apskritai išmano politiką? Viskas labai lengva. Tereikia nusirašyti iš angliškų laikraščių. Juk Paryžiuje leidžiamas „Daily Mail“, ar ne? Iš jo ir nusirašysi.

– Tačiau „Daily Mail“ – konservatorių laikraštis. O konservatoriai nekenčia komunistų.

– Na gerai, rašyk priešingai, negu rašo „Daily Mail“, tada neapsiriksi. Negalima praleisti tokios progos, *mon ami*. Juk kalba gali eiti apie šimtus frankų.

Toks sumanymas man nepatiko, nes Paryžiaus policija labai kreivai žiūri į komunistus, ypač užsieniečius, o ant manęs ir šiaip jau buvo kritęs įtarimas. Prieš keletą mėnesių seklys pamatė mane išeinantį iš komunistų savaitraščio redakcijos, ir turėjau didelių nemalonumų su policija. Jeigu mane sučiuptų toje slaptoje draugijoje, veikiausiai deportuotų. Tačiau proga iš tiesų atrodė per gera, kad ją būtų galima praleisti. Tą pačią popietę Boriso draugas, irgi padavėjas, nuvedė mus į susitikimą. Nebepresimenu gatvės pavadinimo – tai buvo skurdi gatvelė į pietus nuo Senos krantinės, kažkur prie Deputatų rūmų. Boriso draugas primygtinai prašė laikytis visų atsargumo priemonių. Mesėjome ta gatve tarsi šiaip vaikštinėdami, praėjome reikiamas duris – tai buvo skalbyklos durys, – paskui grįžome atgal, atidžiai apžiūrindami visus langus ir kavines. Jei ta vieta policijai buvo žinoma kaip komunistų lizdas, ji turėjo būti stebima, tad, pamatę ką nors panašaus į sekli, išsyk būtume grįžę namo. Man drebėjo kinkos, o Boris mėgavosi šiais konspiraciniais žaidimais, visiškai užmiršęs, kad rengiasi sudaryti sandėrį su savo tėvų žudikais.

Nieko pavojinga nepastebėję, skubiai nėrėme pro tas duris. Skalbykloje drabužius lyginusi prancūzė pasakė mums, kad „rusų džentelmenai“ gyvena pačiame viršuje anoje kiemelio pusėje. Kopėme tamsiais laiptais kelis aukštus, kol pasiekėme aikštelę. Ten stovėjo tvirto sudėjimo ir niūrios išvaizdos jaunuolis žema kakta. Įtariai nužvelgęs mane, ranka užtvėrė kelią ir rusiškai kažką pasakė.

– *Mot d'ordre!*⁴³ – griežtai pareikalavo, man nieko neatsakius.

Apstulbęs sustojau. Kas galėjo pamanyti, kad reikės slaptažodžio?

– *Mot d'ordre!* – pakartėjo rusas.

Paskui mus lipęs Boriso draugas dabar išėjo į priekį ir kažką rusiškai paaiškino, o gal pasakė slaptažodį. Niūrusis jaunuolis nuleido ranką ir nuvedė mus į apširusį kambarėlį matiniais langų stiklais, apstatytą itin varganais baldais ir nukabinėtą rusiškais propagandiniais plakatais; ant

⁴³ Slaptažodis! (*Pranc.*)

vienos sienos kabėjo didžiulis primityvus Lenino portretas. Prie stalo vienmarškinis sėdėjo nesiskutęs rusas ir rašė adresus ant laikraštinių banderolių, gulinčių krūvoje prieš jį. Kai įėjau, jis kreipėsi į mane prancūziškai, su baisiu akcentu.

– Tai labai lengvabūdiška! – nervingai sušuko. – Kodėl atėjote be skalbinių?

– Skalbinių?

– Visi, kas čia ateina, nešasi skalbinius. Tada atrodo, kad jie eina į skalbyklą. Kitą kartą atsineškite gerą, didelį ryšulį. Mes nenorime, kad policija užuostų mūsų pėdsakus.

Tokios konspiracijos nesitikėjau. Boris atsisėdo į vienintelę laisvą kėdę, ir prasidėjo ilgas pokalbis rusiškai. Kalbėjo vien nesiskutėlis; niūrusis buvo parėmęs sieną ir nenuleido nuo manęs akių tarsi vis dar nežinia kuo įtardamas. Stovėdamas slaptame kambarėlyje su revoliuciniais plakatais ir klausydamas pokalbio, iš kurio nesupratau nė žodžio, jaučiausi labai keistai. Rusai kalbėjo greitai ir energingai, šypsodamiesi ir gūžčiodami pečius. Bandžiau atspėti, apie ką. Tikriausiai jie vadina vienas kitą „batiuška“, „balandėli“ ar „Ivan Aleksandrovič“ kaip rusų romanų veikėjai. Ir kalba, aišku, apie revoliucijas. Nesiskutėlis turbūt ryžtingai sako: „Mes niekada nesiginčijame. Diskusija yra buržuazinė atgyvena. Mūsų argumentas – veiksmai.“ Vėliau supratau, kad ne visai taip. Buvo reikalaujama dvidešimties frankų, matyt, kaip stojamojo mokesčio, ir Boris žadėjo juos sumokėti (nors per abu turėjome tik septyniolika frankų). Galiausiai Boris išsiėmė mūsų neliečiamąsias atsargas ir sumokėjo penkių frankų avansą.

Tada niūriojo įtarumas kiek sumažėjo, ir jis prisėdo ant stalo krašto. Nesiskutėlis pradėjo klausinėti mane prancūziškai, vis kažką užsirašinėdamas popieriaus skiautėje. Ar aš esąs komunistas? Tik simpatizuoju, atsakiau, jokiai organizacijai niekada nesu priklausęs. Ar aš išmanęs politinę padėtį Anglijoje? Na, žinoma, savaime suprantama. Paminėjau kelias ministrų pavardes, niekinamai atsiliepiu apie leiboristų partiją. O kaip su *le sport*? Ar galėčiau rašyti apie *le sport*? (Futbolas ir

socializmas Europoje turi kažkokią mišlingą sąsają.) Ak, žinoma, kaipgi. Abudu vyrai reikšmingai pakinknojo galvomis. Nesiskutėlis tarė:

– *Évidemment*⁴⁴, kad nuodugniai išmanote Anglijos reikalus. Ar imtumėtės parašyti straipsnių seriją vienam Maskvos savaitraščiui? Smulkmenas suderintume vėliau.

– Žinoma.

– Tuomet, drauge, rytoj atsiųsime jums žinią pirmuoju paštu. O galbūt antruoju. Už straipsnį mokame šimtą penkiasdešimt frankų. Kai ateisite kitą kartą, neužmirškite skalbinių ryšulio. *Au revoir*⁴⁵, drauge.

Nusileidome laiptais, atidžiai pasidairėme pro skalbyklos langus, ar gatvėje nieko nėra, ir išėjome. Boris nesitvėrė kailyje iš džiaugsmo. Tarsi apimtas ekstazės, puolė prie artimiausios tabako krautuvėlės ir už penkiasdešimt santimų nusipirko cigarą. Į lauką išėjo stuksendamas lazda į šaligatvį ir visas švytėdamas.

– Pagaliau! Pagaliau! Dabar, *mon ami*, uždirbsim milijonus. Puikiai apdūmei jiems akis. Ar girdėjai, kaip jis tave pavadino draugu? Šimtas penkiasdešimt frankų už vieną straipsnį... *Nom de Dieu*, kokia laimė!

Kitą rytą išgirdęs paštininką, nuskubėjau žemyn, į bistro; deja, man laiško nebuvo. Niekur nėjau iš namų iki antrojo pašto, bet irgi nieko negavau. Po trijų dienų, nesulaukę jokios žinios iš slaptosios draugijos, praradome viltį – nusprendėme, kad susirado ką nors kitą straipsniams rašyti.

Praejus dešimčiai dienų, dar sykį apsilankėme slaptosios draugijos bute, neužmiršę pasiimti į skalbinius panašaus ryšulio. Tačiau slaptoji draugija buvo dingusi! Moteris skalbykloje nieko nežinojo – ji tepasakė, kad *ces messieurs*⁴⁶ išsikraustė prieš kelias dienas, po skandalo dėl nuomos mokėjimo. Kokie kvailiai atrodėme stovėdami ten su savo ryšuliu! Guodė tik tai, kad netekome penkių frankų, o ne dvidešimties.

⁴⁴ Akivaizdu (*pranc.*).

⁴⁵ Iki pasimatymo (*pranc.*).

⁴⁶ Tie ponai (*pranc.*).

Daugiau apie tą slaptąją draugiją išgirsti neteko. Kas jie tokie buvo iš tikrųjų, niekas nežinojo. Nemanau, kad turėjo ką nors bendro su komunistų partija; matyt, buvo paprasčiausi sukčiai, apgaulinę rusų pabėgėlius imdami iš jų mokesčių už stojimą į tariamą draugiją. Tai gana saugus būdas, tad neabejotina, kad jie toliau daro tą patį kur nors kitame mieste. Sumanūs vaikinai, pasigėrėtinai suvaidinę savo vaidmenis. Jų kambarys atrodė būtent taip, kaip turėtų atrodyti konspiracinis komunistų butas, o triukas su skalbinių ryšulio atsinešimu buvo stačiai genialus.

IX

Kitas tris dienas vėl bastėmės po miestą ieškodami darbo. Namo pareidavome tik pavalgyti sriubos su duona; mūsų porcijos juo toliau, juo labiau mažėjo. Dabar turėjome dvi vilties prošvaistes. Pirma, Boris buvo girdėjęs apie galimą darbą „Hôtel X“, netoli Concorde aikštės, antra, pagaliau grįžo naujojo restorano Commerce gatvėje šeimininkas. Vieną popietę nuėjome su juo kalbėtis. Pakeliui Boris šnekėjo apie didžiulius turtus, kuriuos mudu susikrautume, jei gautume šį darbą, ir apie tai, kaip svarbu iš pat pradžių padaryti gerą įspūdį.

– Išvaizda... išvaizda yra viskas, *mon ami*. Duok man naują kostiumą, ir aš, dar nespėjęs ateiti vakarienės metui, jau būsiu pasiskolinęs tūkstantį frankų. Kaip gaila, kad nenusipirkau apykaklės, kai turėjom pinigų. Šįryt išverčiau ją į kitą pusę, bet jokios naudos, nes abi vienodai nešvarios. Pasakyk, ar atrodau alkanas, *mon ami*?

– Atrodai išblyškęs.

– Prakeikimas, štai tau misti vien duona ir bulvėm! Atrodyti alkanam pražūtinga. Tada žmonėms norisi tau išpirti. Palauk.

Jis stabtelėjo prie juvelyro vitrinos ir ėmė smarkiai plekšnotis per skruostus, kad į juos priplūstų kraujo. Tada, kol raudonis nespėjo išnykti, nuskubėjome į restoraną ir prisistatėme šeimininkui.

Patron buvo žemo ūgio, tuktelėjęs, labai orios laikysenos, garbanotais žilais plaukais, vilkėjo prašmatnų dvieilį flanelinį kostiumą ir dvelkė kvėpalais. Boris sakė man, kad jis irgi buvęs Rusijos armijos

pulkininkas. Čia pat sukiojosi ir jo žmona, baisinga stora prancūzė baltu lavono veidu ir skaisčiai raudonomis lūpomis, primenanti šaltą veršieną su pomidorais. *Patron* maloniai pasitiko Borisą, ir jiedu valandėlę pasikalbėjo rusiškai. Aš stovėjau nuošalyje, rengdamasis meluoti apie savo indų plovimo patirtį.

Paskui *patron* priėjo prie manęs. Nerimastingai mindžikavau, stengdamasis atrodyti nuolankus. Boris buvo man įkalęs į galvą, kad *plongeur* yra vergų vergas, todėl laukiau, kad *patron* elgsis su manimi kaip su šiukšle. Apstulbau, kai jis šiltai paspaudė man ranką.

– Vadinasi, esate anglas! – sušuko. – Kaip žavu! Taigi nereikia klausiti, ar žaidžiate golfą?

– *Mais certainement*⁴⁷, – atsakiau matydamas, kad to iš manęs tikimasi.

– Visą gyvenimą norėjau išmokti žaisti golfą. Ar jūs, mano brangusis *monsieur*, nesutiktumėte parodyti man kelių pagrindinių smūgių?

Matyt, toks buvo rusiškas būdas reikalams tvarkyti. *Patron* atidžiai klausėsi, kol aiškinau skirtumą tarp medinių ir geležinių lazdu, paskui staiga pareiškė, kad viskas *entendu*⁴⁸: kai restoranas atsidarys, Boris būsiąs *maître d'hôtel*, o aš *plongeur*, su galimybe pakilti iki tualetu prižiūrėtojo, jei verslas seksis gerai. Kada restoranas atsidarys, paklausiau. „Lygiai po dviejų savaitių, – oriai atsakė *patron* (jis turėjo įprotį didingai mostelėti ranka ir kartu nukratyti cigaretės pelenus), – lygiai po dviejų savaitių, kaip tik per pietus.“ Tada, neslėpdamas pasididžiavimo, aprodė mums restoraną.

Pomažės restorano patalpos susidėjo iš baro, valgomojo ir virtuvės, ne didesnės už vidutinį vonios kambarį. *Patron* dekoravo jas pigiu „vaizdinguoju“ stiliumi (pats vadino jį „normandiškuoju“, neatsidžiaugdamas prie lubų prilipdytomis butaforinėmis sijomis ir panašiomis detalėmis), ir ketino pakrikštyti restoraną užėiga – „Auberge de Jehan Cottard“, kad suteiktų viduramžių skambesio. Jis turėjo išspausdinęs reklaminių

⁴⁷ Taip, žinoma (*pranc.*).

⁴⁸ Sutarta (*pranc.*).

lapelį, pilną prasimanymų apie istorines kvartalo sąsajas; be kita ko, ten buvo rašoma, kad restorano vietoje kadaise stovėjo smuklė, kur mėgo lankytis Karolis Didysis. *Patron* labai džiaugėsi šia išmone. Barą jis buvo sumanęs papuošti nepadoriomis scenomis, kurias ir tapė vienas Salono menininkų. Galiausiai *patron* pavaišino mudu su Borisu brangiomis cigaretėmis ir, dar kiek pakalbėję, išėjome namo.

Nuojauta man sakė, kad čia nieko doro nepešim. *Patron* man atrodė apgavikas – dar blogiau, nesumanus apgavikas, – be to, prie galinių durų mačiau stoviniuojant du tipus, kurių išvaizda nekėlė abejonių, kad tai kreditoriai. Tačiau Boris, vėl pasijutęs *maître d’hôtel*, nesileido atkalbamas.

– Mums pasisekė – liko prasilaikyti tik dvi savaites. Kas tos dvi savaitės? Maistas? *Je m’en fous*⁴⁹. Tik pamanyk, po trijų savaitių jau turėsiu meilužę! Įdomu, kokia ji bus – tamsi ar šviesi? Na, nesvarbu, kad tik nebūtų per plona.

Paskui atėjo dvi sunkios dienos. Mums buvo likę tik šešiasdešimt santimų, ir juos išleidome pusei svaro duonos ir česnako skiltelei. Įtrinti duoną česnaku pravartu todėl, kad ilgai išliekantis jo kvapas suteikia iliuziją, kad neseniai valgyta. Bemaž visą dieną prasėdėjome Botanikos sode, *Jardin des Plantes*. Boris bandė mėtyti akmenis į žmonių nebijančius balandžius, bet nėsyk nepataikė. Paskui ėmėmės rašyti pietų meniu ant kitos voko pusės, nes buvome pernelyg alkani, kad galėtume galvoti apie ką nors kita, išskyrus maistą. Pamenu, ką Boris galiausiai išsirinko: tuziną austrių, barščius (tai yra burokėlių sriuba su grietine), virtų vėžių, viščiuką *en casserole*⁵⁰, jautienos su šutintomis slyvomis, šviežių bulvių, salotas, taukų pudingą, rokforo, litrą burgundiškojo ir taurelę išlaikyto brendžio. Kaip matote, Boris buvo tarptautinės virtuvės mėgėjas. Vėliau, kai prakutome, kartais matydavau jį vienu prisėdimu sukertantį panašų maisto kiekį.

⁴⁹ Man nuspjaut (*pranc.*).

⁵⁰ Troškintą puode (*pranc.*).

Kai baigėsi pinigai, lioviausi ieškojęs darbo. Dar vieną dieną neturėjau burnoje nė trupinio. Netikėjau, kad „Auberge de Jehan Cottard“ kada nors atsidarys, nemačiau ir jokios kitos išeities. Mane buvo apėmęs toks tingulys, kad galėjau tik gulėti. Tada staiga sėkmė vėl atsigręžė. Vėlai vakare, apie dešimtą valandą, išgirdau gatvėje entuziastingą šūksnį. Atsikėliau iš lovos ir priėjau prie lango. Apačioje stovėjo Boris, jis mojavolazda ir visas švytėte švytėjo. Prieš prabildamas, išsitraukė iš kišenės sulenktą bagetę ir metė ją man.

– *Mon ami, mon cher ami*, mes išgelbėti! Žinai, kas įvyko?

– Nejaugi gavai darbą?

– „Hôtel X“, netoli Concorde aikštės. Penki šimtai frankų per mėnesį plius maistas. Šiandien jau dirbau. Jėzau Kristau, kaip aš valgiau!

Po dešimties ar dvylikos valandų darbo jam pirmiausia kilo mintis šlubuoti tris kilometrus iki mano viešbučio ir pranešti gerąją žinią! Dar daugiau, jis liepė man rytoj, per jo pietų pertrauką, ateiti į Tuileries parką – galbūt pavyksią pavogti šiek tiek maisto. Sutartu laiku radau Borisą sėdintį ant suoliuko. Prasisagstęs liemenę, jis ištraukė nemažą, gerokai apmaigyta, į laikraštį suvyniotą paketą; ten buvo šiek tiek kapotos veršienos, duonos, pleištelis kamambero ir ekleras, viskas sukibę į vieną gumulą.

– *Voilà!* – tarė Boris. – Tai viskas, ką galėjau tau išnešti. Durininkas – gudri kiaulė.

Nesmagu valgyti iš laikraščio viešoje vietoje, ypač Tuileries parke, kur visada pilna gražių merginų, bet buvau toks alkanas, kad nekreipiau į tai dėmesio. Kol valgiau, Boris papasakojo, kad dirbęs viešbučio *cafeterie*, kitaip tariant – bufetinėje. Sužinojau, kad *cafeterie* yra pats žemiausias postas viešbutyje, baisus nuopuolis padavėjui, bet, iki atsidarys „Auberge de Jehan Gottard“, teksią pakentėti. Kiekvieną dieną mudu susitiksimė parke, ir jis išnešias man tiek maisto, kiek turėsiąs drąšos. Tris dienas laikėmės susitarimo, tris dienas mitau vien vogtu maistu. Paskui visi mūsų vargai baigėsi, nes „Hôtel X“ vienas *plongeur* išėjo iš darbo, ir, Borisui rekomendavus, jo vietą gavau aš.

X

„Hôtel X“ buvo milžiniškas, grandiozinis statinys klasikiniu fasadu; viename jo šone juodavo maža, į žiurkių landą panaši anga, skirta personalui. Atvykau ten ketvirtis po šeštos ryto. Į vidų vorele sruvo vyrai riebaluotomis kelnėmis, nužiūrinėjami mažytėje kontorėlėje sėdinčio durininko. Kiek palaukus, pasirodė *chef du personnel*⁵¹, lyg ir koks valdytojo padėjėjas, ir pradėjo mane klausinėti. Jis buvo italas, apvalaus blyškaus veido, išvargęs nuo persidirbimo. Paklaustas, ar esu patyręs indų plovėjas, atsakiau, taip; italas žvilgtelėjo į mano rankas ir iškart pamatė, kad meluoju, bet sužinojęs, kad aš anglas, pakeitė toną ir mane nusamdė.

– Mes ieškom, kas padėtų mums pramokti anglų kalbos, – paaiškino. – Visi mūsų klientai – amerikiečiai, o vienintelis angliškas žodis, kurį mokam, yra... – ir pakartojo tai, ką Londono berniūkščiai mėgsta rašyti ant sienų. – Gal būsit naudingas. Eime.

Sraigtiniais laiptais nusileidome į gilų požemį, tada ėjome siauru koridoriumi, tokiu žemu, kad vietomis reikėjo lenktis. Ten buvo tvanku ir labai tamsu, tik kas keli metrai švietė blausios geltonos lemputės. Atrodė, kad tamsių koridorių labirintas raizgosi mylių mylias, nors iš tikrųjų turbūt tik kelis šimtus metrų; negalėjau atsikratyti įspūdžio, kad atsidūriau laivo triume – toks pat karštis, ankštybė, maisto tvaikas ir panašus į variklių gausmas (iš tikrųjų tas garsas sklido iš virtuvės

⁵¹ Personalo vadovas (*pranc.*).

krosnių). Mums einant koridoriais, pro durų angas kartais pliūptelėdavo keiksmožodžių srautas, kartais sužėrudavo ugnis, kartais padvelkdavo ledainės šaltis. Syki kažkas smarkiai trenkė man į nugarą. Tai buvo gal penkiasdešimties kilogramų ledo luitas, kuri nešė krovikas mėlyna prijuoste. Jam įkandin ėjo berniukas su didžiuliu veršienos gabalu ant peties, jo skruostas buvo įsispaudęs į drėgną purią mėsą. Jiedu nustūmė mane šalin šaukdami „*Range-toi, idiot!*”⁵² ir nuskubėjo koridoriumi. Po viena lempute ant sienos buvo nežinia kieno išvedžiota dailia rašysena: „Lengviau žiemą pamatyti giedrą dangų, negu „Hôtel X“ rasti moterį su skaistybės plėve.“ Vieta atrodė itin keista.

Atsišakojusiu koridoriumi patekome į skalbyklą, kur senyva moteriškė giltinės veidu įdavė man mėlyną prijuostę ir glėbį mazgočių. Tada *chef du personnel* nuvedė mane į mažytį pogrindžio kambarėlį – rūšį po rūšiu, – kur stovėjo praustuvė ir keletas dujinių viryklių. Lubos ten buvo žemos, negalėjau išsitiesti visu ūgiu, o temperatūra turbūt viršijo keturiasdešimt laipsnių. *Chef du personnel* paaiškino, kad mano darbas bus nešioti patiekalus į nedidelį valgomąjį aukštu aukščiau, kur valgo aukštesnio rango viešbučio darbuotojai, valyti tą patalpą ir plauti indus. Jam išėjus, tarpduryje pasirodė kitas nuožmios išvaizdos garbanotas italas ir niekinamai mane nužvelgė.

– Anglas, sakai? – tarė. – Aš čia vadovauju. Jei gerai dirbsi... – jis ranka padarė judesį lyg apversdamas butelį ir garsiai išsiurbė oro. – Jei ne... – jis kelis syk stipriai spyrė į staktą. – Nusukti tau sprandą man lengviau nei nusispyjauti. Jei kas atsitiks, jie patikės manim, o ne tavim. Žiūrėk...

Po tokių žodžių gana sparčiai kibau į darbą. Išskyrus gal valandą, dirbau nuo septintos ryto iki ketvirtis po devintos vakaro; iš pradžių ploviau indus, paskui šveičiau stalus ir grindis darbuotojų valgykloje, paskui žvilginau stiklines ir peilius, paskui nešiojau patiekalus, paskui vėl ploviau indus, vėl nešiojau maistą ir vėl ploviau indus. Darbas buvo lengvas, ir man visai neblogai sekėsi, išskyrus virtuvę, kur eidavau paimiti maisto. Tokios

⁵² Iš kelio, idiote! (*Pranc.*)

virtuvės nebuvau nei matęs, nei įsivaizdavęs – troškus žemalubis pragaras rūsyje, žaižaruojantis liepsnų atspindžiais, griaudėjantis keiksmais ir puodų bei keptuvių žvangesiu. Ten buvo taip karšta, kad visi metaliniai paviršiai, išskyrus virykles, turėjo būti pridengti skudurais. Viduryje stovėjo kepa-mosios krosnys, dvylika virėjų lakstė aplink jas prakaitu žliaugiančiais vei-dais – nepadėjo nė baltos jų kepurės. Krosnis supo stalai, prie kurių plėšydama gerklės stumdėsi padavėjų ir *plongeurs* minia su padėklais rankose. Iki juos-mens nuogi virėjų parankiniai kurstė ugnį ir smėliu šveitė milžiniškus va-rinius prikaistuvius. Visi atrodė skubantys ir įniršę. Vyriausiasis virėjas – stotingas, skaisčiai raudono veido ūsorius – stovėjo viduryje ir be paliovos bliūvavo: „*Ça marche, deux œufs brouillés! Ça marche, un Chateaubriand pommes sautées!*“⁵³, darydamas pertraukas tik tada, kai reikėdavo iškeik-ti kurį nors *plongeur*. Patiekalai buvo dedami ant trijų ilgų stalų, ir, pirmą kartą atsidūręs virtuvėje, su savo padėklu priėjau ne prie to stalo. Vyriausiasis atžingsniavo prie manęs, pirštais sukiodamas ūsą, ir nužvelgė nuo galvos iki kojų. Tada pamojo pusryčių virėjui ir parodė jam mane.

– Matai *šitą*? Tokius *plongeurs* mums dabar siunčia. Iš kur esi, idiote? Tikriausiai iš Charentono?

(Charentone yra dideli pamišėlių namai.)

– Iš Anglijos, – atsakiau.

– Būčiau atspėjęs. Taigi, *mon cher monsieur l'Anglais*⁵⁴, ar galėčiau jums pranešti, kad esate kekšės vaikas? O dabar *fous-moi le camp*⁵⁵ prie kito stalo, kur priklausu.

Panašiai mane virtuvėje sutikdavo kiekvieną sykį, nes nuolat padary-davau kokią klaidą; visi buvo įsitikinę, kad turiu išmanyti darbą, todėl nepaliaudami keikė. Smalsumo dėlei suskaičiavau, kiek kartų per dieną buvau išvadintas *maquereau*⁵⁶ – trisdešimt devynis.

⁵³ Dvi plaktos kiaušinienės, eina! Nugarinė, keptos bulvės, eina! (*Pranc.*)

⁵⁴ Mano brangusis pone angle (*pranc.*).

⁵⁵ Varyk iš čia (*pranc.*).

⁵⁶ Mulkiu (*pranc.*).

Pusę penktos italas man pasakė, kad aš gališ padaryti pertrauką, bet kur nors eiti nesą prasmės, nes penktą vėl pradėdam. Nuėjau į tualetą parūkyti; rūkyti buvo griežtai draudžiama, ir Boris buvo mane perspėjęs, kad tualetas – vienintelė saugi vieta. Paskui dirbau iki ketvirčio po devintos, kol padavėjas, įkišęs pro duris galvą, liepė man likusius indus palikti rytdienai. Labai nustebau, kad, visą dieną vadinęs mane kiaule, mulkiu ir panašiai, jis staiga pasidarė gana draugiškas. Supratau, kad visi tie keiksmai tebuvo mano išbandymas.

– Pakaks, *mon p'tit*⁵⁷, – pasakė. – *Tu n'es pas débrouillard*⁵⁸, bet dirbi neblogai. Lipam į viršų pavalgyti. Viešbutis skiria kiekvienam po du litrus vyno, o aš dar vieną butelį turiu pasivogęs. Praplausim dantis.

Mes puikiai pavakarieniavome tuo, kas liko nuo viršesniųjų darbuotojų. Užkaitus ragams, padavėjas papasakojo man ir savo meilės istorijas, ir kaip Italijoje subadė du tipus, ir kaip išvengė karo tarnybos. Artimiau susipažinusi, jis pasirodė visai neblogas vaikinai, kažkuo primenantis Benvenutą Cellinį. Buvau pavargęs ir permirkęs prakaitu, bet, visą dieną sočiai valgęs, jaučiausi kaip naujai gimęs. Darbas neatrodė sunkus, tad galvojau, kad jis man tiktų. Tik nežinojau, ar jį gausiu, nes buvau pasamdytas „laikiniui“, vienai dienai, už dvidešimt penkis frankus. Rūgščiaveidis durininkas atskaičiavo man pinigus be penkiasdešimties santimų – esą tai už draudimą (vėliau sužinojau, kad jis melavo). Tada išėjo iš savo kontorėlės, liepė nusi-vilkėti švarką ir kruopščiai mane apčiupinėjo ieškodamas pavogto maisto. Po šios procedūros pasirodė *chef du personnel*. Įsitikinęs, kad dirbu noriai, jis, kaip ir padavėjas, dabar elgėsi kur kas maloniau.

– Mes imam jus nuolatiniam darbui, jei tik pageidaujate, – tarė. – *Maitre d'hôtel* sako, kad jam patiktų keikti anglą. Ar pasirašysit mėnesiui?

Štai pagaliau atsirado darbas, ir buvau mielai besutinkas. Tačiau prisiminiau rusų restoraną, atsidarysiantį po dviejų savaitių. Neatrodė sąžininga pažadėti dirbti visą mėnesį, o paskui imti ir išėiti vidury sutarto

⁵⁷ Drauguži (*pranc.*).

⁵⁸ Tu ne itin apsukrus (*pranc.*).

laiko. Pasakiau, kad manęs laukia kitas darbas – ar negalėčiau parsisamdyti dviem savaitėms? Tai išgirdęs *chef du personnel* gūžtelėjo pečiais ir pareiškė, kad viešbutis samdo žmones ne mažiau kaip mėnesiui. Buvo aišku, kad savo šansą praradau.

Kaip buvome susitarę, Boris manęs laukė arkadoje Rivoli gatvėje. Kai pasakiau jam, kas atsitiko, jis įtūžo. Pirmą kartą per mūsų pažinties laiką pamiršo geras manieras ir išvadino mane kvailiu.

– Idiotas! Idiotas, kokių reta! Kurių galų ieškojau tau darbo, jei išsyk viską sugadinai? Kodėl kaip kvailys paminėjai kitą restoraną? Reikėjo tik pažadėti, kad dirbsi ten mėnesį.

– Man atrodė, kad taip bus sąžiningiau, – teisinausi.

– Sąžiningiau! Sąžiningiau! Sąžiningų *plongeurs* nebūna. *Mon ami*, – staiga jis sugriebė man už atlapo, jo balsas pasidarė itin rimtas, – *mon ami*, dirbai ten visą dieną. Matei, koks tai darbas. Ar manai, kad *plongeur* gali sau leisti būti sąžiningas?

– Ne, turbūt ne.

– Taigi greit eik atgal ir pasakyk *chef du personnel*, kad galėsi dirbti mėnesį. Pasakyk, kad atsisakysi to kito darbo. O kai atsidarys mūsų restoranas, paprasčiausiai išėisi.

– O kaip mano alga, jei sulaužysiu sutartį?

Neapsikęsdamas dėl tokio kvailumo Boris ėmė daužyti lazda grindinį ir šaukti:

– Prašyk, kad mokėtų už dieną, tada neprarasi nė sū. Nejaugi manai, kad jie duos į teismą *plongeur*? Su tokia menkyste kaip *plongeur* niekas nesiteisia.

Nuskubėjau atgal, susiradau *chef du personnel*, pasakiau dirbsiąs mėnesį, ir jis mane priėmė. Tai buvo mano pirmoji *plongeurs* moralės pamoka. Vėliau supratau, kaip buvo kvaila turėti skrupulų, nes didieji viešbučiai negailestingai elgiasi su savo darbuotojais. Jie samdo ir atleidžia žmones pagal savo poreikius; sezonui pasibaigus, dešimt ir daugiau procentų viešbučių darbuotojų išvaromi į gatvę. Jiems visiškai nesunku pakeisti žmogų, kuris išeina iš anksto neįspėjęs, nes Paryžius knibždėte knibžda ieškančiųjų darbo viešbučiuose.

XI

Vis dėlto žodžio nesulaužiau, nes šešias savaites „Auberge de Jehan Cottard“ nerodė jokių atsidarymo ženklų. Dirbau kaip dirbęs „Hôtel X“: keturias dienas per savaitę *cafeterie*, vieną dieną padėdavau padavėjui ketvirtame aukšte, vieną dieną pakeisdavau moterį, plaunančią indus viešbučio restoranui. Laimė, mano poilsio diena buvo sekmadienis, bet kartais, kai kas nors susirgdavo, turėdavau dirbti ir sekmadienį. Darbas truko nuo septintos ryto iki antros, paskui nuo penktos iki devintos – iš viso vienuolika valandų, bet restorano dieną susidarydavo keturiolika. Palyginti su kitais Paryžiaus *plongeurs*, toks darbo laikas buvo itin trumpas. Gyvenimą sunkino tik baisus karštis ir oro troškumas tuose požemio labirintuose. Jeigu ne tai, didelis ir gerai tvarkomas „Hôtel X“ būtų buvęs visai gera vieta dirbti.

Mūsų *cafeterie* buvo tamsus šešių metrų ilgio, kiek daugiau negu dviejų pločio ir dviejų su puse metro aukščio rūsys, tiek užgrūstas kaviniiais, duonriekėmis ir panašiais įtaisais, kad vos žengęs žingsnį už ko nors būtinai užkliūdavai. Švietė viena blausi elektros lemputė ir keturios ar penkios dujinės viryklės, alsuojančios nuožmiu raudoniui. Temperatūra – ten kabėjo ir termometras – niekada nenukrisdavo žemiau keturiasdešimt trijų laipsnių, o kai kuriomis dienos valandomis priartėdavo prie penkiasdešimt penkių. Viename patalpos gale buvo įrengti penki krovinių lif-tai, kitame – ledo spinta, kur laikėme pieną ir sviestą. Eidamas į ledo spintą vienu žingsniu nužengdavai keturiasdešimt laipsnių žemiau; tai

primindavo man liuteronų himną apie Grenlandijos ledinius kalnus ir Indijos koralų pakrantes. Be Boriso ir manęs, *cafeterie* dirbo dar du vyrai. Vienas – Mario, perdėm jautrus milžinas italas, panašus į operinių judesių policininką, kitas – gauruotas netašytas padaras, mūsų vadinamas Vengru; manau, kad jis buvo iš Transilvanijos ar kokios dar atkampesnės vietos. Išskyrus Vengrą, visi mes buvome nesmulkūs vyriškiai ir skubos valandomis nuolat trankėmės vienas į kitą.

Darbas *cafeterie* nebuvo ritmingas. Sudėję rankų nesėdėjome, bet tikrasis darbas užeidavo poros valandų priepuoliais – juos vadinome *un coup de feu*⁵⁹. Pirmasis *coup de feu* nuaidėdavo aštuntą ryto, kai viešbučio svečiai pabUSDavo ir pareikalavdavo pusryčių. Tuomet visame rūsyje pasigirdavo trenksmai ir šauksmai; iš visų pusių skambėdavo varpeliai, mėlynprijuosčiai kaip patrakę puldavo lakstyti koridoriais, vienu metu dunkstelėdavo visi mūsų liftai, ir jų šachtomis atsklisdavo visų penkių aukštų padavėjų itališki keiksmi. Neatmenu visų mūsų pareigų, tik kai kurias: virti arbatą, kavą ir šokoladą, nešioti patiekalus iš virtuvės, vynu iš rūsio, vaisius iš restorano salės, pjaustyti duoną, skrudinti skrebučius, raityti sviesto ritinėlius, seikėti uogienę, atidarinėti pieno skardines, skaičiuoti cukraus gabalėlius, virti kiaušinius, maišyti košę, skaldyti ledą, malti kavą – ir daryti visa tai šimtui ar dviem šimtams valgytojų. Virtuvė buvo už trisdešimties metrų, restoranas – už šešiasdešimties ar septyniasdešimties. Viskas, ką siUSDavome į viršų liftais, turėjo būti užrašoma užsakymo lapeliuose, ir labai kruopščiai, nes, dingus bent vienam cukraus gabalėliui, grėsė nemalonumai. Be to, aprūpindavome visus duona bei kava ir atnešdavome valgius aukštų padavėjams. Taigi darbas buvo ne toks jau paprastas.

Apskaičiavau, kad per dieną nueidavau ir nubėgdavau apie dvidešimt penkis kilometrus, bet vis dėlto pavargdavo ne tiek kojos, kiek smegenys. Pažiūrėti lyg ir nieko nėra lengviau už šį kvailą parankinio darbą, bet jis stulbinamai sunkus, kai reikia skubėti. Tenka šokinėti

⁵⁹ Papliūpa (*franc.*).

tarp daugybės užduočių – tai lyg dėlioti pasiansą laikui spaudžiant. Antai skrudini duoną, tik staiga – dunkst! – nusileidžia liftas su arbatos, bandelių ir trijų rūšių uogienės užsakymu; tuo pat metu – dunkst! – nusileidžia kitas, reikalaujantis plaktos kiaušinienės, kavos ir greipfruto; bėgi į virtuvę kiaušinių, į salę greipfruto, žaibu leki atgal, kol nesudegė skrebučiai, stengdamasis neužmiršti arbatos, kavos ir dar pustuzinio kitų laukiančių užsakymų; o tau iš paskos sekioja koks nors padavėjas, triukšmaujantis dėl dingusio gazuoto vandens butelio, ir tu turi su juo ginčytis. Tam reikia daugiau smegenų negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Pasak Mario – visiškai su juo sutinku, – tikru *cafetier* tampama ne anksčiau kaip per metus.

Laikas tarp aštuntos ir pusės vienuoliktos būdavo tikrų tikriausia beprotybė. Kartais sukdamomės taip tarsi gyventi būtų likusios penkios minutės; kartais staiga stodavo ramybės valandėlė, kai užsakymai liaudavosi ir kažkiek laiko būdavo tylu. Tada šluodavome grindis, barstydavome jas šviežiomis pjuvenomis ir puodais maukdavome vyną, kavą, vandenį – bet ką, kas turi bent šiek tiek drėgmės. Dažnai atsilauždavome gabalėlį ledo ir dirbdami čiulpdavome. Karštis nuo degančių viryklių kėlė šleikštulį, per dieną išgerdavome nežinia kiek litrų skysčių, o po kelių valandų net mūsų prijuostės permirkdavo prakaitu. Kartais beviltiškai nespėdavome paskui užsakymus, rizikuodami palikti dalį viešbučio svečių be pusryčių, bet Mario visuomet mus išgelbėdavo. Pradirbęs *cafeterie* keturiolika metų, jis mokėjo išnaudoti kiekvieną sekundę. Vengras buvo labai kvailas, aš – nepatyręs, Boris vangstėsi darbo, iš dalies dėl šlubos kojos, iš dalies todėl, kad gėdijosi iš padavėjų atsidūręs *cafeterie*, bet Mario buvo nuostabus. Tai, kaip jis ištiesdavo savo ilgąsias rankas skersai *cafeterie*, viena pildamas kavą, kita virdamas kiaušinių, tuo pat metu stebėdamas skrudintuvę ir šūkaudamas nurodymus Vengrui, o tarpais dar spėdamas padainuoti nuotrupas iš „Rigoletto“, buvo verta aukščiausių pagyrų. *Patron* žinojo jo vertę ir mokėjo jam tūkstantį frankų per mėnesį, o ne penkis šimtus kaip mums visiems.

Pusryčių pragaras baigdavosi pusę vienuoliktos. Tada šveisdavome *cafeterie* stalus, šluodavome grindis, blizgindavome varinius indus ir,

jei pasisekdavo, po vieną eidavome į tualetą rūkyti. Tai buvo mūsų atokvėpio metas – sąlyginio atokvėpio, žinoma, nes turėdavome tik dešimt minučių pietums ir ramiai pavalgyti niekada nepavykdavo. Kitas panašus į pusryčių sąmyšis kildavo tarp dvyliktos ir antros, per svečių pietus. Pagrindinis mūsų darbas būdavo nešioti patiekalus iš virtuvės, o tai reišė nuolatines virėjų *engueulades*⁶⁰. Tuo metu virėjai jau būdavo prakaitavę prie krosnių keturias ar penkias valandas, taigi gerokai įkaitusio kraujo.

Antrą valandą tapdavome laisvi žmonės. Mesdavome šalin prijuostes, skubėdavome pro duris ir, jei turėdavome pinigų, nerdavome į artimiausią bistro. Keista būdavo išlįsti į gatvę iš tų ugnimi žėruojančių požemių. Oras atrodydavo akinamai vaikus ir šaltas tarsi poliarinę vasarą; o kaip skaniai kvepėdavo benzinas po prakaito ir maisto tvaiko! Kartais bistro sutikdavome savų virėjų ar padavėjų, jie būdavo draugiški ir vaišindavo mus gėrimais. Ką tik buvome jų vergai, bet tokia jau viešbučio etika, kad ne darbo valandomis visi yra lygūs, o *engueulades* pamirštam.

Penkiolika po ketvirtos grįždavome į viešbutį. Iki pusės septintos nebūdavo jokių užsakymų, tad per tą laiką blizgindavome stalo sidabrą, valydavome kavinius ir darydavome kitus atsitiktinius darbus. Paskui prasidėdavo didžioji dienos sumaištis – vakarienės metas. Labai norėčiau trumpam tapti Zola, kad sugebėčiau tai aprašyti. Esmė buvo ta, kad šimtas ar du šimtai svečių užsisakinėjo po penkis ar šešis skirtingus valgius, o penkiasdešimt ar šešiasdešimt žmonių turėjo visa tai išvirti, patiekti ir paskui sutvarkyti; kas turi viešojo maitinimo patirties, žino, ką tai reiškia. Juolab kad tuo metu, kai darbo padvigubėdavo, personalas jau būdavo pervargęs, nemaža jo dalis – girta. Galėčiau apie tai prirašyti puslapių puslapius, bet viso vaizdo turbūt neištengčiau perteikti. Bėgiojimas pirmyn atgal siaurais koridoriais, susidūrimai, riksmi, plūkimasis su dėžėmis, padėklais ir ledo luitais, karštis, tamsa, aršūs, kraują užvirinantys ginčai, kuriuos išspręsti kumščiais nėra kada, – tai

⁶⁰ Plūdynės (*pranc.*).

neapsakoma. Pirmą sykį tame rūsyje apsilankęs žmogus manytų patekęs į maniakų lindyne. Tik gerokai vėliau, kai perpratau viešbučio veikimą, visame tame chaose pradėjau išvelgti tvarką.

Pusę devintos darbas staiga nutrūkdavo. Iki devintos dar negalėdavome išėiti, tad visu ilgiu išsitiesdavome ant grindų ir gulėdavome ilsindami kojas, tingėdami net atsinešti iš ledo spintos gėralo. Kartais nešinas alaus buteliais užsukdavo *chef du personnel*, mat viešbutis vaišindavo mus alumi, jei diena pasitaikydavo ypač sunki. Maitino mus ne per geriausiai, bet gėrimų *patron* nešykštėjo; kiekvienam skyrė po du litrus vyno per dieną, nes žinojo – jei *plongeur* negaus dviejų litrų, jis pavogs tris. Be to, mums atitekdavo svečių nebaigti buteliai, tad gerdavome mes daug, netgi per daug – kita vertus, įkaušęs lyg ir sparčiau dirbdavai.

Šitaip praėjo keturios savaitės dienos; iš likusių dviejų viena buvo gresnė, kita blogesnė. Po šešių šitokio gyvenimo dienų pajutau poreikį atsipūsti. Buvo vėlus šeštadienio vakaras, mūsų bistro lankytojai lenkė taurę po taurės, ir aš, turėdamas prieš akis laisvą dieną, nusprendžiau prie jų prisidėti. Girtas įvirtau į lovą antrą valandą nakties, ketindamas miegoti iki vidurdienio. Bet pusę šeštos ryto staiga pabudau. Prie mano lovos stovėjo naktinis sargas iš viešbučio. Nuplėšęs antklodę, jis šiurkščiai mane purtė:

– Kelkis! *Tu t'es bien saoulé la gueule, pas vrai*⁶¹? Na, nesvarbu, viešbučiui trūksta žmogaus. Tau šiandien reikės dirbti.

– Kodėl turėčiau dirbti? – pasipiktinau. – Man laisva diena.

– Na ir kas, kad laisva! Darbas stovi. Kelkis!

Atsikėliau ir išėjau jausdamasis taip, lyg mano sprandas būtų perlaužtas, o galva pripilta žarijų. Nemaniau, kad pajėgsiu išdirbti visą dieną. Tačiau, praleidęs požemiuose vos valandą, pasijutau visiškai sveikas. Ko gero, tų rūsių karštyje, nelyginant turkiškoje partyje, galima išprakaituoti bemaž bet kokį alkoholio kiekį. *Plongeurs* tai žino ir tuo naudojasi. Galimybė litrais maukti vyną ir paskui jį išprakaituoti, nespėjus patirti jokios žalos, atsveria daugelį jų gyvenimo trūkumų.

⁶¹ Gerokai prisilupai, ką? (*Pranc.*)

XII

Miliausias metas viešbutyje man būdavo, kai reikėdavo padėti padavėjui ketvirtame aukšte. Mudu dirbdavome sandėliuke, su *cafeterie* susisiekiančiame liftu. Po rūsių ten buvo maloniai vėsu, darbas žmoniškas – blizginti sidabrą ir taures. Padavėjas Valenti buvo padorus vaikiną ir elgėsi su manimi kaip su lygiu, kai būdavome vieni, tik prie kitų kalbėdavo šiurkščiai – mat padavėjui nedera bičiuliuotis su *plongeurs*. Kartais, kai jam pasitaikydavo sėkminga diena, duodavo man penkis frankus. Simpatišką jaunuolis, dvidešimt ketverių metų, bet pažiūrėti ne daugiau aštuoniolikos, Valenti, kaip ir dauguma padavėjų, mokėjo elgtis ir vilkėti drabužius. Su juodu fraku ir baltu kaklaryšiu, skaistaus veido ir glotniais kaštoniniais plaukais, jis buvo panašus į Etono auklėtinį; vis dėlto jam nuo dvylikos metų teko pačiam užsidirbti duoną ir kaborotis iš visiško skurdo. Jis buvo spėjęs nemažai patirti: be paso kirto Italijos sieną, iš vežimėlio pardavinėjo kaštonus šiauriniuose Paryžiaus bulvaruose, penkiasdešimt dienų sėdėjo Londono kalėjime už darbą be leidimo, patyrė meilės nuotykį su turtinga sene, viešbučio kliente, padovanojusia jam žiedą su briliantu, o paskui apkaltinusia tą žiedą pavogus. Man patikdavo su juo kalbėtis, kai atokvėpio valandėlėmis mudu rūkydavome prie lifto šachtos.

Blogoji diena būdavo, kai dirbdavau prie restorano. Man nereikėjo plauti lėkščių – jos buvo plaunamos virtuvėje, – tik kitus indus, įrankius ir stiklines, bet vis tiek susidarydavo trylikos valandų darbo diena, per

kurią sutrindavau nuo trisdešimt iki keturiasdešimt mazgočių. Pasenę prancūzų metodai dvigubino darbo sąnaudas. Indų džiovykla čia buvo negirdėtas dalykas, nenaudojo jie ir muilo drožlių, vien tirštą skystą muilą, neputojantį kietame Paryžiaus vandenyje. Dirbau purvinoje pergrūstoje kamaraitėje prie pat restorano, kartu atstojančioje ir sandėliuką. Be plovimo, dar privalėjau atnešti padavėjams pavalgyti ir aptarnauti juos prie stalo; daugelis padavėjų buvo nepakenčiamai užgaulūs, tad ne sykį tekdavo kumščiais reikalauti elementaraus mandagumo. Kitomis savaitės dienomis čia dirbo moteris, ir jie paversdavo jos gyvenimą pragaru.

Būdavo smagu dairytis po apskretusią kamaraitę ir galvoti, kad tik dvigubos durys skiria mus nuo restorano salės. Ten, kur sėdi viešbučio svečiai, visokeriopus grožybės – nepriekaištingos staltiesės, vazos su gėlėmis, veidrodžiai, paausuoti karnizai, tapyti angelai, o čia, vos už kelių metrų, mes savo šleikščioje purvynėje. Nes iš tikrųjų ten buvo šleikštu. Iki pat vakaro neturėdami laiko šluoti grindų, slidinėjome muilino vandens, salotų lapų, servetėlių ir sutrypto maisto košėje. Keliolika padavėjų sėdėdavo prie stalo nusimetę švarkus, atviromis prakaituotomis pažastimis ir maišydavo mišraines, vis įmurkdydami nykštį į grietinės indą. Bjauriai dvokė prakaito ir maisto kvapų mišiniu. Spintelėse, už lėkščių kaugių, buvo prikaišiota padavėjų prisivogto, jau nekokios išvaizdos maisto atsargų. Turėjome tik dvi kriaukles ir nė vienos praustuvės, todėl padavėjams atrodė normalu praustis veidą vandeniu, kuriame skalaujami išplauti indai. Tačiau svečiai viso šito nematydavo. Prie durų į salę buvo patiestas kokosinis demblys, kabėjo veidrodis, ir padavėjas, stabtelėjęs pasigražinti, į salę įžengdavo nelyginant švarumo išikūnijimas.

Verta pamatyti, kaip padavėjas žengia į restorano salę. Anapus durų jis staiga persimaino. Pakinta jo pečių linija, akimirksniu išnyksta visas purvas, skubėjimas ir irzlumas. Jis tarsi sklendžia kilimu, orus lyg šventikas. Pamenu *maitre d'hôtel* padėjęją, ūmaus būdo italą, stabtelėjusį prieš duris išbarti naujoko, sudaužiusio vyno butelį. Purtydamas virš galvos kumštį, jis šaukė (laimė, durys neblogai slopino garsą):

– *Tu me fais chier*⁶². Turbūt laikai save padavėju, kalės vaike? Atsirado mat padavėjas! Netiktum net plauti grindims tame viešnamyje, kur dirba tavo motina. *Maquereau!*

Pritrūkęs žodžių, jis pasisuko į duris ir, jau jas verdamas, paleido italų mėgstamą įžeidimą – garsiai nusiperdė.

Tada žengė pro duris ir grakščiai it gulbė nuplaukė restorano sale su patiekalu rankoje, o po dešimties sekundžių jau pagarbiai lenkėsi klientui. Matydamas, kaip jis lankstosi, kaip šypsosi ta malonia dresuoto padavėjo šypsena, negalėjai susilaikyti nepagalvojęs, kad, aptarnaujamas šitokio aristokrato, klientas buvo įmintas į purvą.

Plauti indus man buvo itin nemalonus darbas – nesunkus, bet nuobodus ir neapsakomai kvailas. Baisu pagalvoti, kad kai kurie žmonės dešimtmečius praleidžia tai darydami. Moteriai, kurią keisdavau, buvo beveik šešiasdešimt metų, ji stovėdavo prie kriauklės trylika valandų per dieną šešias dienas per savaitę visus metus; be to, su ja siaubingai elgdavosi padavėjai. Ji sakėsi kadaise buvusi aktorė – iš tikrųjų, manyčiau, prostitutė; dauguma prostitučių baigia gyvenimą valytojomis. Buvo keista matyti, kad ji, nepaisydama savo amžiaus ir darbo, vis dar dėvi ryškų blondinės peruką, tamsina akis ir dažosi lyg dvidešimtmetė. Matyt, netgi septyniasdešimt aštuonių valandų darbo savaitė neišsunčia iš žmogaus visų gyvybinių jėgų.

⁶² Tu mane užknisai (*pranc.*).

XIII

Trečią darbo viešbutyje dieną *chef du personnel*, iki tol kalbėdavęs gana maloniai, pasišaukė mane ir griežtai pareikalavo:

– Klausyk, tu, tuojau pat nusiskusk tuos ūsus! *Nom de Dieu*, kur tai matyta, kad *plongeur* būtų su ūsais?

Mėginau protestuoti, bet jis mane nutraukė:

– *Plongeur* su ūsais – nesąmonė! Žiūrėk, kad rytoj būtum nusiskutęs.

Pakeliui namo paklausiau Boriso, ką tai reiškia. Jis gūžtelėjo pečiais.

– Turi daryti, kaip jis liepia, *mon ami*. Viešbutyje ūsuoti vaikšto tik virėjai. Maniau, kad pats pastebėsi. Priežastis? Jokios priežasties. Tiesiog taip įprasta.

Supratau, kad tai tokia pat etiketo dalis, kaip prie smokingo nedėvėti balto kaklaryšio, ir nusiskutau ūsus. Vėliau kažkas man paaiškino: geruose viešbučiuose padavėjai nenešioja ūsų ir, norėdami parodyti savo viršenybę, neleidžia ir *plongeurs* jų auginti; o virėjai ūsais demonstruoja savo panieką padavėjams.

Iš to galima susidaryti vaizdą apie viešbutyje egzistuojančią sudėtingą kastų sistemą. Mūsų darbuotojų (iš viso viešbutyje dirbo apie šimtą dešimt žmonių) prestižas buvo sugraduotas ne mažiau tiksliai negu kareivių, ir virėjas arba padavėjas toje hierarchijoje stovėjo tiek pat aukščiau už *plongeur*, kiek kapitonas už eilinį. Aukščiausią pakopą užėmė valdytojas, galintis atleisti bet ką, netgi virėjus. Mums niekada neteko matyti paties *patron*, apie jį žinojome tik tiek, kad

jam maistas ruošiamas rūpestingiau negu klientams; visą drausmę viešbutyje palaikė valdytojas. Jis buvo pareigos žmogus, uoliai gaudydavo dykinėtojus, bet mes jį pergudraudavome. Po visą viešbutį buvo išvedžioti aptarnavimo skambučiai, ir personalas naudojosi jais signalams perduoti. Ilgas ir trumpas skambutis, paskui dar du ilgi reišė, kad ateina valdytojas; juos išgirdę, pasistengdavome atrodyti įnirtingai dirbantys.

Po valdytojo ėjo *maitre d'hôtel*. Jis neaptarnavo klientų, nebent kokius ponus, o vadovavo kitiems padavėjams ir padėdavo jiems dengti stalus. Iš arbatpinigių ir šampano gamintojų premijų (po du frankus už kiekvieną gražintą kamštį) jam susidarydavo du šimtai frankų per dieną. Jo padėtis tarp kitų viešbučio darbuotojų buvo ypatinga – valgydavo atskirame kabinete, sidabriniais įrankiais, jį aptarnaudavo du pradedantieji padavėjai švariais baltais švarkais. Kiek žemiau vyriausiojo padavėjo buvo vyriausiasis virėjas, uždirbantis per mėnesį apie penkis tūkstančius frankų; jis valgydavo virtuvėje, bet prie atskiro stalo, ir jam patarnaudavo vienas virėjo mokinys. Dar pakopa žemiau – *chef du personnel*; šis gaudavo tik pusantro tūkstančio frankų per mėnesį, bet vilkėjo juodą švarką, nedirbo jokio fizinio darbo ir galėjo atleisti *plongeurs* bei skirti baudas padavėjams. Toliau ėjo kiti virėjai, uždirbantys nuo trijų tūkstančių iki septynių šimtų penkiasdešimties frankų per mėnesį; tada padavėjai, nedidelę algą papildantys maždaug septyniasdešimčia frankų arbatpinigių per dieną; tada skalbėjos ir siuvėjos; tada padavėjai mokiniai, negaunantys arbatpinigių, tik mėnesinę septynių šimtų penkiasdešimties frankų algą; tada *plongeurs*, irgi verti septynių šimtų penkiasdešimties frankų; tada kambarinės, nuo penkių iki šešių šimtų frankų per mėnesį; ir galiausiai *cafetiers*, penki šimtai frankų per mėnesį. Mes, dirbantieji *cafeterie*, buvome pačios viešbučio padugnės, visų niekinamos ir tujinamos.

Buvo ir daugiau įvairiausių darbuotojų – kontoriniai, visų vadinami kurjeriais, sandėlininkas, vyno sandėlininkas, keli nešikai ir patarnautojai, ledainės prižiūrėtojas, kepėjai, panaktinis, durininkas. Skirtingus

darbus dirbo skirtingų tautų žmonės. Kontoriniai, siuvėjos ir virėjai buvo prancūzai, padavėjai – italai ir vokiečiai (Paryžiuje vargu ar rasi padavėją prancūzą), *plongeurs* – iš visų Europos šalių, taip pat arabai ir negrai. Prancūzų kalba buvo *lingua franca*, netgi italai kalbėjosi ja tarpusavyje.

Kiekvienos kategorijos darbuotojai turėjo savo šalutinį uždarbį. Paryžiaus viešbučiuose įprasta duonos liekanas pardavinėti kepėjams po aštuonis sū už svarą, virtuvės atliekas – kiaulių augintojams už menkus grašius; šias pajamas tarpusavyje pasidalija *plongeurs*. Neutrūko ir vagiliautojų. Visi padavėjai savindavosi maistą – retai matydavau, kad padavėjas teiktusi valgyti tai, ką jam duoda viešbutis; virėjai virtuvėje darė tai dar didesniu mastu, net ir mes, dirbantieji *cafeterie*, maukdavome vogtą arbatą bei kavą. Vyno sandėlininkas vogė brendį. Viešbučio taisyklės draudė padavėjams laikyti alkoholio atsargų – jie turėdavo eiti pas sandėlininką kiekvieno užsakymo gėrimo. Pilstydamas gėrimus, šis iš kiekvienos taurės šlakelį pasilikdavo sau ir ilgainiui sukauptavo ne vieną litrą. Vogto brendžio galėdavai nusipirkti iš sandėlininko po penkis sū už gurkšnį, jeigu tik jis nebijodavo tavimi pasitikėti.

Tarp darbuotojų buvo ir tikrų vagių, tad, palikęs palto kišenėje pinigų, paprastai jų neberasdavai. Durininkas, mokėdavęs mums algas ir tikrindavęs, ar neturim pasislėpę vogto maisto, buvo pats didžiausias vagis visame viešbutyje. Iš mano penkių šimtų frankų algos šis žmogėnas per šešias savaites sugebėjo nugvelbti šimtą keturiolika frankų. Kadangi buvau prašęs mokėti už kiekvieną dieną, durininkas kas vakarą duodavo man šešiolika frankų, o nemokėdamas sekmadieniais (nors privalėjo mokėti) pasidėjo į kišenę šešiasdešimt keturis frankus. Be to, kartais dirbdavau ir sekmadieniais, už kuriuos, nors to nežinojau, papildomai turėjau gauti po dvidešimt penkis frankus. Šių pinigų durininkas man irgi neatidavė, taigi praturtėjo dar septyniasdešimt penkiais frankais. Paskutinę savaitę susivokiau esąs apgaudinėjamas, bet, negalėdamas nieko įrodyti, atgavau tik dvidešimt penkis. Panašiai durininkas apsukinėjo ir kitus žioplesnius darbuotojus. Jis vadino save

graiku, bet iš tikrųjų buvo armėnas. Po pažinties su juo supratau, ką reiškia turkų patarlė: „Pasitikėk gyvate labiau negu žydu, žydu labiau negu graiku, bet niekada nepasitikėk armėnu.“

Tarp padavėjų pasitaikydavo keistų personažų. Buvo net ir džentelmenas – jaunuolis, mokėšis universitete ir turėjęs gerai mokamą darbą verslo kontoroje. Pasigavęs venerinę ligą, jis prarado darbą, kažkur bastėsi, o dabar jautėsi laimingas būdamas padavėjas. Daugelis padavėjų buvo prasmukę į Prancūziją be pasų, koks vienas ar du iš jų buvo šnipai – ši profesija yra mėgstama šnipų priedanga. Sykių padavėjų valgykloje kilo baisus kivirčas tarp Morandi, grėsmingos išvaizdos žmogėno pernelyg plačiai įdėtomis akimis, ir tokio kito italo, iš kurio Morandi, pasirodo, paviliojo meilužę. Tas kitas, aiškiai Morandi prisibijantis skystablauzdis, ėmė miglotai grasinti varžovui.

Morandi tik šaipėsi iš jo:

– Na ir ką tu gali padaryti? Taip, miegojau su tavo mergše, miegojau tris kartus. Buvo neblogai. Ką tu man padarysi?

– Galiu pranešti apie tave slaptajai policijai. Juk tu – italų šnipas.

Neneigdamas kaltinimo Morandi iš frako kišenės išsitraukė skustuvą ir dusyk mostelėjo juo tarsi norėdamas perrėžti žmogeliui abu skruostus. Anas kaipmat atsiėmė žodžius.

Pats keisčiausias viešbutyje matytas tipas buvo vienas padienis *plongeur*. Už dvidešimt penkis frankus jis turėjo pakeisti susirgusį Vengrą. Kresnas, mitrus, maždaug dvidešimt penkerių serbas, kalbantis šešiomis kalbomis, įskaitant anglų, atrodė puikiai išmanęs darbą viešbutyje ir iki pusiaudienio plušėjo kaip vergas. Tačiau vos išmušus dvyliką, jis pradėjo aikštytis, vengti darbo, vogti vyną ir, negana to, atvirai vaikštinėti su pypke dantyse. Kaip žinia, už rūkymą grėsė griežtos baudmės. Išgirdęs apie tokį elgesį, pats valdytojas nusileido žemyn pasikalbėti su serbu.

– Kokio velnio čia rūkai? – suriko, kunkuliuodamas įniršiu.

– O kokio velnio nutaisei tokį veidą? – ramiai atšovė serbas.

Neįsivaizduojate, kokia tai buvo šventvagystė. Jei *plongeur* šitaip atsikirstų vyriausiajam virėjui, tas šliūkštelėtų jam į veidą puodą

verdančios sriubos. Valdytojas akimirksniu sušuko „Tu atleistas!“, ir antrą valandą serbas, gavęs savo dvidešimt penkis frankus, neteko darbo. Serbui išeinant Boris rusiškai paklausė, kur čia šuo pakastas. Anot Boriso, serbas atsakęs:

– Paklausyk, *mon vieux*⁶³, jie privalo man sumokėti dienos atlyginimą, jeigu išdirbu iki vidurdienio, ar ne? Toks įstatymas. Tad kokia prasmė dirbti ilgiau? Žinai, ką aš darau? Ateinu į viešbutį, gaunu laikiną darbą ir iki vidurdienio atsidėjęs dirbu. Paskui, kai išmuša dvyliką, sukeliu tokį pragarą, kad jiems nelieka kitos išeities, tik mane atleisti. Gudriai, ką? Dažniausiai mane atleidžia pusę pirmos, tik šįkart antrą, bet man nusispjaut. Vis tiek sutaupiau keturias valandas darbo. Vienintelė problema, kad tame pat viešbutyje negali to pakartoti dusyk.

Pasirodo, šį triuką jis jau buvo atlikęs pusėje Paryžiaus viešbučių ir restoranų. Vasarą žaisti tokius žaidimus turbūt visai nesunku, nors viešbučiai ir ginasi nuo jų sudarinėdami juoduosius sąrašus.

⁶³ Seni (*franc.*).

XIV

Per kelias dienas perpratau pagrindinius viešbučio veikimo principus. Žmogų, pirmą kartą patekusį į tarnybines viešbučio patalpas, apstulbina bausis triukšmas ir netvarka skubos valandomis. Tai, ką čia pamatai, tiek skiriasi nuo tolygaus darbo krautuvėje ar fabrike, kad iš pirmo žvilgsnio norisi kaltinti blogą vadybą. Tačiau iš tikrųjų tai bemaž neišvengiama štai dėl kokios priežasties. Viešbutyje darbas nėra itin sunkus, bet savotiško pobūdžio, nes užaina šuorais ir todėl nesileidžia racionalizuojamas. Antai negalite iškepti kepsnio dvi valandos prieš jį kam nors užsisakant; turite laukti iki paskutinės akimirkos, o tada jau būna susikaupusi daugybė kitų darbų, ir tenka daryti viską iš karto, karštligiškai skubant. Taigi valgymo valandomis kiekvienas dirba už du, o tai neįmanoma be triukšmo ir barinių. Barniai yra stačiai būtina proceso dalis, nes niekas niekur nespės, jei vienas nekaltins kito dykinėjimu. Štai kodėl per skubą visas personalas niršdavo ir keikdavosi kaip apsėstas. Tokiu metu viešbutyje retai išgirdavai kokį nors kitą veiksmažodį, išskyrus *foutre*⁶⁴. Kepykloje dirbanti šešiolikmetė švaistydavosi keiksmiais taip, kad būtų nurungusi bet kurių vežišką. (Ar ne Hamleto žodžiai: „plūstuosi kaip plovėjas“⁶⁵? Neabejotina,

⁶⁴ Anglišką *fuck* atitinkantis keiksmažodis. (Vert. past.)

⁶⁵ II veiksmas, II scena. Ir A. Churginas, ir A. Nyka-Niliūnas vertė: „kaip virėja“, bet W. Shakespeare vartojo žodį *scullion*, reiškiantį juodadarbį virtuvės tarną. (Vert. past.)

kad Shakespeare buvo matęs, kaip dirba indų plovėjai.) Bet tai anaipol nereiskė, kad karščiuojamės ir gaišiname laiką; šitaip skatinome vienas kitą keturių valandų darbą atlikti per dvi.

Viešbutis gyvas tuo, kad jo darbuotojai nuoširdžiai didžiuojasi darbu, nors šis ir bjaurus, ir beprasmis. Jei vienas žmogus tinginėja, kiti kaipmat jį perkanda ir pasistengia, kad jis būtų atleistas. Virėjai, padavėjai ir *plongeurs* labai skirtingai mato pasaulį, bet visi jie vienodai didžiuojasi savo našumu.

Be abejonės, didžiausi savo srities meistrai – ir mažiausiai nuolankūs – yra virėjai. Jie neuždirba tiek, kiek padavėjai, bet jų prestižas aukštesnis, o tarnyba pastovesnė. Virėjas laiko save ne tarnu, o kvalifikuotu darbuotoju; skirtingai nuo padavėjo, jis gali būti pavadin-tas *un ouvrier*⁶⁶. Virėjas suvokia savo galią – žino, kad nuo jo vieno priklauso restorano sėkmė arba pražūtis, kad tereikia jam pavėluoti penkias minutes, ir viskas subyrės. Jis niekina neverdantį personalą, o įžeidinėti tuos, kas žemiau vyriausiojo padavėjo, jam tiesiog garbės reikalas. Tarsi menininkas jis didžiuojasi savo darbu, reikalaujančiu itin didelio meistriškumo. Ir ne tiek sunku virti, kiek padaryti viską laiku. Per pusryčius ir pietus mūsų vyriausiasis virėjas gaudavo užsakymų keliems šimtams patiekalų, kuriuos reikėdavo patiekti skirtingu metu; tik vieną kitą jis ruošdavo pats, o šiaip duodavo nurodymus ir tikrindavo kiekvieną patiekalą prieš siunčiant jį į viršų. Jis turėjo puikią atmintį. Užsakymo lapeliai buvo segami prie lentos, bet šefas retai į juos pažvelgdavo; viską jis laikė atmintyje, ir lygiai tą minutę, kai patiekalas būdavo gatavas, neklystamai sušukdavo: „*Faites marcher une côtelette de veau*“⁶⁷ (ar ką nors panašaus). Jis buvo nepakenčiamas stačiaburnis, bet kartu ir menininkas. Būtent dėl punktualumo, o ne dėl didesnio meistriškumo virėjai vyrai labiau vertinami už virėjas moteris.

⁶⁶ Meistru (*pranc.*).

⁶⁷ Veršienos kepsnys tegul eina (*pranc.*).

Padavėjo požiūris visiškai kitoks. Jis irgi kažkiek didžiuojasi savo gebėjimais, bet svarbiausias jo gebėjimas – vergiškai pataikauti. Darbas nulemia jo galvosena – ne meistro, o snobo. Jis nuolat sukasi aplink turtingus žmones, stovi prie jų stalų, klausosi jų pokalbių, stengiasi įsitemti jiems šypsenomis ir atsargiais juokeliais. Jis jaučia malonumą dalyvaudamas leidžiant pinigų. Be to, visada egzistuoja galimybė praturtėti pačiam – nors dauguma padavėjų miršta vargšai, kartais jiems pasitaiko ilgokų sėkmės tarpasnių. Kai kuriose didžiųjų bulvarų kavinėse galima susirinkti tiek arbatpinigių, kad padavėjai patys moka šeimininkams už teisę dirbti. Nuolat matydamas turtuolius ir svajodamas toks tapti, padavėjas palengva pradeda tapatintis su savo darbdaviais. Jis stengiasi kuo prašmatniau patiekti valgį, nes ir pats jaučiasi dalyvaujant valgant.

Pamenu, kaip Valenti pasakojo apie vieną banketą Nicoje, kurią aptarnavo: ir kad atsiėjo du šimtus tūkstančių frankų, ir kad dar ilgai paskui buvo visiems ant liežuvio.

– Tai buvo žavinga, *mon p'tit, mais magnifique*⁶⁸! Jėzau Kristau! Šampanas, sidabras, orchidėjos – nieko panašaus nesu matęs, nors šį bei tą man teko matyti. Ak, tai buvo didingas reginys!

– Betgi tu ten tik padavinėjai? – nusistebėjau.

– Na taip, žinoma, bet vis tiek tai buvo žavinga.

Moralas tas, kad padavėjo niekada nereikia gailėtis. Kartais, kai sėdite restorane ir vis dar puntate, nors jo darbo laikas turėjo baigtis prieš pusvalandį, jums pradeda atrodyti, kad netoliese stovintis pavargęs padavėjas jus niekina. Nieko panašaus. Žiūrėdamas į jus, jis negalvoja: „Kiek galima ryti, ir taip storas.“ Jo galvoje kirba visai kitokios mintys: „Kada nors, kai susitaupysiu pakankamai pinigų, ir aš galėsiu taip elgtis.“ Jis patarnauja tokiam malonumui, kokį pats puikiai supranta ir kokiu žavisi. Štai kodėl padavėjai retai tampa socialistais, štai kodėl jie neturi veiksmingos profesinės sąjungos ir dirba dvylika valandų per dieną – daugelyje kavinių netgi penkiolika,

⁶⁸ Nuostabu (*pranc.*).

septynias dienas per savaitę. Jie yra snobai, ir liokajiškas darbo pobūdis jiems visiškai priimtinas.

Plongeurs požiūris vėlgi kitoks. Jų darbas nežada jokių perspektyvų, tik sunkia prakaitą, neturėdamas nieko bendra nei su meistryste, nei su įdomumu. Tai darbas, kurį dirbtų vien moterys, jei būtų pakankamai stiprios. Iš *plongeurs* tereikalaujama nuolat būti ant kojų ir atlaikyti ilgą darbo valandas bei tvanką. Ištrūkti iš tokio gyvenimo neįmanoma, nes iš savo algos jie nieko negali susitaupyti, o dirbant nuo šešiasdešimt iki šimto valandų per savaitę neliuka laiko išmokti ką nors kita. Geriausia, ko jie gali tikėtis, tai gauti kiek lengvesnį darbą, kaip antai panaktinio arba tualetu prižiūrėtojo.

Bet vis dėlto *plongeurs*, kad ir kaip žemai būtų, irgi turi savigarbos jausmą. Tai darbo pelės – žmogaus, kuris gali susidoroti su bet koku darbo kiekiu, – savigarba. Matyt, vienintelis dalykas, kuriuo jam lieka didžiulius, tai gebėjimas dirbti kaip jaučiui. *Débrouillard* – štai kaip norėtų būti vadinamas kiekvienas *plongeur*. *Débrouillard* – tai žmogus, kuris, netgi lieptas padaryti neįmanoma, sugalvos, kaip *se débrouiller*⁶⁹. Vienas „Hôtel X“ dirbęs vokietis turėjo *débrouillard* reputaciją. Kartą vakare į viešbutį užėjo anglų lordas, ir padavėjai puolė į neviltį, nes lordas užsisakė persikų, o jų viešbutis neturėjo; buvo vėlus vakaras, krautuvės seniai uždarytos. „Leiskit man“, – tarė vokietis. Jis išėjo ir po dešimties minučių grįžo su keturiais persikais. Jis paprasčiausiai pavogė juos iš kaimyninio restorano. Štai kas turima galvoje sakant *débrouillard*. Anglų lordas sumokėjo už kiekvieną persiką po dvidešimt frankų.

Mario, vadovavęs mūsų *cafeterie*, savo galvosena buvo tipiška darbo pelė. Svarbiau už viską jam buvo atlikti *boulot*⁷⁰, ir jis stengdavosi kuo daugiau jo užsikrauti. Po keturiolikos rūsiuose praleistų metų jam liko maždaug tiek pat prigimtinio tingumo, kiek jo turi variklio stūmoklis.

⁶⁹ Rasti išeitį, išsisukti (*pranc.*).

⁷⁰ Darbą (*pranc., šnek.*).

„*Faut être un dur*⁷¹“, – sakydavo jis tiems, kas verkšlendavo. Dažnai išgirdavai *plongeurs* giriantis: „*Je suis un dur*⁷²“ – tarsi jie būtų buvę kareiviai, o ne vyriškos lyties valytojos.

Taigi visi dirbantieji viešbutyje turėjo savą garbės supratimą, todėl, kai užgriūdavo darbų lavina, būdavome pasirengę didžiulėmis sutartinėmis pastangomis juos įveikti. Nuolatinis karas tarp padalinių irgi buvo naujingas, nes kiekvienas gindavo savo privilegijas ir stengdavosi neleisti kitiems dykaduoniauti.

Tokia gražioji darbo viešbutyje pusė. Didžiulė ir sudėtinga viešbučio mašina sėkmingai sukasi aptarnaujama nepakankamo personalo, nes kiekvienas darbuotojas turi aiškiai apibrėžtą darbą ir skrupulingai jį atlieka. Tačiau yra ir silpna vieta – tai, ką daro personalas, nebūtinai atitinka tai, už ką moka klientas. Klientas moka, jo supratimu, už gerą aptarnavimą; darbuotojui mokama, jo supratimu, už *boulot*, o tai dažniausiai reiškia gero aptarnavimo imitavimą. Todėl viešbučiai, nors ir laikomi punktualumo stebuklais, daugeliu svarbių atžvilgių blogesni už pačius blogiausius privačius namus.

Imkime, pavyzdžiui, švarą. Patekus į „Hôtel X“ tarnybines patalpas, į nosį durdavo klaiki nešvara. Tamsiuose mūsų *cafeterie* kampuose buvo prisikaupę metų senumo purvo, duoninėse knibždėjo tarakonai. Sykį pasiūliau Mario tuos bjaurybes išnaikinti. „Kam žudyti vargšus gyvūnėlius?“ – papriekaištavo šis. Visi juokdavosi, kai, prieš imdamas sviestą, norėdavau nusiplauti rankas. Vis dėlto mes žiūrėjome švaros ten, kur švarą suvokdavome kaip *boulot* dalį. Mes reguliariai šveisdavome stalus ir žalvarį, nes turėjome nurodymą tai daryti; tačiau niekas nebuvo mums liepęs laikytis tikrosios švaros – šiaip ar taip, tam nebūtume turėję laiko. Mes paprasčiausiai vykdėme savo priedermes, o kadangi mūsų pirmiausia priedermė buvo punktualumas, taupėme laiką dirbdami nešvaroje.

⁷¹ Reikia būti kietam (pranc.).

⁷² Aš kietas (pranc.).

Virtuvėje buvo dar baisiau. Sakoma, kad prancūzų virėjai spjaudo į sriubą, ir tai nėra kokia retorinė figūra, o paprasčiausias fakto konstatavimas – išskyrus, žinoma, tuos atvejus, kai patys ketina ją valgyti. Virėjas yra menininkas, bet valyvumas toli gražu ne jo žanras. Tam tikra prasme jis netgi nevalyvas todėl, kad yra menininkas, nes išvaizdaus patiekalo švariai nepagaminsi. Kai vyriausiajam virėjui atnešamas patikrinti, tarkime, kepsnys, šakute jis nesinaudoja. Pirštais pakelia kepsnį iš lėkštės ir tēksteli jį atgal, tada nykščiu perbraukia lėkštę ir palaižo pirštą ragaudamas padažą, tada dar sykį perbraukia ir dar sykį palaižo, tada kiek atsitraukia ir mašliai stebi patiekalą sakytum dailininkas, vertinantis paveikslą, tada meiliai pastumia mėsą į vietą savo riebiais rausvais pirštais, kurių kiekvienas tą rytą jau buvo laižytas šimtus kartų. Jei lieka patenkintas, paima skudurą, nuvalo nuo lėkštės savo pirštų atspaudus ir įteikia ją padavėjui. Neabejotina, kad padaže pamirksa ir padavėjo pirštai – grasūs glitūs pirštai, kuriais jis nuolatos glostinėja briliantinu suteptus savo plaukus. Kai Paryžiuje moki, sakykime, už mėsos patiekalą daugiau negu dešimt frankų, gali būti tikras, kad jis bus čiupinėtas ne vienų rankų. Kas kita pigiuosiuose restoranuose; ten maistui neskiriama tiek dėmesio – jis paprasčiausiai šakute išgriebiamas iš keptuvės, įmetamas į lėkštę ir paskui rankomis neliečiamas. Atvirai kalbant, juo daugiau žmogus moka už maistą, juo daugiau svetimo prakaito ir seilių jam tenka nuryti.

Nešvara yra neatsiejama nuo viešbučių ir restoranų, nes kokybė ten aukojama dėl punktualumo ir išvaizdumo. Viešbučio darbuotojas pernelyg užsiėmęs maisto patiekimu, kad prisimintų, jog tai skirta valgyti. Patiekalas jam yra paprasčiausias *une commande*⁷³, kaip kad vėžiu mirštantis žmogus gydytojui yra tiesiog „atvejis“. Tarkime, klientas užsisako skrudintos duonos. Kas nors giliai požemiuose užverstas darbu turi ją paruošti. Kaip jis gali sustoti ir tarti sau: „Šie skrebučiai bus valgomi, aš privalau padaryti juos valgomus“? Jis žino tik tai, kad jie turi reikiamai

⁷³ Užsakymas (*pranc.*).

atrodyti ir būti gatavi per tris minutes. Keletas stambių prakaito lašų nuvarva jam nuo kaktos – tiesiai ant duonos. Ar verta jaudintis? Paskui riekė krinta ant grindų, į purvinas pjuvenas. Ar verta imti naują? Kur kas greičiau nubraukti pjuvenas. Pakeliui į viršų riekė nukrinta dar syki, sviestuotąja puse žemyn. Tereikia vėl pavalyti. Ir taip su viskuo. Tik personalo ir *patron* maistas „Hôtel X“ būdavo gaminamas švariai. Visi laikydavosi tokio principo: „Saugokis *patron*, o dėl klientų – *s'en fout pas mal*!⁷⁴“ Purvo tvaikas buvo persmelkęs visas tarnybines patalpas – nematoma purvo arterija rangėsi prabangaus viešbučio viduriuose nelyginant žarnos žmogaus kūne.

Negana nešvaros, *patron* dar ir kiek įmanydamas apgaudinėjo klientus. Didžiama maisto žaliavos buvo labai bloga, tačiau virėjai mokėjo prašmatniai jį patiekti. Mėsa geriausiu atveju buvo vidutinė, o daržovės tokios, kad gera namų šeimininkė turguje į jas nė nežvilgtelėtų. Grietinėlę buvo nurodyta skiesti pienu. Arbata ir kava – prasčiausių rūšių, uogienė – sintetinis marmalas iš didžiulių, etiketėmis nepažymėtų skardinių. Visi pigesnieji vynai, pasak Boriso, iš tikrųjų buvo tas pats kamščiu trenkiantis *vin ordinaire*⁷⁵. Pagal taisykles darbuotojai privalėjo sumokėti už viską, ką sugadino, todėl sugadinto maisto niekas neskubėdavo išmesti. Syki ketvirto aukšto padavėjui iškrito kepta višta – tiesiai į mūsų lifto šachtą, į duonos trupinių, popiergalių ir kitokių šiukšlių klodus apačioje. Mes paprasčiausiai nuvalėme ją skuduru ir pasiuntėme atgal. Iš dirbančiųjų viršuje ne syki girdėjome, kad vieną kartą naudotos paklodės neskalbiamos, tik sudrėkinamos, išlyginamos ir vėl tiesiamos ant lovų. *Patron* taupė ne tik svečių, bet ir mūsų sąskaita. Antai visame dideliame viešbutyje nebuvo tokių daiktų kaip grindų šepetys ir semtuvėlis; reikėdavo apsieiti su šluota ir kartono gabalu. Personalo tualetas buvo vertas Vidurinės Azijos; vienintelė vieta, kur galėjai nusiplauti rankas, – indams skirta kriauklė.

⁷⁴ Velnias jų negriebs (*pranc.*)

⁷⁵ *Vin de table*, t. y. žemiausios kokybės stalo vyno, sinonimas. (*Vert. past.*)

Nepaisant viso to, „Hôtel X“ buvo vienas iš dešimties pačių brangiausių Paryžiaus viešbučių ir nuo klientų lupo devynis kailius. Paprasta nakvynė be pusryčių kainavo du šimtus frankų. Vynas ir tabakas buvo parduodamas dvigubai brangiau negu krautuvėje, nors *patron*, žinoma, pirkdavo iš didmenininkų. Jei klientas pasitaikydavo su titulu arba milijonieriaus reputacija, visos jo sąskaitos automatiškai padidėdavo. Vienas amerikietis iš penkto aukšto, laikęsis dietos, sykį pusryčiams užsisakė vien druskos ir karšto vandens. Valenti įniršo. „Jėzau Kristau! – piktinosi. – O mano dešimt procentų? Dešimt procentų nuo druskos ir vandens!“ Ir už pusryčius įrašė dvidešimt penkis frankus. Amerikietis sumokėjo nemurmėdamas.

Pagal Borisą tas pats dėjosi visuose Paryžiaus viešbučiuose, bent jau visuose didžiuosiuose, brangiuosiuose. Manychiau, kad „Hôtel X“ svečius buvo ypač lengva apgauti, nes tarp jų nebuvo nė vieno prancūzo, vos vienas kitas anglas, o visi kiti – amerikiečiai, visiškai nieko neišmanantys apie gerą maistą. Jie šlamšdavo atgrasius amerikinius „dribsnius“, per popiečio arbatą valgydavo marmeladą, po vakarienės gerdavo vermutą, šimtą frankų kainuojančią *poulet à la reine*⁷⁶ mirkydavo į aštrų sojų padažą. Vienas atvykėlis iš Pittsburgo kas vakarą į savo miegamąjį užsisakydavo „Grape-nuts“ dribsnių, plaktos kiaušininės ir kakavos. Gal ir nėra labai svarbu, ar tokie žmonės apgautinėjami, ar ne.

⁷⁶ Pagal karališką receptą paruoštą vištą (*pranc.*).

XV

Viešbutyje išgirsdavau keistų istorijų. Apie narkomanus, apie senus ištvirkėlius, viešbučiuose ieškančius dailių berniukų patarnautojų, apie vagystes ir šantažą. Mario pasakojo man apie vieną viešbutį, kur kambarinė iš amerikietės pavogė neįkainojamą žiedą su briliantu. Daug dienų visas personalas po darbo buvo nuodugniai kratomas, o du detektyvai apieškojo visą viešbutį nuo viršaus iki apačios, bet žiedo taip ir nerado. Pasirodo, kambarinė turėjo meilužį kepykloje, jis įkepė žiedą į bandelę, kuri ir pragulėjo, nekeldama įtarimų, iki kratos pabaigos.

Sykį Valenti atokvėpio valandėlę papasakojo istoriją iš savo gyvenimo.

„Klausyk, *mon p'tit*, dirbti viešbutyje vienas malonumas, bet kai prarandi darbą, prasideda velniava. Manau, žinai, ką reiškia vaikščioti alkanam, a? *Forcément*, antraip neplautum čia indų. Na, aš nesu koks varganas *plongeur*; aš padavėjas, bet ir man teko penkias dienas praleisti nevalgius. Penkias dienas net be duonos plutelės... Jėzau Kristau!

Pasakysiu tau, tos penkios dienos buvo tikra velniava. Visa laimė, kad iš anksto buvau sumokėjęs už kambarį. Gyvenau pigiame purviniame viešbutėlyje Lotynų kvartale, Sainte Éloïse gatvėje. Jis buvo pavadintas kažkokioms garsios prostitutės, matyt, ten gimusios, vardu – „Hôtel Suzanne May“. Badavau ir nieko negalėjau padaryti; negalėjau net nueiti į kavines, kur viešbučių valdytojai ateina samdyti padavėjų, nes neturėjau pinigų kavai. Pasilikas gulėjau lovoje, juo toliau, juo labiau silpau ir stebėjau lubomis ropojančias blakes. Patikėk, nenorėčiau, kad tai pasikartotų.

Penktos dienos popietę ėmiau kraustyti iš proto, bent jau dabar man taip atrodo. Kambaryje ant sienos kabėjo sena išblukusi graviūra, ir aš pradėjau svarstyti, kokios moters galva joje pavaizduota. Maždaug po valandos supratau, kad tai turėtų būti šventoji Éloïse [Eloiz], mūsų kvartalo globėja. Niekada iki tol nekreipiau į graviūrą jokio dėmesio, bet dabar, gulint lovoje ir matant ją prieš akis, į galvą šovė itin neįprasta mintis.

„*Écoute, mon cher*”⁷⁷, – tariau sau, – dar truputis, ir numirsi iš bado. Privalai ką nors daryti. Gal pasimelsk šventajai Éloïse. Klaupkis ant kelių ir prašyk jos atsiųsti nors šiek tiek pinigų. Juk blogiau nuo to nebus. Pabandyk!“

Beprotybė, ar ne? Tačiau alkanas žmogus pasiryžęs bet kam. Be to, kaip sakiau, blogiau nuo to negalėjo būti. Išlipau iš lovos ir ėmiau melstis:

„Brangi šventoji Éloïse, jei tu egzistuoji, malonėk atsiųsti man truputį pinigų. Daug neprašau, tik tiek, kad užtektų nusipirkti duonos, butelį vyno ir atgauti jėgas. Trijų ar keturių frankų pakaks. Neįsivaizduoji, koks būsiu dėkingas, šventoji Éloïse, jei man padėsi. Gali neabejoti, kad pirmučiausias dalykas, kurį padarysiu, jeigu man ką nors atsiųsi, tai nueisiu į tavo bažnyčią ir uždegsiu tau žvakę. Amen.“

Pridūriau apie žvakę, nes buvau girdėjęs, kad šventieji mėgsta, kai jų garbei deginamos žvakės. Ir, žinoma, ketinau tesėti žodį. Bet esu ateistas, todėl nelabai tikėjau, kad kas nors iš to išeis.

Tai va, grįžau į lovą, o po penkių minučių pasigirdo beldimas į duris. Įėjo Marija, augalota družkė iš valstiečių šeimos, gyvenanti mūsų viešbutyje. Ji buvo labai kvaila, bet šauni mergina, todėl ne itin jaudinausi, kad pamatys mane tokios būklės.

Pažvelgusi į mane, ji sušuko:

– *Nom de Dieu!* Kas tau nutiko? Ką veiki lovoj vidury dienos? *T'en as une mine!*⁷⁸ Greičiau lavonas negu žmogus.

⁷⁷ Paklausk, brangusis (*pranc.*).

⁷⁸ Na ir atrodai! (*Pranc.*)

Turbūt taip ir atrodžiau. Buvau penkias dienas nevalgęs, beveik visą tą laiką prasiviliojęs lovoje, tris dienas nesiprausęs ir nesiskutęs. Ir mano kambarys buvo labiau panašus į kiaulidę.

– Kas nutiko? – vėl paklausė Marija.

– Nutiko! – atšoviau. – Jėzau Kristau! Mirštu iš bado. Nevalgiau penkias dienas. Štai kas nutiko.

– Nevalgei penkias dienas? – nušurpo Marija. – Kodėl? Ar neturi pinigų?

– Pinigų! – pyktelėjau. – Nejaugi manai, kad badaučiau, jei turėčiau pinigų? Man liko vos penki sū, viskas jau seniai lombarde. Apsišvalgyk ir pasakyk, ar kambaryje yra dar kas, ką galėčiau parduoti ar užstatyti. Jei rasi daiktą, vertą bent penkiasdešimties santimų, vadinasi, tu protingesnė už mane.

Marija ėmė dairytis po kambarį. Ji čia vienur, čia kitur pažarstė šlamštą, gulintį ant grindų, ir staiga gana smarkiai susijaudino. Iš nuostabos net atvipo stambi jos apatinė lūpa.

– Tu idiotas! – suriko. – Silpnaprotris! O kas gi čia?

Mačiau, kad ji laiko rankoje tuščią žibalo bidonėlį, iki tol gulėjusį kampe. Naudojau jį, kai dar nebuvau pardavęs žibalinės lempos.

– Šitas? Tai bidonėlis žibalui. Kas iš jo?

– Silpnaprotris! Argi nepalikai už jį trijų su puse franko užstato?

Na, žinoma, juk tiek ir mokėjau. Visuomet už bidonėlį reikia palikti užstatą, kurį atgauni jį gražinęs. Buvau visai užmiršęs apie tai.

– Taip... – žiojaisi.

– Idiotas! – vėl suklykė Marija. Ji buvo taip susijaudinusi, kad ėmė šokinėti iš džiaugsmo. Jau maniau, kad jos klumpės įlauš grindis. – Idiotas! *T'es louf!*⁷⁹ *T'es louf!* Ko nenuneši jo atgal į krautuvę ir neatsiimi pinigų? Badauja mat, kai trys su puse franko guli prieš nosį! Silpnaprotris!

Dabar sunku patikėti, kad per visas tas penkias dienas man nėsyk neatėjo mintis gražinti bidonėlį. Trys su puse franko grynaisiais, o man nė į galvą! Atsisėdau lovoje.

⁷⁹ Tu beprotis! (*Pranc.*).

– Mikliai! – šūktelėjau Marijai. – Subėgiok vietoj manęs. Į bakalėją už kampo... Lėk kaip velnias. Ir parnešk valgyti!

Dusyk kartoti nereikėjo. Marija čiupo bidonėlį ir nubildėjo laiptais tarsi dramblių kaimenė, o po trijų minučių jau stovėjo prie mano lovos su dviem svarais duonos po viena pažastimi ir puslitriu vyno po kita. Net nepadėkojęs Marijai, stvėriau duoną ir sureidau į ją dantis. Ar atkreipei dėmesį, koks būna duonos skonis ilgai nevalgčius? Vėsi, drėgna, lipni – beveik kaip glaiastas. Bet, Jėzau, kokia ji buvo skani! O vyną išsiurbiau vienu mauku, jis, regis, nuėjo tiesiai į gyslas ir ėmė tekėti jomis tarsi šviežias kraujas. Ak, kaip man pagerėjo!

Visą duoną surijau nė neatsikvėpdamas. Marija stovėjo šalia įsiramusi rankas į šonus ir žiūrėjo, kaip valgau.

– Na ką, šiek tiek geriau? – paklausė manęs, kai pabaigiau paskutinį kąsnį.

– Ne geriau, o puikiai! – atšoviau. – Visai kitas žmogus negu prieš penkias minutes. Dabar trūksta tik vieno dalyko – cigaretės.

Marija įkišo ranką į savo prijuostės kišenę.

– Cigaretės negausi. Nebėra pinigų. Iš tavo trijų su puse franko liko tik septyni sū. Neužteks, nes pigiausias kainuoja dvylika.

– Tuomet gausiu! – apsidžiaugiau. – Jėzau Kristau, kaip man pasisėkė! Juk penkis sū turiu, ir bus kaip tik.

Marija su dvylika sū jau buvo beeinanti į tabako krautuvej, bet staiga kai ką prisiminiau. Ta prakeikta šventoji Éloise buvo visai išdulkėjusi man iš galvos! Aš gi žadėjau jai žvakę, jei atsiųs man pinigų. O kas pasakys, kad malda nepadėjo? „Tris ar keturis frankus“, – paprašiau, ir netrukus iš dangaus nukrito trys penkiasdešimt. Niekaip neišsisuksi. Teks dvylika sū išleisti žvakei.

Šūktelėjau Marijai grįžti.

– Nėra ko eiti, – tariau. – Prisiminiau, kad žadėjau pastatyti žvakę šventajai Éloise. Su dvylika sū teks atsisveikinti. Per savo kvailumą liksiu nerūkęs.

– Šventajai Éloise? – nustebė Marija. – Kuo ji čia dėta?

– Aš meldžiausi jai, kad gaučiau pinigų, ir pažadėjau uždegti žvakę. Ji atsiliepė į mano maldą – pinigų juk atsirado. Teks nupirkti jai tą žvakę. Gryniausia nesąmonė, bet pažadą, matyt, reikia tesėti.

– Iš kur ištraukei tą Éloïse? – paklausė Marija.

– Iš jos atvaizdo, – atsakiau ir paaiškinau visą reikalą. – Antai ji kabo, – parodžiau ranka į sieną.

Marija dirstelėjo į paveikslą ir, mano nuostabai, prapliupo juoktis. Juo toliau, juo labiau kvatojo, trypinédama po kambarį ir prilaikydama savo riebius šonus, kad nesprogtų. Pamaniau, kad mergina išsikraustė iš proto. Gal po kokių dviejų minučių ji įstengė prabilti.

– Idiotas! – rėkte išrėkė ji. – *T'es louf! T'es louf!* Tu iš tikrųjų klūpėjai prieš tą paveikslą ir meldeisi? Kas tau sakė, kad tai šventoji Éloïse?

– Bet aš maniau, kad tai ji!

– Silpnaprotris! Tai visai ne šventoji Éloïse. Žinai, kas čia tokia?

– Kas? – paklausiau.

– Tai Suzanne May, kurios vardu pavadintas viešbutis.

Aš meldžiausi Suzanne May, garsiai imperijos laikų prostitutei...

Bet nė kiek to nesigailiu. Mudu su Marija skaniai pasijuokėm ir pasitarę išvedėm, kad šventajai Éloïse aš nieko nesu skolingas. Akivaizdu, kad ne ji atsiliepė į maldą, todėl ir degti žvakę nebuvo jokio reikalo. Cigarečių pakelį aš vis dėlto nusipirkau.“

XVI

Slinko laikas, bet neatrodė, kad „Auberge de Jehan Cottard“ kada nors atsidarys. Per vieną popietinę pertrauką mudu su Borisu nuėjome ten pasižiūrėti. Išskyrus nepadoriuosius paveikslus ir tai, kad prie durų trynėsi ne du, o trys kreditoriai, jokių pasikeitimų neįžvelgėme. *Patron* mus pasitiko kaip visada maloniai ir netrukus pasiskolino iš manęs (savo būsimo indų plovėjo) penkis frankus. Tada supratau, kad restoranas taip ir liks tuščiomis kalbomis. Tačiau *patron* vėl pažadėjo atsidaryti „lygiai po dviejų savaitių nuo šios dienos“ ir supažindino mus su būsima virėja, pusanatro metro ūgio ir metro pločio Pabaltijo ruse. Ji pasigyrė mums, kad, prieš nusirisdama iki virėjos, dainavo operoje, buvo labai meniškos prigimties ir dievino anglų literatūrą, ypač „Dédés Tomo trobelę“.

Per dvi savaites tiek pripratau prie *plongeur* gyvenimo tvarkos, kad kažin ar būčiau galėjęs įsivaizduoti, kaip galima gyventi kitaip. Dienos beveik nesiskyrė viena nuo kitos. Penkiolika po penktos krūptelėjęs pabusdavai, šokdavai į riebaluotų drabužių šarvus ir lėkdavai lauk neprastu veidu ir protestuojančiais raumenimis. Dar tik aušdavo, tad visi langai būdavo tamsūs, išskyrus darbininkų kavinių. Dangus atrodydavo kaip plokščia kobalto mėlynės siena su priklijuotais, iš juodo popieriaus iškirptais stogais ir smailėmis. Mieguisti vyrai šluodavo šaligatvius trimetrinėmis šluotomis, skarmaluotos šeimos kapstydavosi po šiukšlių dėžes. Į metro stoteles plūsdavo darbininkai; merginos

vienoje rankoje nešdavosi *croissant*⁸⁰, kitoje – šokolado plytelę. Pro šalį niūriai dundėdavo tramvajai, irgi prikimšti darbininkų. Skubėdavai į stotelę, kaudavaisi dėl vietos – šeštą valandą ryto Paryžiaus metro iš tikrųjų tenka kautis – ir stovėdavai suspaustas siūbuojančioje keleivių masėje, nosis į nosį su kokiu šlykščiu prancūzu, alsuojančiu tau į veidą prarūgusiu vynu ir česnakais. Paskui nusileisdavai į viešbučio požemių labirintą ir pamiršdavai dienos šviesą iki antros valandos, kai saulė jau būdavo pačiame įkarštyje, o miestas juodas nuo žmonių ir automobilių.

Po pirmos savaitės viešbutyje visuomet per pertrauką miegodavau arba, kai turėdavau pinigų, sėdėdavau bistro. Išskyrus vieną kitą ambicingą padavėją, lankantį anglų kalbos pamokas, toks pat būdavo viso personalo laisvalaikis; po ryto darbo pernelyg tingėdavai veikti ką nors daugiau. Kartais *plongeurs* būreliu eidavo į pasibjaurėtiną viešnamį Sieyès gatvėje, kur kaina tebuvo penki frankai ir dvidešimt penki santimai, tą įstaigą juokais vadindami „*le prix fixe*“⁸¹. Paskui pasakodavo apie savo patirtis ten kaip apie linksną išdaigą. Viešnamis buvo mėgstama viešbučių darbuotojų susitikimo vieta. *Plongeur* alga neleido vesti, o darbas rūsyje toli gražu neskatino išrankumo.

Dar keturias valandas paprakaitavęs požemiuose, išlįsdavai į vėsią gatvę. Jau degdavo lempos – ta keista rausvai violetine Paryžiaus žibintų šviesa, o Eiffelio bokštu anapus upės zigzagais bėgdavo reklamos blyksnės, sakytum, milžiniškos ugnies gyvatės. Abiem kryptimis tyliai sklėsdavo automobilių virtinės, o po arkomis defiliuodavo moteris, blausioje šviesoje atrodančios itin patraukliai. Kartais kokia nors moteriškė žvilgtelėdavo į Borisą arba į mane, bet, pamačiusi riebaluotus mūsų drabužius, skubiai nukreipdavo akis šalin. Dar sykį pasigrūmęs metro traukinyje, namo grįždavau apie dešimtą. Beveik kasdien nuo dešimtos valandos iki vidurnakčio prasėdėdavau mažyčiame mūsų

⁸⁰ Ragelį (*pranc.*)

⁸¹ Žr. išnašą p. 49. (*Vert. past.*)

gatvės bistro, kur rinkdavosi juodadarbiai arabai. Tame pusrūsyje dažnai kildavo muštynių, kartais matydavau skraidant butelius, syki su baisiais padariniais, bet paprastai arabai mušdavosi tarpusavyje ir krikščionių neliesdavo. Arabiška *raki*⁸² buvo labai pigi, bistro niekada neužsidarydavo, nes arabai – laimingi žmonės – turėjo jėgų ištisą dieną dirbti ir ištisą naktį gerti.

Toks buvo tipiškas *plongeur* gyvenimas, ir tuo metu jis man neatrodė blogas. Nesijaučiau skurstaš, nes, sumokėjęs už kambarį ir atidėjęs tabakui, metro bei sekmdienio maistui, dar likdavo keturi frankai per dieną gėrimams, o tai buvo daugiau negu pakankamai. Mane buvo apėmęs – sunku net apibūdinti – kažkoks slėgus pasitenkinimas, kokį galbūt jaučia gerai šeriamas gyvulys, šitiek supaprastėjusiu gyvenimu. Nes nieko negali būti paprasčiau už *plongeur* gyvenimą. Jis gyvena darbo ir miego ritmu, neturėdamas kada pamąstyti, net nelabai suvokdamas, kad esama ir daugiau pasaulio; jo Paryžius susitraukęs iki viešbučio, metro, keleto bistro ir lovos. Jei *plongeur* ir ištrūksta iš to rato, tai netoli, už poros kvartalų, su kokia tarnaitė, kuri, prisėdusi jam ant kelių, ryja austres ir godžiai plempia alų. Laisvą dieną jis keliasi ne anksčiau vidurdienio, velkasi švarius marškinius, išeina pažaisti kauliukais iš gėrimų ir po pietų grįžta į lovą. Jam egzistuoja tik trys dalykai – *boulot*, alkoholis ir miegas; pamiegoti yra svarbiau už viską.

Kartą vidury nakties tiesiai po mano langu įvyko žmogžudystė. Triukšmo pažadintas priėjau prie lango ir pamačiau apačioje ant grindinio gulintį žmogų; dar spėjau pamatyti ir žudikų trijulę, dingstančią už gatvės kampo. Su keletu kitų gyventojų nulipome žemyn ir supratome, kad tas žmogus nebegyvas, nes jo kaukolė buvo suknežinta švininiu vamzdžiu. Prisimenu jo kraujo spalvą, keistai tamsią tarsi vyno; kraujas tebetamsavo ant grindinio, kai grįžau namo po darbo, o kaimynai pasakojo, kad jo žiūrėti ėjo vaikai iš visų apylinkių. Dabar mane labiausiai stebina tai, kad tada, po žmogžudystės praėjus gal trims

⁸² Turku degtinė; panašus arabų gėrimas vadinamas *arak*. (Vert. past.)

minutėms, kuo ramiausiai užmigau. Kaip ir daugelis mūsų gatvės gyventojų; tik įsitikinome, kad vyrukas baigė gyvenimą, ir grįžome atgal į lovas. Visi buvome darbo žmonės, tad ar vertėjo aukoti savo miegą dėl kažkokios žmogžudystės?

Darbas viešbutyje išmokė mane suprasti tikrąją miego vertę, kaip kad alkis – tikrąją maisto vertę. Miegas liovėsi buvęs vien fizine būtinybe; jis tapo savotiška aistra, veikiau ištvirkavimu negu poreikio tenkinimu. Blakės manęs daugiau nekamuodavo. Mario patarė, kaip jų atsikratyti, – patalynę tirštai nubarstyti pipirais. Nuo pipirų ėmė čiaudulys, bet blakės jį nepatiko, ir jos emigravo į kaimyninius kambarius.

XVII

Turėdamas trisdešimt frankų per savaitę linksmybėms, jau galėjau dalyvauti viešajame kvartalo gyvenime. Šeštadieniais smagiai pasisėdėdavome mažame bistro po „Hôtel des Trois Moineaux“.

Plytomis grįstoje penkių iš penkių metrų patalpoje susikimšdavo apie dvidešimt žmonių, ji skendėdavo dūmų debesyse. Triukšmas ten būdavo kurtinamas, nes lankytojai arba kalbėdavo visu balsu, arba dainuodavo. Tarpais girdėdavai tik sumišusių balsų gausmą, tarpais visi kartu užtraukdavo tą pačią dainą – „Marselietę“, „Internacionalą“, „Madelon“ arba „Les fraises et les framboises“. Valstietė Azaya, stambi sunkiaieigė mergina, dirbanti stiklo fabrike keturiolika valandų per dieną, dainuodavo apie tai, kaip *elle a perdu son pantalon, tout en dansant le Charleston*⁸³. Jos draugė Marinette – liauna, tamsaus gymio ir užsispyrusio būdo korsikietė – susirišdavo kelius ir šokdavo *danse du ventre*⁸⁴. Senieji Rougiers slankiodavo nuo vieno stalo prie kito kaulydami išgerti ir mėgindami papasakoti ilgą painią istoriją apie kažkokį tipą, kadaise juos apgavusį dėl lovos rėmo. Tylus ir baltas kaip lavonas R. sėdėdavo kampe ramiai pildamas į gurklį. Girtas Charlie lyg šokdavo, lyg svirduliuodavo į šalis su stikline padirbto absento putlijoje rankoje, žnaibydamas moterų krūtines ir

⁸³ Net nusmuko pantalonai, taip ji šoko čarlstoną (*pranc.*).

⁸⁴ Pilvo šokį (*pranc.*).

deklamuodamas eilėraščius. Kas žaisdavo smiginį, kas kauliukais; pralaimėjęsiji pirkdavo išgerti. Ispanas Manuel tempdavo merginas prie baro ir, kad geriau sektųsi, kauliukų dėžutę purtydavo prispaudęs prie jų pilvų. Madam F. prie baro mikliai pilstydavo vyną į *chopines*⁸⁵ pro alavinių piltuvą, visada po ranka turėdama šlapią mazgotę, nes visi iki vieno vyriškiai mėgino jai meilintis. Kampe sėdėdavo du nesantuokiniai mūrininko Louis [Luji] vaikai ir siurbčiodavo iš vienos stiklinės sirupą. Visi atrodė be galo laimingi, pasaulį laikė puikia vieta gyventi, o save – itin šaunia kompanija.

Kokią valandą triukšmas nė kiek nemalšdavo. Paskui, apie vidurnaktį, pasigirdavo veriantis šūksmas „*Citoyens!*“⁸⁶ ir virstančios kėdės garsas. Pakilęs ant kojų, šviesiaplaukis įraudęs darbininkas imdavo daužyti buteliu stalą. Visi liaudavosi dainavę ir tildydavo vienas kitą: „Ša! Fureux pradeda!“ Mūrininkas Fureux iš Limousino provincijos buvo keistas padaras, visą savaitę uoliai dirbdavęs, o šeštadieniais kaušdavęs iki beprotybės. Jis buvo praradęs atmintį, todėl neprisiminė nieko, kas vyko iki karo, ir būtų visiškai prasigėręs, jei ne madam F. rūpestis. Kiekvieną šeštadienį apie penktą valandą ji prašydavo ką nors: „Sugauk Fureux, kol jis nespėjo išleisti algos“, o sugavus atimdavo iš jo pinigus, palikdama tik vienam geram išgėrimui. Vieną šeštadienį jis paspruko ir prisisprego iki žemės graibstymo; besivoliojantį Monge aikštėje, jį pervaziavo automobilis ir smarkiai sužalojo.

Fureux keistumas pasireiškė tuo, kad blaivus jis būdavo komunistas, o išgėręs tapdavo aistringas patriotas. Vakaro pradžioje jis dar laikydavosi komunizmo priesakų, bet po keturių ar penkių litrų tapdavo aršus šovinistas, koneveikdavo šnipus, siūlydavo visiems užsieniečiams į akį ir, jei niekas nesustabdydavo, mėtydavosi buteliais. Pasiekęs šią stadiją, jis ir rėždavo kalbą – savo šeštadieninę patriotinę kalbą. Kalba visada būdavo ta pati, žodis į žodį:

⁸⁵ Butelius (*pranc., šnek.*).

⁸⁶ Piliėčiai! (*Pranc.*)

– Respublikos piliečiai, ar čia yra prancūzų? Jei čia yra prancūzų, leiskite jiems priminti... priminti, vadinasi, šlovingąsias karo dienas. Kai atsigreži į tuos tikros draugystės ir didvyriškumo laikus... atsigreži, vadinasi, į tuos tikros draugystės ir didvyriškumo laikus. Kai prisimeni kritusius didvyrius... prisimeni, vadinasi, kritusius didvyrius. Respublikos piliečiai, aš buvau sužeistas prie Verduno...

Čia jis apsinuogindavo ir parodydavo žaizdą, gautą prie Verduno. Pasi-girdavo pritarimo šūksniai. Neįsivaizdavome, kad pasaulyje galėtų būti kas nors juokingiau už šią Fureux kalbą. Apie ją žinojo visas kvartalas, ir žmonės iš kitų bistro rinkdavosi pažiūrėti spektaklio, kai artėdavo Fureux valanda.

Žiūrovai pašnibždomis susitardavo paerzinti oratorių. Kas nors, mirkt-elėjęs kitiems, paprašydavo tylos ir pasiūlydavo jam sudainuoti „Marse-lietę“. Fureux dainuodavo visai neblogai, puikiu bosu, su patriotiškais pa-gurguliuavimais krūtinėje, kai priedavo prie „*Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons!*“⁸⁷. Tikros ašaros riedėdavo jo skruostais, bet jis būdavo perne-lyg girtas, kad suprastų, iš ko visi juokiasi. Paskui, prieš pat dainos pabaigą, du stiprūs darbininkai nutverdavo jį už rankų ir laikydavo, o Azaya, prisi-kišusi kuo arčiau, sušukdavo: „*Vive l'Allemagne!*“⁸⁸ Tai išgirdęs Fureux net pamėlynuodavo. Tada visi pradėdavo šaukti: „*Vive l'Allemagne! À bas la France!*“⁸⁹, o Fureux iš paskutiniųjų stengdavosi kam nors bent įspirti. Bet staiga jis sugadindavo visą smagumą: išbaldavo, pasidarydavo melancholiš-kas, jo galūnės suglebdavo, ir, niekam nespėjus nieko imtis, jis apvemdavo stalą. Tada madam F. užsimesdavo jį ant pečių kaip maišą ir nunešdavo viršun, į lovą. Iš ryto jis tylus ramus ateidavo nusipirkti „L'Humanité“⁹⁰.

Skuduru nušluosčiusi stalą, madam F. atnešdavo daugiau butelių, duo-nos, ir mes sėsdavome rimtai gerti. Vėl pasigirdavo dainos. Užeidavo

⁸⁷ Ginkluokkitės, piliečiai! Formuokit batalionus! (*Pranc.*)

⁸⁸ Tegyvuoja Vokietija! (*Pranc.*)

⁸⁹ Šalin Prancūziją! (*Pranc.*)

⁹⁰ Prancūzijos komunistų partijos laikraštis. (*Vert. past.*)

klajojantis muzikantas su bandža ir dainuodavo už penkių sū monetas. Arabas su mergina iš kito mūsų gatvės bistro šokdavo šoki, vartaliodamas rankose dažytą medinį kočėlo dydžio falą. Triukšme pradėdavo rasti pertrūkių. Žmonės įnikdavo kalbėtis apie savo meilės nuotykius, apie karą, apie ūsorių gaudymą Senoje, apie tai, kaip geriausia *faire la révolution*⁹¹ ar pasakoti istorijas. Prablaivėjęs Charlie vis taikydavo įsiterpti į pokalbius ir pakalbėti apie savo sielą. Patalpai išvėdinti praverdavome duris ir langus. Gatvė jau būdavo ištuštėjusi, ir toluoje girdėdavai vienišą priemiestinį traukinį, dundantį St. Michel bulvaru. Šaltas oras vėsindavo mūsų kaktas, prastas afrikietiškas vynas vis dar atrodydavo geras; mes visi dar būdavome laimingi, bet jau kitaip, kontempliatyviai, be nuotaikos triukšmingai linksmintis.

Pirmą valandą laimės pojūtis jau būdavo beveik išnykęs. Matydami, kad vakaro džiaugsmas blėsta, skubiai užsisakydavome dar butelių, bet vyną madam F. dabar skiesdavo, tad jo skonis nebebūdavo toks kaip anksčiau. Vyrai darydavosi irzlūs, priekabūs. Įnirtingai bučiuojamos ir už krūtinių graibomos merginos išskubėdavo namo nelaukdamos, kol atsitiks kas blogiau. Girtas mūrininkas Louis ropinėdavo grindimis vaizduodamas šunį ir lodamas. Kitiems tai greitai įkyrėdavo, ir jie nepraleisdavo progos mūrininkui įspirti, kai šis pasipainiodavo po kojom. Žmonės stvarstydavo vienas kitą už rankų, leisdavosi į ilgas padrikas išpažintis ir pykdavo, kad jų niekas nesiklauso. Minia palengva retėdavo. Manuel su draugu, abu lošėjai, išeidavo į arabų bistro, kur buvo kortuojama iki ryto. Charlie pasiskolindavo iš madam F. trisdešimt frankų ir dingdavo, veikiausiai į viešnamį. Vis daugiau vyrų, ištuštinę stiklines, tarstelėdavo „*sieurs, dames!*“ ir išeidavo miegoti.

Apie pusę antros išgaruodavo paskutiniai malonumo lašai, palikdami vien galvos skausmą. Mes suvokdavome, kad esame anaip tol ne puikūs puikaus pasaulio gyventojai, o būrelis menkai apmokamų darbininkų, cilinį kartą niekingai ir slogiai prisigėrusių. Toliau gurkšnodavome

⁹¹ Kelti revoliuciją (*pranc.*).

vyną, bet grynai iš įpročio, ir tas vynas dabar jau keldavo šleikštulį. Galva atrodydavo ištinusi kaip pūslė, grindys siūbuodavo, liežuvį ir lūpas būdavo išmušusios violetinės dėmės. Galiausiai pasidarydavo aišku, kad ilgiau sėdėti nėra prasmės. Keli vyrai išeidavo į kiemą už bistro nusivemti. Mes šliauždavome į savo kambarius, pusiau nusirengę griūdavome į lovas ir nepakildavome dešimt valandų.

Taip praeidavo dauguma šeštadienio vakarų. Apskritai imant, tos dvi valandos, kai būdavai visiškai, beatodairiškai laimingas, atrodė vertos rytinio galvoskaudžio. Daugeliui kvartalo vyrų – nevedusių ir neturinčių ateities, kuria reikėtų rūpintis, – šeštadieninės išgertuvės buvo vienintelis dalykas, dėl kurio verta gyventi.

XVIII

Vieną tokį šeštadienio vakarą Charlie mums papasakojo gerą istoriją. Pamėginkite įsivaizduoti jį – girtą, bet dar sugebantį rišliai kalbėti. Daužydamas į cinkuotą barą, jis tildo publiką:

„Tylos, *messieurs et dames*... Tylos, meldžiu jus! Aš tuoj papasakosiu jums istoriją. Įsimintina, pamokomą istoriją iš rafinuoto ir civilizuoto gyvenimo. Tylos, *messieurs et dames*!

Tai atsitiko, kai buvau likęs su skylė kišenėje. Patys žinote, koks tai malonumas... Apmaudu, kai kultūringas žmogus atsiduria tokioje padėtyje. Negavau iš namų pinigų, buvau užstatęs viską, ką turėjau, ir nemačiau jokios kitos išeities, tik eiti dirbti, o tam aš nesu sutvertas. Tuo metu gyvenau su viena mergina – rodos, vardu Yvonne [Yvon] – pusprote, kaip ir Azaya, valstiete geltonais plaukais ir storomis kojomis. Mudu tris dienas neturėjome burnoje nė trupinio. *Mon Dieu*, kokios tai kančios! Mergina vaikščiojo po kambarį susiėmusi už pilvo ir tartum šuo stūgavo, kad miršta iš bado. Tai buvo siaubinga.

Tačiau guvaus proto žmogui nėra neįmanomų dalykų. Iškėliau sau klausimą: „Koks lengviausias būdas gauti pinigų nedirbant?“ Ir kaipmat atėjo atsakymas: „Norint lengvai gauti pinigų reikia būti moterimi. Argi kiekviena moteris neturi ko parduoti?“ Tuomet, gulint ir mąstant, ką daryčiau, jei būčiau moteris, į galvą šovė gera mintis. Prisiminiau valstybinius gimdymo namus... Girdėjote apie tokius? Ten moteriai,

kuri yra *enceinte*⁹², be jokių klausimų nemokamai duodama valgyti. Tai daroma norint paskatinti gimstamumą. Bet kuri moteris gali ten nueiti, pareikalauti maisto ir tuojau pat jo gauti.

„*Mon Dieu!* – maščiau. – O kad aš būčiau moteris! Valgyčiau ten kiekvieną mielą dieną. Kas be apžiūros gali pasakyti, ar moteris yra *enceinte*, ar ne?“

Atsisukau į Yvonne.

– Liaukis nepakenčiamai plyšoti, – tariau. – Sugalvojau, kaip gauti pavalgyti.

– Kaip? – paklausė ji.

– Labai paprastai. Nueik į valstybinius gimdymo namus. Pasakyk, kad esi *enceinte* ir alkana. Jie duos tau gerai pavalgyti ir nieko neklausinės.

Yvonne apstulbo.

– *Mais, mon Dieu*, – sušuko, – bet aš nesu *enceinte!*

– Koks skirtumas? Tai lengva pataisyti. Tereikia pagalvėlės... Na, gal dviejų pagalvėlių. Šią mintį, *ma chère*⁹³, man atsiuntė dangus. Pasi-naudok ją.

Šiaip ne taip ją įkalbėjau. Pasiskolinome pagalvėlę, aš padėjau Yvonne susiruošti ir nuvedžiau į gimdymo namus. Ten ją pasitiko išskėstomis rankomis. Davė kopūstų sriubos, jautienos ragu, bulvių košės, duonos, sūrio, alaus ir daugybę patarimų dėl kūdikio. Yvonne rijo tiek, kad vos nesprogo, ir dar sugėbėjo kišenėje išnešti man duonos su sūriu. Vedžiojau ją ten kiekvieną dieną, kol vėl atsirado pinigų. Mano protas mus išgelbėjo.

Gana ilgai viskas ėjo kuo puikiausiai. Po metų, kai vėl gyvenau su Yvonne, vieną dieną mudu vaikštinėjome Port Royal bulvaru netoli kareivinių. Staiga Yvonne žandikaulis atvipo, ji visa išraudo, paskui išbalo ir vėl išraudo.

– *Mon Dieu!* – sušuko. – Žiūrėk, kas ateina! Tai sesuo iš gimdymo namų, kuri mane maitindavo. Man galas!

⁹² Nėščia (*pranc.*).

⁹³ Mano brangioji (*pranc.*).

– Bėgam! – skubiai tariau. Bet jau buvo per vėlu. Sesuo atpažino Yvonne ir išsišiepusi žygiavo tiesiai į mus. Tokia stambi rubuilė auksiniu pensnė ir obuolio raudonumo skruostais. Motiniška, mėgstanti visur kaišioti savo nosį moteriškė.

– Tikiuosi, viskas gerai, *ma petite*⁹⁴? – maloniai pasiteiravo. – O kaip kūdikis, ar sveikas? Berniukas, kaip ir norėjot?

Yvonne buvo pradėjusi taip smarkiai drebėti, kad man teko sugriebti ją už rankos.

– Ne, – atsakė ji pagaliau.

– Ak, tuomet, *évidemment*, mergaitė?

Čia idiotė Yvonne visai pametė galvą.

– Ne, – pakartojo ji dar kartą!

– *Comment!* – nustebo medicinos sesuo. – Nei berniukas, nei mergaitė! Kaip tai gali būti?

Patys suprantate, *messieurs et dames*, tai buvo pavojinga akimirka. Yvonne nusidažė burokėlių spalva ir, regis, ketino apsipilti ašaromis; dar sekundė, ir būtų viską prisipažinusi. Dievai žino, kas būtų galėję atsitikti. Bet aš išlaikiau šaltą galvą ir išiterpęs išgelbėjau padėtį.

– Gimė dvyniai, – ramiai tariau.

– Dvyniai! – šūktelėjo sesuo. Ir taip apsidžiaugė, kad apkabino Yvonne ir viduryje gatvės išbučiavo į abu skruostus.

Tai gi dvyniai...“

⁹⁴ Mažyte (*franc.*).

XIX

Vieną dieną, kai „Hôtel X“ jau buvome dirbę penkias ar šešias savaites, Boris neatėjo į darbą, nieko apie tai neįspėjęs. Tą vakarą radau jį laukiantį manęs Rivoli gatvėje. Jis linksmai pliaukštelėjo man per petį.

– Pagaliau mes laisvi, *mon ami!* Jau gali išeiti iš darbo. Rytoj atsidaro „Auberge“.

– Rytoj?

– Na, galbūt mums prireiks dar dienos ar dviejų pasirengti. Bet su *cafeterie* baigta! *Nous voilà lancés, mon ami!*⁹⁵ Savo fraką iš lombardo jau atsiėmiau.

Jis kalbėjo taip entuziastingai, kad iškart įtariau kažką negera, be to, visiškai nenorėjau netekti garantuoto ir neblogo uždarbio viešbutyje. Tačiau buvau Borisui prisižadėjęs, tad pranešiau viešbučiui, kad išeinu, ir kitą rytą, septintą valandą, atvykau prie „Auberge de Jehan Cottard“. Restoranas buvo užrakintas, todėl leidausi ieškoti Boriso, eilinį kartą pasprukusio iš savo gyvenamosios vietos ir dabar išsinuomojusio kambarį Croix Nivert gatvėje. Radau jį miegantį kartu su mergina, kurią buvo pasigavęs iš vakaro ir kurią man apibūdino esant „itin prielankaus būdo“. O dėl restorano, tai jis pasakė, kad viskas parengta; teliko pasirūpinti keliomis smulkmenomis, ir galėsime atsidaryti.

⁹⁵ Štai mus ir paaukštino, mano drauge! (*Pranc.*)

Apie dešimtą valandą man pavyko iškrapštyti Borisą iš lovos, ir mudu atrakinome restoraną. Vos metęs akį supratau, ką reiškia „kelios smulkmenos“. Trumpai tariant, jos buvo tokios: nuo paskutinio mūsų apsilankymo ten niekas nebuvo pasikeitę. Virtuvė stovėjo be viryklių, nebuvo įvesta elektra ir vanduo, dar laukė visi dažymo, šveitimo ir stalių darbai. Tik stebuklas galėjo padėti atidaryti restoraną greičiau negu per dešimt dienų, o labiausiai tikėtina atrodė tai, kad jis žlugs nespėjęs atsidaryti. Buvo visiškai aišku, kas atsitiko. *Patron* pritrūko pinigų, todėl vietoj darbininkų nusprendė panaudoti būsimą personalą (mes buvome keturiose). Jam tai beveik nieko neturėjo kainuoti, nes padavėjai algos negauna, tiesa, dar buvau aš, bet manęs iki restorano atidarymo bent jau nereikėjo maitinti. Galima sakyti, kad, sukvietęs darbuotojus prieš atidarydamas restoraną, *patron* apsuko mus keliais šimtais frankų. Gerą darbą iškeitėme į šnipštą.

Tačiau Boris buvo kupinas vilčių. Jo galvoje kirbėjo vienintelė mintis: kad čia jis turįs galimybę vėl tapti padavėju ir vėl vilkėti fraką. Dėl to buvo pasirengęs dešimt dienų dirbti nemokamai ir rizikuoti apskritai likti be darbo. „Kantrybės! – nuolat kartojo. – Viskas susitvarkys savaime. Palaukim, kol restoranas atsidarys, ir tada atsiimsim su kaupu. Kantrybės, *mon ami!*“

Kantrybės iš tiesų reikėjo, nes dienos slinko, o restorano atidarymu nė nekvepėjo. Iškuopėme rūsius, įtaisėme lentynas, išdažėme sienas, nugaludinome viską, kas padaryta iš medžio, išbaltinome lubas, nubėicavome grindis, bet pagrindiniai darbai – vandentiekis, dujotiekis ir elektra – nejudėjo iš vietos, nes *patron* nebūtų galėjęs apmokėti sąskaitų. Matyt, jo kišenėse apskritai švilpavo vėjai, nes jis vengė mokėti net menkas sumas ir mikliai dingdavo iš akių, kai kas nors užsimindavo apie pinigus. Aristokratiškų manierų ir apsukrumo derinys darė jį sunkiai įkandamu riešutu. Ištisas dienas jo ieškodavo paniurę kreditoriai, o mums buvo liepta sakyti, kad jis išvykęs tai į Fontainebleau, tai į Saint Cloud, tai į kokį kitą pakankamai atokų miestelį. O aš jaučiausi vis alkanesnis. Iš viešbučio išėjau su trisdešimčia frankų, tad

kaipmat teko grįžti prie sausos duonos dietos. Boris kažkaip sugebėjo išpešti iš *patron* šešiasdešimt frankų avansą, bet pusę jo išleido frakui atgauti, o kitą pusę – prielankaus būdo merginai. Kasdien po tris frankus jis skolindavosi iš Jules, antrojo padavėjo, ir pirkdavo už juos duonos. Pasitaikydavo dienų, kai neturėdavome pinigų net tabakui.

Retkarčiais ateidavo virėja pasižiūrėti, kaip juda reikalai, ir pamačiusi, kad virtuvėje neatsirado nei puodų, nei keptuvių, dažniausiai ap-siverkdavo. Jules nė nemanė padėti mums dirbti. Tai buvo juodbruvas neaukšto ūgio, aštrių veido bruožų vengras, nešiojantis akinius ir labai šnekus. Kadaisė jis studijavo mediciną, bet metė mokslus dėl pinigų trūkumo. Jis mėgo malti liežuvium kitiems dirbant ir ilgainiui išpasakojo man viską apie save bei savo idėjas. Paaiškėjo, kad jis komunistas, kad turi visokių keistų teorijų (pavyzdžiui, skaičiais gali įrodyti, kad dirbti yra blogis), kad itin išdidaus būdo, kaip ir dauguma vengrų. O išdidūs ir tingūs netampa gerais padavėjais. Labiausiai Jules mėgo girtis tuo, kaip syki restorane įžeistas kliento išpylė lėkštę karštos sriubos tam ant sprando ir išėjo pro duris nė nepalaukęs, kol bus atleistas.

Sulig kiekviena diena Jules vis labiau siutino tai, kaip *patron* mus apmovė. Jis lyg oratorius vaikštinėdavo pirmyn atgal mojuodamas kumščiu ir net springdamas kurstydamo mane nedirbti:

„Mesk tą teptuką, nebūk kvailas! Juk mudu esam išdidžių tautų atstovai. Mes nedirbam už dyką kaip kokie prakeikti rusų baudžiauninkai. Negaliu pakęsti, kai mane šitaip apgaudinėja. Netgi kai nusuka penkis sū, aš vemiū – taip, vemiū iš įniršio. Man jau ne syki taip yra buvę.

Be to, *mon vieux*, neužmiršk, kad esu komunistas. *À bas les bourgeois!*⁹⁶ Ar kas nors yra matęs mane dirbant, jei galėdavau to išvengti? Ne. Ne tik nevarginu savęs darbu it koks kvailys, bet ir vagiu, kad parodyčiau esąs nepriklausomas. Syki dirbau restorane, kurio *patron* tarėsi galįs elgtis su manimi kaip su šunimi. Norėdamas jam atkeršyti, sugalvojau, kaip vogti pieną iš bidonų ir vėl juos užplombuoti, kad

⁹⁶ Šalin buržuaziją! (*Pranc.*)

niekas nieko neįtartų. Žinai, lakdavau tą pieną rytą vakarą. Kiekvieną dieną išgerdavau po keturis litrus ir dar pusę litro grietinėlės. *Patron* kraustėsi iš proto nesuprasdamas, kur dingsta pienas. Man to pieno visai nereikėjo, supranti, aš jo nepakenčiu, bet tai buvo principo, grynai principo reikalas.

Tiesa, po trijų dienų prasidėjo baisūs pilvo skausmai, ir aš nuėjau pas daktarą. „Ką jūs valgot?“ – paklausė jis, o aš atsakiau: „Per dieną išgeriu keturis litrus pieno ir pusę litro grietinėlės.“ „Keturis litrus! – nustebė daktaras. – Tuoju pat liaukitės, nes sprogsit.“ „Na ir kas? – atšoviau. – Principas man svarbiau už viską. Ir toliau gersiu pieną, net jeigu sprogsiu.“

Na, bet kitą dieną *patron* sugavo mane semiantį iš bidono. „Tu atleistas, – pareiškė. – Nuo kitos savaitės gali nebeateiti.“ „*Pardon, monsieur*, – tariau, – išeinu šiandien.“ „Ne, neišeinu. Iki šeštadienio neturiu kuo tavęs pakeisti.“ „Ką gi, *mon patron*, – pagalvojau sau, – dar pamatysim, katras pirmas pavargs.“ Ir pradėjau daužyti indus. Tą dieną sudaužiau devynias lėkštes, kitą dieną trylika. Paskui *patron* tik džiaugėsi manim atsikratęs.

Tai gi aš jums ne koks rusų muzikas...“

Praėjo dešimt dienų. Vėl sėdėjau ant ledo. Pinigai galutinai ištirpo, jau buvau skolingas už kambarį. Slankiojome po tuščių niūrų restoraną, pernelyg alkani tęsti dar nepadarytus darbus. Tik Boris tikėjo, kad restoranas atsidarys. Jis taip troško tapti *maitre d'hôtel*, kad sugalvojo teoriją, pagal kurią *patron* visus savo pinigus yra sukišęs į akcijas ir dabar laukia palankaus momento jas parduoti. Dešimtą dieną neturėjau nei ko valgyti, nei ko rūkyti, todėl pasakiau *patron*, kad toliau nedirbsiu, jei negausiu avanso. *Patron* kaip visada mielai pažadėjo man sumokėti ir savo papročiu dingo. Eidamas namo supratau, kad nesu pasirengęs scenai su madam F. dėl nuomos, tad naktį praleidau ant suolo bulvare. Buvo labai nepatogu, nes suolo atrama rėžė nugarą ir buvo kur kas šalčiau, nei tikėjau. Per ilgas nuobodžias valandas nuo aušros iki darbo pradžios turėjau pakankamai laiko pamąstyti apie tai, koks buvau kvailys, kad atsidaviau į tų rusų rankas.

Bet iš ryto vėl atsigręžė sėkmė. Matyt, *patron* pavyko susitarti su kreditoriais, nes atėjo pilnomis kišenėmis pinigų, išjudino įstrigusius darbus ir sumokėjo man avansą. Mudu su Borisu nusipirkome makaronų ir arklį kepenų. Per dešimt dienų tai buvo mūsų pirmas karštas valgis.

Atvyko meistrai, ir užvirė darbas – paskubomis, neįtikėtinai atmesiniai. Antai stalus reikėjo aptraukti gelumbe, bet *patron*, sužinojęs, kad gelumbė brangi, vietoj jos nupirko nurašytų kariškų antklodžių, amžiams pradvisusių prakaitu. Jas, žinoma, turėjo pridengti staltiesės (languotos, priderintos prie „normandiškojo“ stiliaus). Paskutinę dieną prieš atidarymą dirbome iki antros valandos nakties. Indai atkeliavo tik aštuntą vakaro, buvo nauji, taigi juos reikėjo perplauti. Stalo įrankių sulaukėme tik iš ryto, kaip, beje, ir šluosčių, todėl indus teko sausinti *patron* marškiniiais ir senu pagalvės užvalkalu, kurį paskolino kiemsargis. Visą šį darbą atlikome mudu su Borisu. Jules nepajudino nė piršto, o šeimininkai sėdėjo prie baro su vienu iš kreditorių ir keletu draugų rusų, gerdami už restorano sėkmę. Virėja verkė užsikniaubusi virtuvės stalą, nes turėjo gaminti penkiasdešimčiai žmonių, o puodų ir keptuvių neužteko nė dešimčiai. Apie vidurnaktį kilo baisus skandalas su kreditoriais, atėjusiais atimti aštuonių varinių prikaistuvių, kuriuos *patron* buvo išgijęs išsimokėtinai. Nuo jų atsipirkome puse butelio brendžio.

Mudu su Jules pavėlavome į paskutinį metro, tad miegojome restorane ant grindų. Pirmas vaizdas, kurį pamatėme iš ryto praplėšę akis, buvo dvi riebios žiurkės, tupinčios ant virtuvės stalo ir puntančios kumpį. Man tai pasirodė blogas ženklas, ir dabar jau nė trupučio neabejojau, kad „Auberge de Jehan Cottard“ žlugs.

XX

Patron pasamdė mane kaip virtuvės *plongeur* – kitaip sakant, turėjau plauti indus, palaikyti virtuvėje švarą, ruošti daržoves, virti arbatą bei kavą, daryti sumuštinius ar kitus paprastus patiekalus ir būti pasiuntinuku. Sąlygos buvo standartinės – penki šimtai frankų per mėnesį ir maistas, tik be laisvos dienos ir nustatytų darbo valandų. Dirbdamas „Hôtel X“, sužinojau, koks yra gerai organizuotas, išlaidų nevaržomas viešasis maitinimas. Čia, „Auberge de Jehan Cottard“, pamačiau, kaip viskas vyksta itin pras-tame restorane. Tai verta aprašyti, nes Paryžiuje panašių restoranų šimtai, ir kiekvienas miesto svečias bent kartą tokiame apsilanko.

Beje, turėčiau pridurti, kad „Auberge“ nebuvo kokia pigi užėiga, kur valgo studentai ir darbininkai. Mažiau kaip už dvidešimt penkis fran-kus pas mus nebūtum pavalgęs, be to, buvome vaizdingi ir meniški, o tai kėlė mus į restoranų hierarchijos aukštumas. Patys pagalvokite: nepadorūs paveikslai bare, „normandiškos“ dekoracijos – butaforinės sijos, į žvakides įmontuotos elektros lemputės, „valstietiškos“ puodynės, netgi pastovas užlipti ant arklio prie įėjimo, – *patron* ir vyriausiasis padavėjas – rusų karininkai, daugelis klientų – tituluoti rusų pabėgėliai. Trumpai tariant, mes buvome itin prašmatnūs.

O vaizdas už virtuvės durų priminė kiaulidę. Štai kokios buvo mūsų darbo sąlygos:

Puspenkto metro ilgio ir pustrečio metro pločio virtuvėje pusę vietos užėmė viryklės ir stalai. Puodus reikėjo laikyti sunkiai pasiekiamose

lentynose, tilpo tik viena šiukšlių dėžė. Apie vidurdienį ji jau būdavo perpildyta, o grindis dengdavo maždaug nykščio storumo sutrypto maisto sluoksniš.

Iš viso teturėjome tris virykles, ir tas be orkaičių, tad didesnius mėsos gabalus tekdavo nešti į kepyklą.

Podėlio virtuvėje nebuvo. Jį atstojo pusiau dengta pašiūrė kieme, kurios viduryje augo medis. Mėsa, daržovės ir kitas maistas gulėdavo ant plikos žemės, masindamas apylinkių žiurkes ir kates.

Nebuvo atvesta ir karšto vandens. Vandenių plovimui reikėjo šildyti prikaistuviuose, bet paprastai visos viryklės būdavo užimtos, todėl daugumą lėkščių tekdavo mazgoti šaltu vandeniu. Turint omenyje skystą muilą ir Paryžiaus vandens kietumą, tai reiškė riebalų grandymą laikraščio skiautėmis.

Prikaistuvių mums labai trūko, tad turėdavau juos išplauti tuojau pat, užuot palikęs vakarui. Vien tam per dieną sugaišdavau, ko gero, ne mažiau kaip valandą.

Dėl kažkokio elektrikų darbo broko aštuntą valandą vakaro paprastai dingdavo šviesa. *Patron* leisdavo virtuvėje uždegti tris žvakes, bet virėjai atrodė, kad šis skaičius nelaimingas, todėl degindavome tik dvi.

Kavamalę skolindavomės iš gretimo bistro, šiukšlių dėžę ir šluotas – iš kiemsargio. Po pirmos savaitės dalis šluosčių negrižo iš skalbyklos, nes neapmokėjome sąskaitos. Turėjome keblumą su darbo inspektoriumi dėl to, kad tarp darbuotojų nėra nė vieno prancūzo; *patron* su juo keletą kartų privačiai kalbėjosi ir, matyt, buvo priverstas duoti kyšį. Elektros kompanija nesiliovė reikalavusi grąžinti skolas, o kai jų pasiuntiniai pamatė, kad mes pasirėngę atsipirkinėti *apéritifs*, pradėjo ateidinėti kiekvieną rytą. Buvome skolingi bakalėjos krautuvei ir seniai būtume netekę kredito, jei bakalėjininko žmonai (ūsuotai šešiasdešimties metų moteriškei) nebūtų į akį kritęs Jules, kurį kas rytą siūsdavome jai meilikauti. Ir aš panašiai kas dieną sugaišdavau valandą derėdamasis dėl daržovių Commerce gatvėje, kad sutaupyčiau keletą santimų.

Štai kas nutinka, kai atidarai restoraną neturėdamas pakankamai kapitalo. Tokiomis sąlygomis mudu su virėja turėjome paruošti trisdešimt ar keturiasdešimt patiekalų per dieną, o ateityje *patron* planavo pasiekti šimtą. Bet mums ir trisdešimties buvo per daug. Virėja dirbo nuo aštuntos ryto iki vidurnakčio, aš – nuo septintos ryto iki pusės pirmos nakties, tai yra septyniolika su puse valandos bemaž be jokių pertraukų. Neturėdavome kada prisėsti iki pat penktos valandos, o ir tada vienintelė sėdimoji vieta buvo ant šiukšlių dėžės. Boris, gyvenęs netoliese – taigi jam nereikėdavo suspėti į paskutinį metro, – dirbo nuo aštuntos ryto iki antros nakties, iš viso aštuoniolika valandų per dieną, septynias dienas per savaitę. Paryžiuje tokia darbo trukmė nors ir ne dažna, bet nieko nestebinanti.

Gana greit nusistovėjo rutina, palyginti su kuria darbas „Hôtel X“ atrodė kaip atostogos. Kiekvieną rytą šeštą valandą versdavau save iš lovos, lėkdavau į Italijos aikštę ir kaudavausi dėl vietos metro. Skustis jau nesiskusdavau, prausdavausi tik retkarčiais. Septintą atsidurdavau šaltoje, prišnerkštoje virtuvėje – grindys nusėtos bulvių lupenomis, kaulais, žuvų uodegomis, nuo vakar laukianti sukibusių taukuotų lėkščių stirta. Pradėti nuo lėkščių negalėdavau, kol nesušildavo vanduo, o dar turėdavau atnešti pieno ir išvirti kavos, nes kiti, atėję aštuntą valandą, tikėjosi rasti ją užplikytą. Be to, visada reikėdavo iššveisti keletą varinių prikaistuvių. Tie variniai prikaistuviai – tai *plongeur* gyvenimo praeiksmas. Kiekvieną iš jų reikia bent dešimt minučių grandyti gniužulu grandinėlių ir šveisti smėliu, paskui iš išorės blizginti „Brasso“ skysčiu. Laimė, niekas nebemoka prikaistuvių daryti, ir jie palengva nyksta iš prancūzų virtuvių, nors naudotų dar galima nusipirkti.

Kai kibdavau į lėkštes, mane nuo jų atitraukdavo virėja, nes reikėdavo lupti svogūnus, o kai pradėdavau lupti svogūnus, atvykdavo *patron* ir išsiųsdavo mane pirkti kopūstų. Kai grįždavau su kopūstais, *patron* žmona liepdavo eiti į krautuvę, esančią vos ne už kilometro, ir parnešti jai indelį skystalų. Kai pareidavau, manęs laukdavo jau daugiau daržovių, ir lėkštes vėl tekdavo atidėti. Šitaip dėl mūsų neorganizuotumo

darbai visą dieną lipdavo vienas ant kito, ir mes nieko nespėdavome padaryti laiku.

Iki dešimtos valandos viskas eidavo palyginti lengvai, be įtampos, nors dirbdavome gana sparčiai. Ant lentos smulkindama jau-tieną virėja suspėdavo ir pakalbėti apie savo menišką prigimtį, ir paklausinėti, ar aš nemanąs, kad Tolstoj yra *épatant*⁹⁷, ir padainuoti gražiu sopranu. Tačiau dešimtą padavėjai pradėdavo reikalauti pietų, mat jie valgydavo anksčiau, nes vienuoliktą jau pasirodydavo pirmieji klientai. Tada visi imdavo skubėti, ir nuotaikos subjurdavo. Tokio pašėlusio laktymo ir šūkavimo kaip „Hôtel X“, aišku, nebuvo, veikiau tvyrojo maišaties, smulkių pykčių ir susierzinimo atmosfera. Ją lėmė nepatogumas. Virtuvėje buvo nepakenčiamai ankšta, patiekalus tekdavo dėti ant grindų, paskui saugotis, kad į juos neįliptum. Virėjai sukiojantis po virtuvę, platūs jos sėdmenys vis kliūdavo už manęs. O iš jos burnos nepaliaujamai sruvo priekaištai pramaišiui su įsakymais:

– Neišpasakytas idiotas! Kiek sykių tau sakiau, kad neištekintum burokėlių? Traukis, man reikia prie kriauklės! Mesk šalin tuos peilius, skusk bulves. Kur nukišai kiaurasamtį? Ak, palik ramybėje tas bulves. Argi neliečiau graibstyti putų nuo sultinio? Nuimk tą vandenį nuo viryklės. Spėsi suplauti, pjaustyk salierus. Ne, ne taip, kvaily, šitaip. Ei, kodėl leidai žirniams pervirti? Judinkis, silkės dar nevalytos. Klausyk, šitą lėkštę tu vadini švaria? Iššluostyk su prijuoste. Padėk tas salotas ant grindų. Taip, žinoma, man po kojomis, kad įlipčiau! Žiūrėk, puodas bėga! Pasiiek man tą prikaistuvį. Ne, ne, kitą. Uždek šitą ant ugnies, tegul kepa. Išmesk tas bulves. Negaišk laiko, mesk ant grindų. Sumindyk. Užpilk pjuvenų, nes čia jau darosi čiuožykla. Ar nematai, kvaily, kad bifšteksas dega? *Mon Dieu*, kodėl turiu vargti su tokiu idiotu? Tu ką, pamiršai, su kuo kalbi? Mano teta buvo rusų grafienė! – ir taip toliau, taip toliau, taip toliau.

⁹⁷ Nuostabus (*pranc.*).

Šitai be didesnių nukrypimų tęsdavosi iki trečios valandos, tiesa, apie vienuoliktą virėją paprastai ištikdavo *crise de nerfs*⁹⁸, ir ji prapliupdavo verkti. Nuo trečios iki penktos šiek tiek galėdavo atsipūsti padavėjai, bet tik ne mes su virėja; man būdavo pats darbymetis, nes iki prasidedant vakarienės metui reikėdavo suplauti didžiulę krūvą – ar bent jos dalį – nešvarių lėkščių. Darbą ilgino primityvios sąlygos – per maža džiovykla, nekarštas vanduo, šlapios šluostės, kas valandą užsikemšanti kriauklė. Nuo septintos valandos ryto neturėję progos nei pavalgyti, nei prisėsti, mudu su virėja tuo metu jau netvirtai laikydavomės ant kojų. Penktą valandą susmukdavome – ji ant šiukšlių dėžės, aš ant grindų, išgerdavome po butelį alaus ir atsiprašydavome vienas kito už tai, ką tądien būdavome prikalbėję. Mūsų jėgas palaikė arbata, kurios visada turėdavome užsiplikę ir per dieną išmaukdavome ne vieną litrą.

Pusę šeštos vėl prasidėdavo skuba ir barniai, tik kur kas piktesni, nes visi būdavo pervargę. Dar viena *crise de nerfs* užeidavo virėjai šeštą valandą, paskui – devintą; jos kartodavosi taip reguliariai, kad pagal jas galėjai tikrinti laikrodį. Ji šleptelėdavo ant šiukšlių dėžės, imdavo isteriškai raudoti ir rykauti, kad niekada, ak, niekada nesitikėjo nusiristi iki tokio gyvenimo; kad jos nervai ne geležiniai; kad ji mokėsi muzikos Vienoje; kad jai reikia išlaikyti ligonį vyrą, ir taip toliau, taip toliau. Kitu laiku būtume virėją užjautę, bet tada, kai visi būdavome nusivarę nuo kojų, jos žliumbimas tik siutindavo. Jules stovėdavo tarpduryje ir pamėgdžiodavo jos verksmą. *Patron* žmona nuolat burbėdavo, Boris su Jules kiaurą dieną kivirčydavosi, nes Jules išsisukinėjo nuo darbo, o Boris kaip vyriausiasis padavėjas pretendavo į didesnę arbatpinigių dalį. Jau antrą dieną po atidarymo jiedu virtuvėje susimušė dėl dviejų frankų, ir mudviem su virėja teko juos skirti. Vien *patron* niekada neprarasdavo pusiausvyros. Restorane jis praleisdavo tiek pat laiko, kiek mes, tik neturėjo ką veikti, nes viskuo rūpinosi žmona. Vienintelis jo darbas, išskyrus produktų užsakymą, buvo stovėti bare, rūkyti cigaretes ir džentelmeniškai atrodyti – šitai jam sekėsi kuo puikiausiai.

⁹⁸ Nervų priepuolis (*pranc.*).

Progą pavalgyti mudu su virėja paprastai nutaikydavome tarp dešimtos ir vienuoliktos valandos. Vidurnaktį virėja pavogdavo šiek tiek maisto savo vyrui, pasikišdavo jį po drabužiais ir iškeliaudavo namo verkšlendama, kad toks ilgas darbas ją pražudysiąs ir kad rytoj iš pat ryto ji pranešianti *patron*, jog čia daugiau nebedirbs. Jules irgi išeidavo panašiu metu, prieš tai pasiginčijęs su Borisu, turinčiu prižiūrėti barą iki antros. Nuo dvyliktos iki pusės pirmos aš kiek įmanydamas apsitvarkydavau virtuvėje. Deramai viską išplauti nebūdavo kada, tad paprasčiausiai servetėlėmis nubraukydavau nuo lėkščių taukus, o kai dėl grindų, tai palikydavau jas neliestas, nebent pačias baisiausias šiukšles sušluodavau po viryklėmis – toliau nuo akių.

Pusę pirmos vilkdavausi pal tą ir skubėdavau lauk. Kaip visada malonus *patron* sustabdydavo mane einantį pro barą.

– *Mais, mon cher monsieur*, koks jūs atrodote pavargęs! Gal teiktumėtės priimti stiklą brendžio?

Jis ištiesdavo man brendį taip pagarbiai, tarsi būčiau rusų kunigaikštis, o ne *plongeur*. Šitaip *patron* elgdavosi su mumis visais. Tai buvo kompensacija mums už septyniolikos valandų darbą.

Paprastai paskutinis metro būdavo beveik tuščias – didžiulis privalumas, nes galėdavai atsėsti ir ketvirtį valandos pasnausti. Lovoje atsidurdavau pusę antros. Tiesa, kartais nespėdavau į traukinį ir miegodavau restorane ant grindų, bet tai neturėjo jokios reikšmės, nes tuo metu būčiau galėjęs miegoti net ir ant grindinio.

XXI

Taip gyvenau maždaug dvi savaites. Darbo šiek tiek prisidėdavo, kai į restoraną užsukdavo daugiau lankytojų. Išsinuomojęs kambarį kur nors netoliese, kasdien būčiau sutaupęs po valandą, bet niekaip neradau laiko persikelti – juk neturėjau kada nei nusikirpti, nei peržvelgti kokių laikraštį, nei žmoniškai nusirengti guldamas miegoti. Po dešimties dienų šiaip ne taip pavyko nutaikyti laisvą ketvirtį valandos, ir aš parašiau savo draugui B. į Londoną prašydamas surasti man kokių nors darbą – bet koki, kad tik galėčiau miegoti ilgiau nei penkias valandas. Aš tiesiog nepajėgiau dirbti septyniolika valandų per dieną, nors daugybei žmonių tai turbūt yra niekis. Kai būni mirtinai persidirbęs, nuo perdėtos savigailos labai padeda mintys apie tūkstančius Paryžiaus restoranų darbuotojų, kurie šitaip dirba ir dirbs ne kelias savaites, kaip aš, o metų metus. Pažinojau merginą iš vieno bistro netoli mano viešbučio, ištikus metus dirbusią nuo septintos ryto iki vidurnakčio ir prisėdavusią tik pavalgyti. Prisimenu, kartą pakviečiau ją ateiti pas mus pašokti, bet ji nusijuokė ir atsakė, kad jau kelis mėnesius nėra buvusi toliau savo gatvės kampo. Ji sirgo džiova ir mirė maždaug tuo metu, kai išvykau iš Paryžiaus.

Jau po pirmos savaitės mes visi iš nuovargio tapome neurastenikai, išskyrus, žinoma, Jules, nuolat išsisukinėjantį nuo darbo. Pertraukos tarp barnių išnyko, ir jie pasidarė nuolatiniai. Valandų valandas tęsdavosi beprasmių smulkių priekabių dulksna, kas kelios minutės perauganti į užgaulių liūtį. „Nuimk man tą puodą, idiote!“ – šaukdavo virėja, dėl

mažo ūgio nepasiekianti lentynų, kur laikėme puodus. „Nusiimk pati, sena kekšė“, – atšaudavau. Mūsų virtuvėje tokios replikos tarsi savaiame sprūsdavo nuo liežuvio.

Riedavomės dėl juokingai menkų priežasčių. Antai šiukšlių dėžė buvo neišsenkantis nesutarimų šaltinis – ar ji turi stovėti ten, kur noriu aš, bet nepatogu virėjai, ar ten, kur ji nori, tai yra tarp manęs ir kriauklės. Syki virėja nesiliovė burbėjusi tol, kol aš – grynai iš piktumo – nepaėmiau tos šiukšlių dėžės ir nepastačiau į vidurį, tiesiai jai ant kelio.

– Karve tu, – tariau, – pati pasidėk, kur patinka.

Pakelti dėžę vargšei moteriškai buvo per sunku. Ji atsisėdo, užsikniaubė ant stalo ir pravirko. O aš iš jos tyčiojau. Štai kokį poveikį nuovargis daro žmogaus manieroms.

Po kelių tokių dienų virėja liovėsi šnekėjusi apie Tolstojų ir savo menišką prigimtį, mudu apskritai liovėmės kalbėję, nebent darbo reikalais. Vianas su kitu nesikalbėjo ir Boris su Jules; su virėja nekalbėjo nei vienas, nei kitas. Netgi mudu su Borisu balansavome ant nesikalbėjimo ribos. Su juo buvome susitarę, kad darbo metu tarpais pasitaikančių *engueulades* neimsime į galvą; tačiau koneveikdavome vienas kitą tokiais žodžiais, kuriuos sunku užmiršti, be to, tarp tų tarpų beveik nebūdavo tarpų. Jules juo toliau, juo labiau tingo ir nuolat vogdavo maistą – pasak jo, iš pareigos. Jei neprisidėdavome, išvadindavo mus visus *jaunes* – streiklaužiais. Jules buvo keistos, pagiežingos sielos vaikinai. Jis su pasididžiavimu man pasakojo, kaip kartais, prieš nešdamas sriubą klientui, išgręžia į ją nešvarią mazgotę – vien tam, kad atkeršytų buržuazijos atstovui.

Virtuvė darėsi vis purvinesnė, o žiurkės vis drąsesnės, nors mes keletą jų ir sugavome spąstais. Žiūrėdamas į apšnerkštą patalpą, į žalią mėsą, gulinčią tarp atliekų ant grindų, į visur išmėtytus priskretusius puodus, į užsikimšusią ir taukais aptekusią kriauklę, svarstydavau, ar kur nors pasaulyje yra blogesnis negu mūsų restoranai. Bet anie trys vienu balsu tvirtino dirbę ir baisesnėse vietose. Jules net jautė malonumą matydamas nešvarumus. Popietėmis, kai nelabai turėdavo ką veikti, stovėdavo tarpduryje ir šaipydavosi iš mūsų, kad per daug stengiamės:

– Kvaili! Kam plauni tą lėkštę? Patrink į kelnes, ir užteks. Kam rūpi tie klientai? Jie juk nieko nežino. Kaip dirbama restorane? Pjaustai vištą, o ji ima ir nukrinta ant grindų. Atsiprašai, pasilankstai, išneši, o po penkių minučių grįžti pro kitas duris su ta pačia višta. Štai kaip dirbama restorane... – ir taip toliau, taip toliau.

Vis dėlto, nepaisant visos tos nešvaros ir mūsų neišmanymo, „Auberge de Jehan Cottard“, galima sakyti, klestėjo. Pirmomis dienomis ateidavo vien rusai, *patron* draugai, vėliau pradėjo lankytis amerikiečiai ir kiti svetimšaliai, bet ne prancūzai. Paskui vieną vakarą mes visi smarkiai susijaudinome – atėjo pirmas prancūzas. Akimirksniu pamiršome tarpusavio nesantaikas ir sutelkėme pastangas, kad kuo geriau pasirodytume. Atstypsenęs į virtuvę Boris nykščiu parodė sau per petį ir kaip sąmokslininkas sušnabždėjo:

– Ššš! *Attention, un Français!*⁹⁹

Po akimirkos atėjusi *patron* žmona irgi pašnibždomis pranešė:

– *Attention, un Français!* Įdėkit jam dvigubą porciją visų daržovių.

Kol prancūzas valgė, *patron* žmona pro virtuvės durų groteles stebėjo jo veido išraišką. Kitą vakarą tas prancūzas atsivedė dar du prancūzus. Tai reiškė, kad pelnome gerą vardą; tikriausias blogo restorano požymis – kai jame lankosi vien užsieniečiai. Matyt, prie mūsų sėkmės prisidėjo ir tai, kad *patron*, vienintelį kartą per visą restorano atidarymo epopėją parodęs krislį išminties, nupirko labai aštrius stalo peilius. O aštrūs peiliai, kaip žinia, – pagrindinė restorano sėkmės paslaptis. Džiaugiuosi, kad taip atsitiko, nes tai sugriovė vieną iš mano iliuzijų – įsitikinimą, kad prancūzai gerą maistą atskiria iš pirmo žvilgsnio. O gal, vertinant Paryžiaus matais, mūsų restoranas iš tikrųjų buvo neblogas? Tokiu atveju blogo negaliu nė įsivaizduoti.

Praėjus vos kelioms dienoms nuo tada, kai parašiau laišką B., gavau atsakymą, kad jis gališ parūpinti man darbą. Reikėtų prižiūrėti vieną apsigimusį silpnaproį. Po „Auberge de Jehan Cottard“ tai man atrodė

⁹⁹ Dėmesio, prancūzas! (*Pranc.*)

kaip nuostabi poilsio terapija. Išivaizdavau save vaikštinėjantį kaimo takais, lazda kapojantį varnalėšoms galvutes, mintantį kepta aviena ir saldžiais pyragais, miegantį po dešimt valandų per dieną levandomis kvepiančiuose pataluose. B. pasiuntė man penkis svarus kelionei ir drabužiams iš lombardo išpirkti. Vos tik gavęs pinigus, pranešiau restorantui, kad nuo rytojaus išeinu. Nelaukta žinia sutrikdė *patron*, kaip paprastai sėdintį be pinigų ir pritrūkusį trisdešimties frankų mano algai sumokėti. Tačiau jis pavaišino mane brendžiu „Courvoisier '48“ ir, matyt, jautėsi atsilyginęs. Vietoj manęs jis pasamdė čeką, itin patyrusį *plongeur*, o vargšę virėją po kelių savaitių atleido. Vėliau sužinojau, kad, virtuvėje triūšiant dviem profesionalams, *plongeur* darbo laikas sutrumpėjo iki penkiolikos valandų per dieną. Dar sutrumpėti jis būtų galėjęs tik modernizavus pačią virtuvę.

XXII

Norėčiau išdėstyti savo kuklią nuomonę apie Paryžiaus *plongeur* gyvenimą. Kai pagalvoji, atrodo keista, kad tūkstančiai didžiulio šiuolaikinio miesto gyventojų vos ne kiaurą parą plauna indus tvankiuose požemiuose. Iškart kyla klausimas, kodėl taip yra – koks tokios veiklos tikslas, kas nori, kad ji nesiliautų, ir kodėl. Neketinu laikytis vien maištingos, *fainéant*¹⁰⁰ pozos. Tiesiog mėginsiu įvertinti visuomeninę *plongeur* gyvenimo reikšmę.

Manyčiau, reikėtų pradėti nuo teiginio, kad *plongeur* laikytinas šiuolaikinio pasaulio vergu. Nesirengiu verkšlenti apie sunkią jo dalį, nes jis gyvena geriau už daugelį fizinio darbo darbininkų. Bet vis dėlto: laisvės jis turi tiek pat, kiek turėtų, jei būtų perkamas ir parduodamas. Jo darbas vergiškas ir nekūrybingas; jam mokama tik tiek, kad nemirtų badu; atostogauja jis tik tada, kai būna atleistas. Jis neturi galimybės vesti, o jeigu veda, žmonai irgi tenka dirbti. Iš tokio gyvenimo jis negali ištrūkti, nebent į kalėjimą arba nusišypsokus laimei. Šiuo metu Paryžiuje yra nemažai universitetą baigusių žmonių, plaunančių indus po dešimt ar penkiolika valandų per dieną. Nepasakysi, kad jie tai daro iš pomėgio dykinėti, nes tingus žmogus negali būti *plongeur*; jie paprasčiausiai pakliuvo į rutinos spąstus, kur galvoti neįmanoma. Jei *plongeurs* bent šiek tiek galvotų, jie seniausiai būtų susitelkę į profesinę sąjungą ir

¹⁰⁰ Čia: dykinėtojo, svajoklio (*franc.*).

streikais išsireikalavę geresnių sąlygų. Tačiau jie negalvoja, nes neturi tam laisvo laiko; jų gyvenimas pavertė juos vergais.

Bet kodėl tokia vergija neišnyksta? Žmonėms atrodo savaime suprantama, kad kiekvienas darbas dirbamas turint kokį nors protingą tikslą. Matydami, kaip kas nors kitas dirba juodą darbą, jie tariasi žiną paaiškinimą: tas darbas yra būtinas. Antai kasti anglis sunku, bet būtina – anglių mums reikia. Dirbti kanalizacijoje nemalonu, bet kas nors turi ten dirbti. Panašiai ir su *plongeur* darbu. Jei vieni žmonės maitinasi restoranuose, kiti turi plauti indus aštuoniasdešimt valandų per savaitę. Tai civilizacijos kūrinys, vadinasi, nekvestionuojamas. Šitai verta panagrinėti.

Ar *plongeur* darbas tikrai būtinas civilizuotam pasauliui? Mums atrodo, kad jis „sąžiningas“, nes sunkus ir nemalonus; fizinį darbą esame pavertę kone fetišu. Žiūrėdami į žmogų, kertantį medį, neabejojame, kad jis tenkina visuomenės reikmes, – vien dėl to, kad dirba raumenimis; mums neateina į galvą, kad tą gražuolį jis kerta galbūt vien tam, kad padarytų vietos kokiai bjauriai statulai. Manau, tas pat tinka ir *plongeur*. Jis irgi uždirba duoną liedamas prakaitą, bet tai anaip tol nereikia, kad daro ką nors naudinga; galbūt jis tik teikia prabangą, kuri dažniausiai net nėra prabanga.

Kaip pavyzdį to, ką turiu galvoje kalbėdamas apie prabangą, kuri nėra prabanga, paimkime kraštutinį atvejį, kokį Europoje retai pamatysi. Paimkime indų rikšą arba kinkomą ponį. Bet kuriame Tolimųjų Rytų mieste pilna rikšų – tamsiaodžių vargšų, sveriančių gal penkiasdešimt kilogramų, prisidengusių vien strėnjuostėmis. Kai kurie iš jų ligoti, kai kuriems – jau virš penkiasdešimt. Nuleidę galvas, traukdami už ienų dviratį vežimaitį, jie mylių mylias risnoja per saulę ir lietu, prakaitui varvant nuo jų žilų ūsų. Jei bėga per lėtai, keleiviai apšaukia juos *bahinchut*¹⁰¹. Jie uždirba trisdešimt ar keturiasdešimt rupijų per mėnesį, o po kelerių metų iškosėja savo plaučius. Į vežimaičius kinkomi poniai – perkare, nirtūs

¹⁰¹ Žr. išnašą 188 psl. (*Aut. past.*)

padarai, parduodami pusvelčiui, nes tetrauks kelerius metus. Jų šeimnininkas rimbą laiko maisto pakaitalu. Ponių darbą galima išreikšti lygtimi: rimbą plius maistas lygu energija; rimbo dalis paprastai būna šešiasdešimt procentų, maisto – keturiasdešimt. Daugelio jų kaklus juosia ištisinė plati žaizda, taigi visą dieną pakinktai pjaunasi į gyvą mėsą. Tačiau juos vis dar galima priversti dirbti; tereikia talžyti taip, kad skausmas užpakalyje nustelbtų skausmą priekyje. Po kelerių metų net rimbą pasidaro neveiksmingas, ir ponis keliauja į skerdyklą. Tai nebūtino darbo pavyzdžiai, nes tikro poreikio važinėti tokiais vežimais nėra; jie egzistuoja tik todėl, kad vaikščioti pėsčia rytiečiams atrodo prasčiokiška. Ir rikšos, ir ponio traukiamas vežimaitis yra prabanga, o kiekvienas jais važiuojantis žino, kad tai labai menka prabanga. Jie suteikia labai nedaug patogumo, toli gražu neatsveriančio žmogaus ir gyvulio kančių.

Panašiai ir su *plongeur*. Palyginti su vežimaitį traukiančiu rikša ar poniu, jis, aišku, karalius, bet jo atvejis analogiškas. Jis – viešbučio ar restorano vergas, ir jo vergystė turi mažą prasmę. Nes kas negalėtų apsieiti be didelių viešbučių ir prašmatnių restoranų? Jie tarsi turėtų teikti prabangą, bet iš tikrųjų yra tik menkavertė, niekinga jos imitacija. Bemaž visi nekenčia viešbučių. Kai kurie restoranai geresni už kitus, bet jokiam restorane negausi tokio maisto, kokį už tą pačią kainą gautum namie. Aišku, viešbučiai ir restoranai privalo egzistuoti, bet nėra būtinybės, kad juose vergautų šimtai žmonių. Lemiamą reikšmę juose turi anaip tol ne būtiniausi dalykai, o padirbiniai, neva liudijantys prabangą. Vadinamasis prašmatnumas iš esmės reiškia tik tai, kad personalas daugiau dirba, o klientai daugiau moka; naudos gauna vien savininkas, besirengiantis pirkti ištaigią vilą Deauville'io kurorte. Kitaip tariant, „prašmatnus“ viešbutis yra vieta, kur šimtas žmonių pluša kaip velniai, kad kiti du šimtai mokėtų pašėlusią kainą už tai, ko jiems net nelabai reikia. Jei viešbučiai ir restoranai atsisakytų tokių beprasmybių ir pereitų prie paprasto dalykiškumo, *plongeurs* vietoj dešimties ar penkiolikos valandų per dieną galėtų dirbti šešias ar aštuonias.

Tarkime, kad įrodėme: *plongeur* darbas ne itin prasmingas. Tuomet kyla klausimas, kodėl kažkas nori, kad jis ir toliau taip dirbtų? Apeidamas grynai ekonomines priežastis, pabandyčiau pasvarstyti, kokį malonumą tas kažkas patiria galvodamas apie žmones, visą gyvenimą plaunančius indus. Nes nėra abejonės, kad daugeliui – turiu galvoje labiau praktusiusius – tokios mintys teikia malonumą. Pasak Marko Katono, vergas turi dirbti visada, kai nemiega. Ir visai nesvarbu, ar jo darbas reikalingas, ar ne, nes darbas pats savaime yra gėris, bent jau vergams. Toks požiūris gyvas ligi šiol, dėl jo pasaulyje tiek daug beprasmiškos plūkiavos.

Įtariu, kad už šio instinktyvaus polinkio įamžinti beprasmišką darbą slypi paprasčiausia minios baimė. Esą minia susidedanti iš primityvių padarų, kurie taptų pavojingi, jei tik gautų laisvo laiko; saugiau apkrauti juos darbu, kad neturėtų kada galvoti. Klausiamas apie darbo sąlygų gerinimą, turtingas žmogus, jei tik yra pakankamai sąžiningas, paprastai atsako ką nors panašaus į tai:

– Mes žinome, kad skurdas nėra malonus dalykas. O kadangi jis toks tolimas, mums visai patinka kamuoti save mintimis apie jo atgrasumą. Tačiau nesitikėkite, kad ko nors imsimės. Mums gaila jūsų, žemesniųjų klasių, kaip būtų gaila katės, kurią apniko niežai, bet mes piestu stosime prieš bet kokį jūsų būklės gerinimą. Mums atrodo, kad šitaip jūs keliate kur kas mažiau pavojų. Dabartinė padėtis mus tenkina, ir neketiname rizikuoti suteikdami jums daugiau laisvės, net jeigu tai būtų vos viena valanda per dieną. Taigi, brolyčiai, jei jau privalote lieti prakaitą, kad mes galėtume pakeliauti po Italiją, tai liekite, ir mat jus bala.

Toks požiūris ypač būdingas inteligentiškiems, išprususiems žmonėms; jo apraiškas galima išvelgti šimtuose jų rašinių. Labai nedaug išprususių žmonių uždirba mažiau negu, tarkime, keturis šimtus svarų per metus, todėl jie, suprantama, palaiko turtinguosius, nes šventai tiki, kad bent truputis vargšams suteiktos laisvės taps grėsme jų pačių laisvei. Baimindamasis niūrios alternatyvos – kokios nors marksistinės utopijos, išsilavinęs žmogus nori, kad viskas liktų taip, kaip yra. Galbūt

jis ne itin mėgsta turčius, bet neabejoja, kad netgi patys vulgariausi iš jų yra jam artimesni ir palankiau negu varguomenė žiūri į jo malonumus, todėl labiau verta dėtis prie jų. Būtent dėl šios tariamai pavojingos minios baimės beveik visa inteligentija laikosi konservatyvių nuostatų.

Minios baimė yra prietaringa baimė. Ją lemia išsivaizdavimas, kad tarp turtingųjų ir vargšų egzistuoja kažkoks paslaptingas esminis skirtumas, tarsi tai būtų dvi skirtingos rasės – sakytum, negrai ir baltieji. Bet iš tikrųjų tokio skirtumo nėra. Daugumą turtingųjų nuo vargšų skiria vien pajamų dydis ir niekas daugiau, o vidutinis milijonierius tėra vidutinis indų plovėjas, vilkintis naują kostiumą. Sukeisk juos vietomis ir pabandyk atspėti, kas kurioj rankoj, kas policininkas, o kas vagis? Kiekvienas, kam teko kaip lygiam sukintėsi tarp vargšų, tai puikiai žino. Bėda, kad inteligentiški, išsilavinę žmonės, lyg ir turintys būti liberalių pažiūrų, niekada nesisukinėja tarp vargšų. Ką dauguma išsilavinusių žmonių žino apie skurdą? Mano turimoje Villono rinktinėje redaktorius laikė reikalinga išnašoje paaiškinti eilutę „*Et pain ne voyent qu'aux fenestres*“¹⁰²; išsilavinusio žmogaus patirčiai netgi badas yra be galo tolimas. Iš tokio nežinojimo visiškai natūraliai gimsta prietaringa minios baimė. Išsilavinęs žmogus vaizduojasi pusžmogių gaują, tik ir laukiančią bent vienos laisvos dienos, kad galėtų nusiaubti jo namus, sudeginti jo knygas, o jį patį pasiųsti dirbti prie staklių arba plauti tualetų. „Verčiau jau neteisybė, – mąsto jis, – negu duoti laisvę tai miniai.“ Jis nesuvokia, kad, nesant didelio skirtumo tarp daugumos turtingųjų ir vargšų, kalbos apie tai, kad minia būtų paleista laisvėn, neturi prasmės. Minia – turtingųjų minia – laisva jau dabar ir, naudodamasi savo galia, kuria milžiniškus nuobodulio fabrikus, tokius kaip „prašmatnieji“ viešbučiai.

Apibendrinkime. *Plongeur* yra vergas, nebūtinai vergas, dirbantis kvailą ir dažniausiai nereikalingą darbą. Jis verčiamas tai daryti, nes mišglotai nuogaštaujama, kad, turėdamas laisvo laiko, jis būtų pavojingas.

¹⁰² O duoną mato krautuvių vitrinoj („Didysis testamentas“, S. Gedos vertimas, rankraštis).

O išsilavinę žmonės, užuot palaikę jo pusę, tylomis tam pritaria, nes nieko apie jį nežino ir dėl tos priežasties bijo. Kalbu apie *plongeur*, nes būtent jo atvejį čia nagrinėjau; tačiau tai, kas pasakyta, tinka ir nesusikaičiuojamai daugybei kitų darbininkų. Tai tėra mano mintys apie esminius *plongeur* gyvenimo dalykus, išdėstytos be atžvalgos į ekonominius aspektus; suprantu, kad dauguma jų banalios. Pateikiu jas kaip pavyzdį to, kas ateina į galvą dirbant viešbutyje.

XXIII

Metęs darbą „Auberge de Jehan Cottard“, griuvau į lovą ir miegojau beveik pusę paros – vienuolika valandų. Paskui pirmą sykį per dvi savaites išsivaliau dantis, išsimaudžiau, pasikirpau plaukus, atsiėmiau iš lombardo drabužius. Ir nieko neveikdamas praleidau dvi nuostabias dienas. Apsivilkęs geriausią kostiumą, netgi nuėjau į „Auberge“, atsistoju prie baro ir užsisakiau butelį angliško alaus už penkis frankus. Keistas jausmas būti klientu ten, kur ką tik buvai vergų vergas. Boris apgailestavo, kad išėjau iš restorano kaip tik tuo metu, kai buvome *lancés*¹⁰³ ir aš galėjau neblogai užsidirbti. Vėliau gavau iš jo žinią, kad jis pasidaręs šimtą frankų per dieną ir turi įsitaisęs merginą, kuri yra *très serieuse*¹⁰⁴ ir niekada nesmirda česnakais.

Visą vieną dieną vaikštinėjau po mūsų kvartalą, kol su visais atsisveikinau. Štai tada Charlie ir papasakojo man apie šykštuolio Roucolle'io, kadaise gyvenusio mūsų kvartale, mirtį. Gali būti, kad šią istoriją Charlie kaip visada išlaužė iš piršto, bet ji verta dėmesio.

Roucolle mirė sulaukęs septyniasdešimt ketverių, kai iki mano atvykimo į Paryžių buvo likę metai ar dveji, bet kvartalo gyventojai nesiliovė kalbėję apie jį visą laiką, kol ten gyvenau. Jis, žinoma, neprilygo nei Danieliui Danceriui¹⁰⁵, nei kitoms įžymybėms, bet irgi buvo

¹⁰³ Prasimušę (*pranc.*).

¹⁰⁴ Labai rimta (*pranc.*).

¹⁰⁵ Garsus XVIII a. anglų šykštuolis. (*Vert. past.*)

įdomus žmogėnas. Kas rytą eidavo į Les Halles pasirinkti išmestų daržovių, valgė katiena, vietoj apatinių drabužių dėvėjo laikraščius, šildėsi kūrendamas savo kambario apdailos plokštes, mūvėjo iš maišo pasisiūtas kelnes – ir visa tai turint investavus pusę milijono frankų. Būčiau labai norėjęs su juo susipažinti.

Kaip ir daugelis šykštuolių, Roucolle priėjo liepto galą sukūšęs pinigus į rizikingą biznį. Vieną dieną kvartale pasirodė žvitrus, dalykiškas jaunas žydas ir pasiūlė puikų planą, kaip slapta gabenti į Angliją kokainą. Paryžiuje nusipirkti kokaino palyginti lengva, gabenti irgi nesunku, tik visada atsiranda koks šnipas, išduodantis planą muitinei arba policijai. Kalbama, kad dažnai tai daro patys kokaino pardavėjai, nes kontrabandos verslą savo rankose laiko didžiulis sindikatas, nepakenčiantis konkurencijos. Tačiau žydas dievagojosi, kad nesą jokio pavojaus. Atseit žinąs būdą, kaip gauti kokaino tiesiai iš Vienos, o ne įprastais kanalais, todėl šantažuotojams mokėti nereikėsia. Roucolle'į jam nurodęs vienas lenkas, Sorbonne'os studentas, pats ketinantis įdėti į šį reikalą keturis tūkstančius frankų, jei Roucolle įdėsias šešis tūkstančius. Už tiek pinigų jie galėtų nupirkti dešimt svarų kokaino, kurią pardavę Anglijoje praturtėtų nemenka sumele.

Lenkui ir žydui teko gerokai paprakaituoti, kol jiedu išplėšė grobį iš senojo Roucolle'io nagų. Šeši tūkstančiai nebuvo dideli pinigai – užsiuęs savo čiužinyje Roucolle turėjo kur kas daugiau, – bet išsiskirti netgi su vienu sū jam buvo kančia. Lenkas su žydu atakavo jį keletą savaičių – aiškino, baugino, įkalbinėjo, meilikavo, atsiklaupę malda vo investuoti. Senis kone paklaiko draskomas godulio ir baimės. Nuo minties, kad galbūt gaus penkiasdešimt tūkstančių pelno, jam suko vidurcius, bet vis dėlto negalėjo prisiversti rizikuoti. Išstis dienas sėdėjo kampe susiėmęs už galvos, dūsavo ir kankinamai rykavo, vis puldamas ant kelių ir meldamas stiprybės (mat buvo labai dievobaimingas), bet ranka nekilo, ir tiek. Galiausiai – veikiau dėl išsekimo nei dėl ko nors kito – jis netikėtai pasidavė: perplėšė čiužinį, kur slėpė pinigus, ir davė žydui šešis tūkstančius frankų.

Žydas tą pačią dieną atnešė kokainą ir nedelsdamas dingio. Aišku, žinia apie Roucolle'io kančias jau buvo pasklidusi po kvartalą, tad nieko nuostabaus, kad kitą rytą atvyko policija ir ėmė krėsti viešbutį.

Roucolle su lenku lipo sienom. Apačioje policija krėtė kambarį po kambario, palengva kildama vis aukščiau, o čia ant stalo gulėjo didelis kokaino paketas, ir negalėjai nei jo kur nors paslėpti, nei pats pasprukti. Lenkas siūlė mesti kokainą per langą, bet Roucolle nieku gyvu nesutiko. Anot Charlie, kuris man sakėsi dalyvavęs toje scenoje, jiedviem su lenku mėginant atimti paketą iš Roucolle'io, šis garbingo amžiaus seniokas spaudė jį prie krūtinės ir priešinosi lyg išprotėjęs. Nors ir mirtinai išsigandęs, jis verčiau būtų sėdęs į kalėjimą negu paleidęs vėjais savo pinigų.

Galiausiai, kai policija jau naršė aukštu žemiau, kažkuriam iš jų šovė į galvą gera mintis. Vienas Roucolle'io kaimynas vertėsi pudros pardavimu, todėl namie laikė dešimtis jos skardinių; tereikėjo perpilti į jas kokainą ir vaidinti, kad tai pudra. Vyras skubiai išvertė pudrą per langą, supylė kokainą į skardines ir sudėjo jas ant Roucolle'io stalo – atvirai, tarsi nebūtų ką slėpti. Po kelių minučių policininkai įžengė į Roucolle'io kambarį. Jie išstukseno sienas, apžiūrėjo kamina, išvertė stalčius, ištyrinėjo grindų lentas ir, nieko neradę, jau buvo bešeina, bet inspektorius staiga pamatė ant stalo stovinčias skardines.

– *Tiens*, – tarė, – pažvelkit į tas skardines. Kaip aš jų nepastebėjau? Kas jose, a?

– Pudra, – kiek įmanydamas ramiau atsakė lenkas. Bet tą pačią akimirką Roucolle iš baimės taip garsiai suaimanavo, kad policijai iškart kilo įtarimų. Inspektorius atidarė vieną skardinę, išvertė ant stalo miltelius ir, juos pauostęs, pareiškė neabejojęs, kad tai kokainas. Roucolle su lenku puolė prisiekinėti visais šventaisiais, kad tai tėra veido pudra, bet juo labiau jie dievažijosi, juo įtartiniau atrodė. Policija suėmė juos abu ir nuvedė į nuovadą, lydint pusei kvartalo gyventojų.

Nuovadoje Roucolle'į ir lenką ėmėsi tardyti komisaras, o skardinė su kokainu buvo nusiųsta ištirti. Pasak Charlie, Roucolle'io elgesio nuovadoje net neįmanoma atpasakoti: jis vienu metu raudėjo, meldėsi, davė

prieštaringus parodymus ir kaltino lenką taip garsiai, kad buvo girdėti net gatvėje. Policininkai vos tvardėsi nesikvatoję.

Po valandos juokdamasis grįžo policininkas su kokaino skardine ir laboratorijos atsakymu.

– Tai ne kokainas, *monsieur*, – pranešė.

– Kaip ne kokainas? – nustebo komisaras. – *Mais, alors*¹⁰⁶ – kas gi tai?

– Tai pudra.

Roucolle su lenku buvo iš karto paleisti į laisvę – visiškai išteisinti, bet labai pikti. Žydas juos apmovė. Vėliau, kai susijaudinimas jau buvo praėjęs, paaiškėjo, kad lygiai taip pat jis apvyniojo aplink pirštą dar du žmones iš mūsų kvartalo.

Lenkas džiaugėsi ištrūkęs, nors ir prarado keturis tūkstančius frankų, o vargšą senąjį Roucolle'į netektis palaužė. Jis iškart gulė į lovą, ir iki vidurio nakties kaimynai girdėjo jį blaškantis, kažką vapant, o kartais šaukiant visu balsu:

– Šeši tūkstančiai frankų! *Nom de Jésus Christ!* Šeši tūkstančiai frankų!

Po trijų dienų Roucolle'į ištiko kažkoks priepuolis, o po dviejų savaitių jis mirė – pasak Charlie, jam plyšo širdis.

¹⁰⁶ Bet tada (*pranc.*).

XXIV

Į Angliją plaukiau trečiaja klase per Dunkirką ir Tilbury – tai pigiausias, bet anaip tol ne blogiausias būdas atsidurti anapus sąsiaurio. Už kajutę būtų reikėję mokėti papildomai, todėl nakvojau salone kartu su daugeliu trečiosios klasės keleivių. Mano dienoraštyje tą dieną atsirado toks įrašas:

„Miegojau salone, dvidešimt septyni vyrai, šešiolika moterų. Nė viena moteris iš ryto nesiprausė veido. Dauguma vyrų ėjo praustis, o moterys tik išsitraukė pudrines ir užmaskavo nešvarumus. Kl.: antrinis lyties požymis?“

Kelionėje susibičiuliavau su rumunų pora, dar visai vaikais, vykstančiais į Angliją praleisti medaus mėnesio. Jie be paliovos klausinėjo apie Angliją, ir aš jiems pripasakojau visokiausių nebūtų dalykų. Tiek džiaugiausi grįždamas namo po daugelio mėnesių vargo svetimame mieste, kad Anglija man atrodė lyg rojus. Sutikite, Anglijoje daug kas džiugina grįžtančiojo širdį: vonios, krėslai, mėtų padažas, tinkamai išvirtos šviežios bulvės, juoda duona, marmeladas, tikrais apyniais gardintas alus, – visa tai nuostabu, jei tik gali įpirkti. Anglija puiki šalis, jei nesi vargšas, o aš, prižiūrėdamas ramų silpnąprotį, nesirengiau toks būti. Mintis, kad nebūsiu vargšas, nuteikė mane labai patriotiškai. Kuo daugiau rumunai klausinėjo, tuo labiau liaupsinau Angliją. Klimatas, kraštovaizdis, menas, literatūra, įstatymai – viskas Anglijoje buvo tobula.

– Ar Anglijos architektūra gera? – klausė rumunai.

– Nuostabi! – sakiau. – Palaukit, kol pamatysit Londono statulas! Paryžius vulgarus – pusiau pompastika, pusiau lindynės. O Londonas...

Laivui artėjant prie Tilbury prieplaukos, pirmas mūsų pamatytas statinys buvo vienas iš tų didžiulių lipdinių ir bokšteliais išpuoštų viešbučių, kurie spokso nuo Anglijos krantų tarytum idiotai per beprotnamio sieną. Rumunai, iš mandagumo nedrįstantys ką nors sakyti, išpūtę akis žiūrėjo į tą baisybę. „Statytas prancūzų architektų“, – patikinau juos. Netgi vėliau, traukiniui šliaužiant į Londoną per skurdžius rytinius kvartalus, nesilioviau tauškės apie anglų architektūros grožybes. Dabar, grįžtant namo, kur daugiau neteks skursti, netgi gražiausi žodžiai Anglijos adresu atrodė per menki.

Nuėjau į B. kontorą, ir pati pirma jo frazė viską pavertė griuvėsiais.

– Deja, – pasakė, – tavo darbdaviai išvyko į užsienį kartu su savo lignoniu. Žadėjo grįžti po mėnesio. Tikiuosi, kad galėsi tiek luktelėti?

Tik gatvėje man atėjo į galvą, kad reikėjo pasiskolinti dar šiek tiek pinigų. Juk turėjau vos devyniolika šilingų ir šešis pensus. Žinia, kad reikės mėnesį laukti, išmušė mane iš vėžių. Ilgai negalėjau sugalvoti, ką daryti. Visą dieną slankiojau gatvėmis, o vakare, neturėdamas nė menkiausio supratimo, kaip Londone susirasti pigią nakvynę, nuėjau į „šeimyninį“ viešbutį, kur iš manęs nuplėšė septynis su puse šilingo. Kišenėje liko dešimt šilingų ir du pensai.¹⁰⁷

Iš ryto jau žinojau, ką darysiu. Anksčiau ar vėliau teks eiti pas B. prašyti pinigų, bet šiuo metu tai neatrodytų padoru, tad iki tol man teks egzistuoti koku nors ne itin garbingu būdu. Patirtis liudijo, kad geriausio kostiumo verčiau neužstatyti. Paliksiu visus savo daiktus stoties saugykloje, o prastesnį kostiumą iškeisiu į pigius drabužius, galbūt dar gausiu kokį svarą priedo. Norint mėnesį pragyventi su trisdešimčia šilingų, reikia būti blogai apsirengusiam – ir juo blogiau, juo geriau. Tiesa, neaišku, ar mėnesiui trisdešimties šilingų užteks, nes Londono nepažįstu taip gerai kaip Paryžiaus. Galbūt galėčiau prašyti išmaldos ar

¹⁰⁷ Tada šilingas buvo lygus 12 pensų, svaras – 20 šilingų. (Vert. past.)

pardavinėti batraiščius; juk sekmadienio laikraščiuose ne sykį skaičiau apie elgetas, kurie turi kelnėse užsisiuvę po du tūkstančius svarų. Šiaip ar taip, visiems žinoma, kad Londone iš bado niekas nemiršta, tad nėra jokio pagrindo nerimauti.

Parduoti drabužių nuėjau į Lambeth rajoną, kur gyvena neturtingieji ir pilna skarmalų krautuvių. Pirmas krautuviniukas buvo mandagus, bet niekuo negalėjo padėti; antras elgėsi storžieviškai; trečias buvo visiškai kurčias ar bent toks dėjosi. Ketvirtas buvo jaunas stambus blondinas, skaisčiai rausvas it kumpio griežinėlis. Jis nužvelgė mano apdarą ir menkinamai pačiupinėjo jį, suėmęs dviem pirštais.

– Prasta medžiaga, – tarė, – labai prasta. (O kostiumas buvo visai neblogas.) Kiek prašot?

Paaiškinau, kad norėčiau senesnių drabužių ir šiek tiek pinigų. Valandėlę pamąstęs, jis atnešė keletą purvinos išvaizdos skarmalų ir numetė ant prekystalio.

– O kaip dėl pinigų? – pasiteiravau, tikėdamasis svaro.

Krautuviniukas sučiaupė lūpas, tada išsitraukė *šilingą* ir padėjo jį šalia drabužių. Nesiginčijau – tai yra, ketinau ginčytis, bet, man nespėjus praversti burnos, jis ištiesė ranką tarsi norėdamas pasiimti tą šilingą, ir aš supratau, kad esu bejėgis. Persirengti jis leido mažame kambarėlyje už prekystalio.

Gavau kadaisė buvusį tamsiai rudą švarką, juodas darbinės kelnės, šaliką ir medžiaginę kepurę; pasilikau savo marškinius, kojines ir batų, iš kišenės išsiėmiau šukas ir skustuva. Šitaip apsirengęs, apima labai keistas jausmas. Ir anksčiau buvau vilkėjęs gana blogų drabužių, bet toli gražu ne tokių; šitie buvo ne šiaip nešvarūs ir beformiai, ne šiaip nunešioti, jie – kaip čia geriau paaiškintus? – buvo atgrasūs ne tik akiai, bet ir kūnui, tarsi aptraukti amžių purvo patina. Tokius vilki valkatos, batraiščių pardavinėtojai. Po valandos gatvėje pamačiau apgailėtiną žmogystą, neabejotinai valkata, einančią artyn, o pažvelgęs dar sykį pažinau save, atsispindintį krautuvės vitrinoje. Dulkės jau lipo prie mano veido. Purvas puikiai skiria žmones; jis palieka jus ramybėje, kai esate gerai apsirengęs, bet lekia į jus iš visų pusių, jeigu tik vaikštote be apykaklės.

Slankiojau gatvėmis iki vėlaus vakaro, stengdamasis niekur nestoviniuoti. Būdamas taip apsirengęs, šiek tiek baiminausi, kad policija nesuimtų manęs kaip bastūno, ir nedrįsau kalbėti su žmonėmis, kad jiems nekristų į akis neatitikimas tarp mano tarties ir drabužių. (Vėliau įsitikinau, kad niekam tai neklūva.) Su savo naujaisiais drabužiais akimirksniu atsidūriau kitame pasaulyje. Aplinkinių elgesys staiga pasikeitė. Padėjau gatvės prekeiviui pakelti apvirtusį vežimėlį, ir jis su šypsena padėkojo man: „Ačiū, drauguži.“ Per visą gyvenimą niekas nebuvo pavadinęs manęs draugužiu – kol neapsivilkau šių drabužių. Pirmą kartą pastebėjau ir tai, kaip vyro drabužiai keičia moterų požiūrį į jį. Prasilenkdamos su blogai apsirengusiu vyriškiu, jos traukiasi nuo jo į šalį tarsi nuo padvėsusios katės, neslėpdamos pasibjaurėjimo. Drabužiai – galinga jėga. Vilkint valkatos drabužiais labai sunku, bent jau pirmąją dieną, nesijausti visiškai degradavusiam. Panašią gėdą – iracionalią, bet labai tikrą – turbūt jaustumė pirmą dieną kalėjime.

Apie vienuoliktą valandą ėmiau dairytis, kur priglausti galvą. Buvau skaitęs apie pigius nakvynės namus (beje, niekas taip jų nevadina), kur, kaip įsivaizdavau, lovą galima gauti už kokius keturis pensus. Pamatęs ant Waterloo Road kampo stovintį žmogų, iš pažiūros grioviakasį ar šiaip juodadarbį, užkalbinau. Pasisakiau esąs visai nusigyvenęs ir paklausiau, kur rasti pačią pigiausią nakvynę.

– Šit, – atsakė, – anapus gatvės, tas namas, kur parašyta „Geros lovos viengungiams“. Ten rasį gerą *kip*¹⁰⁸, pats kelis kartus ten miegojau. Pamatysi, ne tik pigu, bet ir švaru.

Namas buvo aukštas, gerokai apšiuręs, visuose languose švietė blausios švieselės, o kai kurie buvo užklijuoti rudu popieriumi. Netinkuotame koridoriuje mane pasitiko išblyškęs berniūkštis mieguistomis akimis, išlindęs pro rūsio duris. Iš rūsio atsklido kažkoks murmesys, plūstelėjo karšto oro ir sūrio kvapo banga. Berniūkštis nusižiovavo ir ištiesė delną.

– Reikia *kip*? Mokėk vieną *hog*¹⁰⁹, ponuli.

¹⁰⁸ Nakvynės vieta (*Aut. past.*)

¹⁰⁹ Šilingą (*sl.*).

Sumokėjęs šilingą, berniūkštis nuvedė mane išklerusiais neapšvietais laiptais į miegamąjį. Kambaryje tvyrojo salsvas vaistų ir nešvarių baltinių tvaikas; langai, regis, buvo aklinai uždaryti, tad iš pradžių maniau, kad uždusiu. Žvakės šviesoje įžiūrėjau gal penkių iš penkių metrų patalpą, kokių dviejų su puse metro aukščio, su aštuoniomis lovomis. Šeši žmonės ten jau gulėjo keisto pavidalo kauburiais, ant savęs susikrovę visus drabužius ir netgi batus. Vienas iš jų bjauriai kosėjo.

Atsigulęs į lovą, pajutau, kad ji kieta kaip lenta, o pagalvė buvo paprasčiausias ritinys, minkštumu prilygstantis trinkai. Miegoti ant kokio stalo būtų buvę kur kas patogiau, nes lova buvo per trumpa, per siaura ir dar išgaubtu čiužiniu, kurio reikėjo laikytis įsikibus, kad neiškristum. Siaubingai prakaitu dvokiančią patalynę norėjosi stumti kuo toliau nuo veido. Komplektą sudarė dvi paklodės ir plonas medvilninis užtiesalas, tad miegoti nebuvo šilta, nors kambaryje ir trūko oro. Visą naktį kartojosi tie patys triukšmai. Kaimynas kairėje – tikriausiai jūrininkas – maždaug kas valandą pabUSDavo, šlykščiai keikdavosi ir rūkydavo cigaretę. Kitas, nesveikos šlapimo pūslės auka, per naktį kėlėsi bent šešis kartus ir garsiai naudojosi naktiniu puodu. Žmogų kampe kosėjimo priepuolis ištikdavo kas dvidešimt minučių, tiek reguliariai, kad paskui jau laukdavai kosulio, kaip laukiama kito posmo, šuniui kaukiant į mėnulį. Garsas buvo neapsakomai nemalonus: šleikštus gargaliavimas ir žiaukčiojimas tarsi kas būtų maišęs to žmogaus vidurius. Syki, jam įžiebus degtuką, pamačiau, kad tai labai senas žmogus pilku sukritusiu it lavono veidu; vietoj naktinės kepuraitės jis buvo apsimuturiavęs galvą kelnėmis – kažkodėl tuo labiausiai pasišlykštėjau. Kaskart, kai jis pradėdavo kosėti arba jūrininkas keikdavosi, mieguistas balsas iš kurios lovos surikdavo:

– Užsičiaupk! Dėl su...tos Dievo meilės, užsičiaupk!

Man pavyko pamiegoti gal valandą. Iš ryto pažadino lyg per miglą artėjantis kažkoks didelis rudas daiktas. Pramerkęs akis pamačiau koją, kyšančią iš jūrininko lovos ir kone liečiančią mano veidą. Nuo purvo ji buvo tamsiai ruda, beveik tokia pat ruda kaip kokio indo. Kambario sienos atrodė lyg raupsuotos, tris savaites neskaltbotos paklodės buvo

nedegtos umbros spalvos. Atsikėliau, apsirengiau ir nulipau žemyn. Rūsyje stovėjo eilė praustuvių, kabėjo du glitūs ištininiai rankšluosčiai ant velenėlių. Kišenėje turėjau muilo gabalėlį, ketinau praustis, bet pamąčiau, kad visos praustuvės išmargintos purvu – tirštais, lipniais, juodais kaip batų tepalas dryžiais. Išėjau nesiprausęs. Ką gi, šiems namams ne visai tiko apibūdinimas „ne tik pigu, bet ir švaru“. Tačiau vėliau patyriau, kad jie mažai skiriasi nuo kitų nakvynės namų.

Perėjau tiltą ir ilgai žygiavau rytų kryptimi, kol galiausiai nusprendžiau užsukti į užkandinę ant Tower kalvos. Paprasta Londono užkandinė, niekuo nesiskirianti nuo tūkstančių kitų, po Paryžiaus atrodė keista ir svetima. Ankšta tvanki patalpa, suolai aukštais atlošais pagal praėjusio amžiaus vidurio madą, ant veidrodžio muilu surašytas dienos valgiaraštis, patarnaujanti keturiolikinė mergaitė. Keletas darbininkų valgė tiesiai iš laikraščio ir gėrė arbatą iš didelių belėkščių puodukų, panašių į keraminius bokalus. Kampe vienišas žydas, įsikniaubęs į lėkštę, kaltai žiaumojo šoninę.

– Gal galėčiau gauti arbatos ir duonos su sviestu? – paprašiau mergaitės.

Ji išvertė akis.

– Sviesto nėra, tik margas, – nuostabos kupinu balsu atsakė. Ir pakartotojo užsakymą žodžiais, kurie Londone yra tas pats kaip amžinasis *coup de rouge*¹¹⁰ Paryžiuje:

– Didelį arbatos ir dvi riekės!

Ant sienos virš mano suolo kabėjo skelbimas: „Išsinešti cukrų draudžiama“, po juo kažkoks poetiškai nusiteikęs lankytojas buvo parašęs:

Jeigu cukrų tu gvelbi,

Neateik daugiau, ...

o kažkas kitas, negailėdamas pastangų, buvo neatpažįstamai subraukęs paskutinį žodį. Tai buvo Anglija. „Arbata su dviem riekėm“ kainavo tris su puse penso, taigi man liko aštuoni šilingai ir du pensai.

¹¹⁰ Stiklą raudonojo (*pranc.*).

XXV

Aštuonių šilingų užteko trims dienoms ir keturioms naktims. Po nemalonos patirties Waterloo Road¹¹¹ persikėliau ryčiau ir kitą naktį praleidau Pennyfields gatvėje. Tai buvo tipiški nakvynės namai, kokių Londone daugybė. Juose galėjo tilpti nuo penkiasdešimties iki šimto žmonių, juos prižiūrėjo „įgaliotinis“ – savininko įgaliotinis, nes nakvynės namai, duodantys nemenką pelną, priklauso turtingiesiems. Kambariuose miegojo po penkiolika ar dvidešimt žmonių; lovos ten irgi buvo šaltos ir kietos, bet paklodės atrodė skalbtos ne seniau kaip prieš savaitę – vis šioks toks pagerėjimas. Lova kainavo devynis pensus arba šilingą (šilinginiame miegamajame lovas skyrė beveik dviejų, o ne vieno metro tarpas), sumokėti reikėjo iki septintos vakaro, kitaip turėjai kraustyti lauk.

Apačioje buvo bendra virtuvė su nemokamo kuro, puodų, arbatos padėklų ir kepimo šakučių atsargomis. Ten stovėjo dvi didelės klinke-rio plytų krosnys, kūrenamos dieną ir naktį visus metus. Gyventojai pakaitomis turėdavo kurstyti ugnį, šluoti virtuvę ir kloti lovas. Vieną iš senbuvių – išvaizdų, į vikingą panašų uosto kroviką vardu Steve [Styv] – visi vadino „seniūnu“; jis būdavo visų ginčų arbitras ir ėjo neapmokamo tvarkdario pareigas.

¹¹¹ Kurioziškas, bet plačiai žinomas faktas: blakės nepalyginamai labiau paplitusios Londono pietuose negu šiaurėje. Dėl kažkokios priežasties tik ne daug jų kol kas yra persikėlusios į kitą upės pusę. (*Aut. past.*)

Virtuvė man patiko. Ten, giliame žemalubiam rūsyje, buvo labai karšta, degančio kokso dūmai varė į snaudulį, o vienintelė šviesa sklido iš krosnių, skandindama patalpos kampus aksominiuose šešėliuose. Palubėje ant virvių karojo išskalbti skarmalai. Liepsnų nutviekti vyrai, daugiausia uosto krovikai, su puodais rankose slankiojo aplink krosnis; kai kurie iš jų buvo visai nuogi, nes neseniai skalbėsi ir dabar laukė išdžiūstant drabužių. Vakaraš čia buvo žaidžiama kortomis ir šaškėmis, dainuojamos dainos – dažniausiai „Esu vaikinai, nuskriaustas tėvų“ ir dar viena apie laivo sudužimą. Kartais vėlai vakare kas nors atsinešdavo kibirą pigiai pirktų sraigų ir vaišindavo jomis kitus. Visi dalydavosi maistu, pamaitinti neturintįjį darbo buvo savaime suprantamas dalykas. Vieną suvytusį, iš veido išėjusį, matyt, paskutines dienas gyvenantį žmogelį, apie kurį buvo sakoma: „Vargšas Brown, triskart daktarų pjautas ir nepapjautas“, nakvynės namų gyventojai valgydindavo reguliariai.

Du ar trys iš gyventojų buvo pensininkai. Kol jų nesutikau, net neįsivaizdavau, kad Anglijoje yra žmonių, gyvenančių vien iš senatvės pensijos, vos kelių šilingų per savaitę. Tie senukai neturėjo jokių kitų pajamų. Vienas iš jų buvo kalbus, ir aš paklausiau jo, kaip sugeba išgyventi. Jis paaiškino:

– Na, kasdien devynis pensus atiduodu už *kip* – vadinasi, per savaitę penki šilingai ir trys pensai. Paskui trys pensai šeštadieniais nusiskusti – jau penki su puse šilingo. Paskui, žiūrėk, sykį per mėnesį reikia kirptis už šešis pensus – dar po pusantro per savaitę. Maistui ir rūkalams lieka keturi šilingai ir keturi pensai.

Apie kitokias išlaidas jis nė nesvajojė. Mito duona, margarinu ir arbata, į savaitės pabaigą – sausa duona ir arbata be pieno, o drabužius turbūt gaudavo iš labdaros. Atrodė patenkintas, lovą ir šilumą vertino labiau už maistą. Tačiau tai, kad, gaudamas dešimt šilingų per savaitę, leido pinigų skutimuisi – kelia pagarbą.

Kiauras dienas slankiojau gatvėmis, nusigaudamas iki Wappingo rytuose ir iki Whitechapel vakaruose. Po Paryžiaus miestas atrodė keistai: čia buvo kur kas švariau, ramiau ir nuobodžiau. Trūko tramvajų

žviegimo, skersgatvių triukšmo ir dvoko, ginkluotų vyrų žygiavimo aikštėse. Žmonės buvo geriau apsirengę, jų veidai mielesni, švelnesni ir vienodesni, be prancūzams būdingo nuožmaus individualumo ir pagiežos. Mačiau mažiau girtų, mažiau purvo, mažiau barnių, mažiau dykinėjimo. Ant visų kampų būriavosi vyrai, pusalkaniai, bet palaikantys gyvybę „arbata su dviem riekėm“, kurias kiekvienas londonietis kas dvi valandos perleidžia per pilvą. Pati miesto atmosfera atrodė ne tokia karštligiška kaip Paryžiuje. Tai buvo arbatinukų ir darbo biržų šalis, o štai Paryžius yra bistro ir prakaito spaudimo šalis.

Buvo įdomu stebėti minią. Rytų Londono moterys gražios (matyt, dėl maišyto kraujo), Limehouse rajone knibždėte knibžda rytiečių – kinų, bengalų jūrininkų, šilkines kaklaskares pardavinėjančių dravidų, netgi šiek tiek sikhų, nežinia kaip čia atsidūrusių. Čia vienur, čia kitur mačiau gatvės sueigas. Whitechapel rajone kažkoks žmogėnas, pasivadinęs Dainuojančiu Evangelistu, siūlėsi išgelbėti nuo pragaro už šešių pensų mokestį. East India Dock Road vyko Gelbėjimo armijos pamaldos. Kristaus kariai giedojo „Ar čia yra tokių, kaip pasalūnas Judas?“ pagal „Ką daryt su pasigėrusiu jūreiviu?“ melodiją. Ant Tower kalvos du mormonai bandė kreiptis į minią. Susigrūdusieji aplink pakylą šūkavo ir trukdė jiems kalbėti. Kažkas dėjo juos į šuns dienas už poligamiją. Šlubas barzdočius, matyt, ateistas, vos išgirdęs žodį „Dievas“, pertraukinėjo juos piktais klausimais. Atsakymai skendo minios šurmulyje.

– Brangūs draugai, jei tik leistumėt mums baigti tai, ką norėjome pasakyti!.. – Teisingai, tegul kalba. Baik ginčytis! – Na jau ne, tegul man atsako. Ar galit *parodyti* man Dievą? Kai *parodysit*, tada aš įtikėsiu. – Ei, užsičiaupk, nepertraukinėk jų! – Persitrauk pats! Sup... daugpačiai! – Na, daugpatystė nėra taip blogai. Mažiau sup... bobų dirbtų fabrikuose. – Brangūs draugai, jeigu leistumėt... – Ne, ne, neišsisukinėkit. Ar *matėt* Dievą? Ar *lietėt* jį? Ar spaudėt jam *ranką*? – Ei, baik ginčytis, velniai griebtų, baik *ginčytis*! – ir taip toliau, taip toliau. Pastovėjau dvidešimt minučių tikėdamasis ką nors išgirsti apie mormonus, bet toliau riksmų sueiga nenuėjo. Tokia daugumos gatvės sueigų lemtis.

Per minią prie Middlesex gatvės turgaus nevalyva, vargingai atrodanti moteris už rankos tempė kokių penkerių metų vaikigalį, vis kaišiodama jam į veidą skardinį trimitą. Vaikigalis spiegė.

– Džiaukis! – šaukė motina. – Kurių galų tavo čia vedžiausi ir pirkau tą trimitą? Gal pasiilgai beržinės košės? Sakau tau, velnio išpera, džiaukis!

Iš trimito varvėjo seilių lašai. Motina su vaiku, abu rėkdami, dingo man iš akių. Po Paryžiaus tokie vaizdai atrodė labai keisti.

Kai paskutinį kartą nakvojau Pennyfields gatvės namuose, ten bjauriai apsižodžiavo du gyventojai. Vienas iš mano minėtų pensininkų, maždaug septyniasdešimties metų vyras, nuogas iki juosmens (jis tuo metu skalbė drabužius), koneveikė kresną kroviką, nugara parėmusį krosnį. Liepsnų šviesoje mačiau senioko veidą – jis vos neverkė iš sielvarto ir įniršio. Matyt, atsitiko kažkas labai rimta.

Pensininkas: Tu ...!

Krovikas: Užsikimšk, senas ..., kol tavęs nepriplojau!

Pensininkas: Tik pabandyk, tu ...! Aš trisdešimčia metų vyresnis, bet man dar užteks jėgų sukišt tave į myžalų kibirą!

Krovikas: Žiūrėk, kad nesukruščiau tavęs į šipulius, senas ...!

Tai truko kokias penkias minutes. Gyventojai nelaimingais veidais sėdėjo aplinkui, mėgindami nekreipti į juos dėmesio. Krovikas atrodė grėsmingai, bet seniokas juo toliau, juo labiau niršo. Atkišęs smakrą, jis vis pribėgdavo prie priešininko ir, šiaušdamasis kaip katinas, šnypštė šiam tiesiai į veidą. Šitaip bandė sukaupti drąsą smūgiui, bet taip ir nesiryžo smogti. Galiausiai pratrūko:

– Tu ..., štai kas tu,! Susikišk į savo purviną sėbtuvę ir pačiulpk, tu !.., sumalsiu tau snukį, nespėsi nė apsilaižyti. B., štai kas esi, tu ... keکشės vaike. Supratai, tu ...? Štai ką aš apie tave galvoju, tu ..., tu ..., tu ..., tu **JUODAS IŠPERA!**

Tada susmuko ant suolo, susiėmė už galvos ir pravirko. Anas, matydamas, kad kiti jo atžvilgiu nepalankiai nusiteikę, išėjo lauk.

Vėliau girdėjau, kaip Steve aiškino kivirčo priežastį. Pasirodo, jis kilo dėl maisto, verto gal vieno šilingo. Seniokas kažkaip prarado savo

duonos bei margarino atsargas ir tris dienas turėjo misti vien tuo, kuo jį sušelps kiti. Krovikas, pats turintis darbą ir gerai besimaitinantis, iš jo pasityčiojo; tai ir tapo kibirkštimi.

Kai man liko vos vienas šilingas ir keturi pensai, perėjau nakvoti į nakvynės namus Bow Road, kur lova kainavo aštuonis pensus. Įėjimas ten buvo per kiemą, paskui siaurų tarpusieniu į gilų tvankų rūšį, maždaug trijų iš trijų metrų dydžio. Šėlstančios ugnies šviesoje sėdėjo dešimt žmonių, daugiausia juodadarbiai. Nors jau buvo vidurnaktis, įgaliotinio sūnus, išblyškęs penkerių metų snarglys, dar žaidė ant nuomininkų kelių. Senas airis švilpavo akiai sniegenai, tupinčiai mažyčiame narvelyje. Ten buvo ir daugiau giesmininkų – smulkių paukštelių išblukusiomis plunksnomis, visą savo gyvenimą praleidusių po žeme. Tingėdami eiti į tualetą anapus kiemo, gyventojai šlapindavosi tiesiai į ugnį. Sėdėdamas prie stalo pajutau apačioje kažką krutant; pažvelgęs žemyn pamačiau grindimis plūstančią juodų gyvių bangą; tai buvo juodieji tarakonai.

Miegamajame stovėjo šešios lovos; paklodės, pažymėtos dideliais užrašais „Pavogta iš Bow Road, Nr. ...“, gana šlykščiai dvokė. Gretimoje lovoje gulėjo labai senas žmogus, gatvės menininkas, itin keistai iškrypusiu stuburu, dėl kurio jo nugara tiek toli kyšojo iš lovos, kad būčiau lengvai galėjęs pasiekti ją ranka. Nugara buvo nuoga, išmarginta įmantriu purvo raštu, primenančiu marmurinę stalviršį. Vidury nakties vienas nuomininkas grįžo girtas ir privėmė ant grindų, netoli mano lovos. Buvo čia ir blakių – ne tiek, kiek Paryžiuje, bet pakankamai, kad trukdytų miegoti. Žodžiu, vietelė ne iš maloniųjų. Tačiau įgaliotinis ir jo žmona elgėsi draugiškai ir buvo pasirengę išvirti jums arbatos bet kuriuo dienos ar nakties metu.

XXVI

Iš ryto, sumokėjęs už kasdienę „arbatą su dviem riekėm“ ir pusę uncijos tabako, man liko pusė penso. Dar nenorėjau prašyti B. pinigų, todėl vienintelė išeitis buvo eiti į laikinųjų palatą prie vargšų prieglaudos. Neįsivaizdavau, kaip ten patenkama, bet žinojau, kad viena tokia palata yra Romtone, tad iškeliavau ten ir atvykau trečią ar ketvirtą valandą po pietų. Romtono turguje pamačiau seną raukšlėtą airį, aiškiai valkata, atsirėmusį į kiaulių aptvarą. Priėjau, atsirėmiau šalia ir po valandėlės pasiūliau jam savo tabakinę. Atidaręs ją, senis apstulbo:

– Dievaži, čia geros tabokos bent už šešis pensus! Kur, velniai rautų, jos gavai? Nepanašu, kad seniai būtum kelyje.

– O ką, kelyje neturit tabako? – paklausiau.

– Turėti tai mes turim. Žiūrėk.

Jis išsitraukė aprūdijusią skardinę dėžutę nuo sultinio „Oxo“ kubelių. Joje buvo dvidešimt ar trisdešimt gatvėje rastų nuorūkų. Jis retai matęs ką geriau, pasiskundė airis ir pridūrė, kad pasistengęs nuo Londono šaligatvių jis per dieną galėtų surinkti dvi uncijas tabako.

– Eini iš Londono *spikes*¹¹²? – paklausė.

Atsakiau taip, manydamas, kad šitaip jis greičiau pripažins mane savu, ir pasiteiravau, ar geras Romtono *spike*.

¹¹² Laikiniųjų palatų. (*Aut. past.*)

– Žinai, čia kakavos *spike*. Būna arbatos, būna kakavos, būna srėbalo *spikes*. Romtone, ačiū Dievui, duoda ne srėbalą – bent jau taip buvo paskutinį sykį, kai čia nakvojau. Per tą laiką suvaikščiojau į Yorką ir padariau ratą aplink Velsą.

– Kas yra srėbalas? – paklausiau.

– Srėbalas? Karštas vanduo su prakeiktom avižinėm kruopom ant dugno. Tai ir yra srėbalas. Srėbalo *spikes* visada patys blogiausi.

Pasišnekučiavome su juo valandą ar dvi. Airis pasirodė gana draugiškas seniokas, tik labai nemaloniai dvokė; tai visiškai nestebino sužinojus, koks jis ligų maišas. Paaiškėjo (jis išsamiai apsakė simptomus), kad, pradedant nuo viršaus ir baigiant apačia, jį kamuoja tokios bėdos: egzema ant pliko pakaušio; trumparegystė (o akinių jis neturi); chroniškas bronchitas; nenustatytas skausmas nugaroje; virškinimo sutrikimai; šlaplės uždegimas; venų išsiplėtimas, didžiųjų pirštų skauduliai ir plokščiapėdystė. Su tokia ligų puokšte jis jau penkiolika metų trempia kelius.

Apie penktą airis tarė:

– Gal nepakenktų puodelis arbatos? *Spike* atsidarys tik šeštą.

– Manychiau, kad nepakenktų.

– Čia yra vieta, kur nemokamai duoda arbatos ir bandelę. *Geros* arbatos. Paskui verčia kalbėti sumautas maldas, bet velnias jų nematė! Greičiau praeis laikas. Eime.

Airis nusivedė mane į nedidelę skarda dengtą daržinę šoninėje gatvelėje, panašią į kaimo kriketo paviljoną. Ten jau laukė kokie dvidešimt penki valkatos. Keli iš jų buvo purvini seniai, nepataisomi bastūnai, bet daugelis – visai padorios išvaizdos vyrukai iš šiaurės, matyt, darbo netekę angliakasiai ar tekstilininkai. Netrukus atsivėrė durys, ir dama, vilkinti mėlyno šilko suknią, su kryželiu ant kaklo ir auksiniais akinių rėmeliais, pakvietė mus į vidų. Viduje pamačiau trisdešimt ar keturiasdešimt kietų kėdžių, fisharmoniją ir kraują stingdančią Nukryžiavimo litografiją.

Varžydamiesi nusiėmėme kepures ir susėdome. Dama padalijo arbatos ir, mums valgant bei geriant, vaikštinėjo prieš akis maloniai

postringaudama religinėmis temomis – apie tai, kad Jėzus Kristus ypač mylėjo tokius netašytus vargšus kaip mes, apie tai, kaip bažnyčioje greitai slenka laikas ir kaip kelyje esančiam žmogui būtų pravartu reguliariai melstis. Jautėmės labai nejaukiai. Sėdėjome prie sienos gniauždami kepures (nusiėmęs kepurę vaikata jaučiasi lyg nepadoriai apsinuoginęs), raudonavome ir mėginome kažką murmėti, kai dama į mus kreipdavosi. Buvo akivaizdu, kad ji visa tai daro iš geros širdies. Su lėkšte bandelių priėjusi prie vieno iš šiauriečių, ji paklausė:

– O tu, vaikeli, kada paskutinį kartą klūpojai ir kalbėjaisi su savo dangiškuoju Tėvu?

Vargšas vaikiną neįstengė ištarti nė žodžio; už jį gėdingu gurgimu atsakė pilvas, reaguodamas į maisto vaizdą. Dar ilgai vaikiną neturėjo kur akių dėti, net bandelė nelindo jam į burną. Tik vienas vaikata sugebėjo atsakyti damai jos pačios stiliumi – tai buvo guvus raudonanosis, panašus į kapralą, pažemintą tarnyboje už girtuokliavimą. Žodžius „mano Viešpats Jėzus“ jis tarė taip begėdiškai, kaip dar niekada gyvenime nebuvau girdėjęs. Be abejonės, šį įgūdį jis buvo išsiugdęs kalėjime.

Baigėme gerti arbatą, ir valkatos ėmė vogčiomis žvalgytis vieni į kitus. Iš akių į akis keliavo nebylus klausimas: gal galima dingti, kol neprasidėjo maldos? Kažkuris sujudėjo kėdėje – stotis nesistojo, tik žvilgtelėjo į duris, tarsi siūlydamas eiti. Dama sutramdė jį vienu žvilgsniu. Dar labiau paploninusi balsą, ji tarė:

– Manyčiau, kad jums dar ankstoka. Laikiniųjų palata atsidaro tik šeštą, tad turime pakankamai laiko paklūpėti ir pasakyti keletą žodžių Tėvui mūsų. Juk paskui visi jausimės kur kas geriau, tiesa?

Raudonanosis paslaugiai atstūmė į vietą fisharmoniją ir ėmėsi dalyti maldaknyges. Kadangi jis tai darė nugara į damą, jam kilo mintis papokštauti: dalyti knygas kaip kortas, kaskart vis sušnabzdant „Še, brolyti, sup... penkis kirčius, kaip tik tau! Keturi tūzai ir karalius!“ ar ką nors panašaus.

Plikomis galvomis klūpėjome tarp nešvarių arbatos puodelių ir vapėjome, kad nepadarėme to, ką turėjome padaryti, kad darėme tai, ko

neturėjome daryti, kad visi esame nusidėjėliai. Dama meldėsi itin karštai, bet nepamiršdavo vis užmesti akies, ar nesimuliuojame. Jai nežiūrint, mes vaipėmės, mirkčiojome vienas kitam, šnabždėjome nešvankybės – atseit, mums nerūpi, – bet vis dėlto jos šiek tiek strigo gerklėse. Tik raudonanosiui užteko drąsos litaniją skaityti pusbalsiu. Giedoti mums sekėsi šiek tiek geriau, išskyrus seną bastūną, mokėjusį vien „Pirmyn, Kristaus kariai“; kartais jis nusimušdavo į tą melodiją ir galdindavo dermę.

Po pusvalandžio, prie durų paspaudę damai ranką, pagaliau ištrūkome į laisvę.

– Fu, – atsipūtė kažkuris, kai dama mūsų jau negalėjo išgirsti, – baigėsi vargai. Jau maniau, kad tos sup... maldos niekada nesibaigs.

– Bandelę sukirtai, – atsiliepė kitas, – ir už ją sumokėk.

– Arba maldą kalbėk. Et, už dyką nieko negausi. Net arbatos neduos, jei neatsiklaupsi ant savo sup... kelių.

Vyrai pritariamai sumurmėjo. Matyt, nesijautė dėkingi už vaišes. O arbata buvo puiki. Nuo krautuvinės ji skyrėsi taip, kaip geras *bordeaux* skiriasi nuo šlamšto, vadinamo kolonijiniu bordo, ir mes visi ja džiaugėmės. Esu tikras, kad ir vaišinami buvome iš geros širdies, visai nenorint pažeminti; taigi, tiesą sakant, turėjome jausti dėkingumą – bet nejautėme.

XXVII

Maždaug be penkiolikos šeštą airis atsivedė mane prie *spike*. Tai buvo niūri, dulsvai geltona plytinė dėžė, stovinti vargšų prieglaudos teritorijos kampe. Maži grotuoti langai, nuo gatvės skirianti aukšta tvora ir geležiniai vartai darė ją panašią į kalėjimą. Prie vartų jau laukė ilga skarmaluotų vyrų eilė. Jie buvo įvairaus amžiaus ir išvaizdos: jauniausias – skaistaus veido šešiolikinis berniokas, vyriausias – sulinkusi, bedantė, aštuntą dešimtį įpusėjusi mumija. Vieni buvo užkietėję valkatos, atpažįstami iš lazdu, skardinių puodelių ir dulkių nutamsintų veidų; tarp kitų mačiau keletą fabriko darbininkų, keletą žemės ūkio samdinių, vieną klerką su apykakle ir kaklaryšiu, du neabejotinus silpnapročius. Susirinkę į vieną daiktą, jie atrodė gana klaukiai; ne, ne piktadariškai, ne grėsmingai – tiesiog atgrasi pusalkanių nudraskėlių šutvė. Tačiau jie elgėsi draugiškai ir neuždavinėjo man jokių klausimų. Ne vienas siūlė vaišintis tabaku – tai yra nuorūkomis.

Stovėjome atsišlieję į sieną, rūkėme, ir valkatos pradėjo dalytis įspūdžiais apie neseniai aplankytus *spikes*. Iš jų pasakojimų paaiškėjo, kad visi *spikes* skirtingi, kad kiekvienas turi savo gerumų bei trūkumų, kuriuos svarbu žinoti, kai esi kelyje. Patyręs valkata išvardys jums visų Anglijos *spikes* ypatybes: antai A leidžiama rūkyti, bet pilna blakių; B patogios lovos, bet bjaurus prižiūrėtojas; iš C išleidžiama anksti rytą, bet jų arbatos gerti neįmanoma; D tarnautojai pavogs visus pinigus, jei bent kiek jų turėsi; ir taip toliau be galo. Esama išbandytų maršrutų, kur tarp

spikes ne daugiau kaip diena kelio. Sužinojau, kad Barnet–St. Albans maršrutas yra geriausias, kad reikia vengti Billericay ir Chelmsford miestelių, taip pat Ide Hill kaimo Kento grafystėje. O Chelsea *spike* Londone – pats prabangiausias visoje Anglijoje; kažkuris iš valkatų, girdamas jį, kalbėjo, kad paklodės ten lyg kalėjime. Vasarą valkatos nukeliauja toliau, o žiemą stengiasi sukti ratus aplink didelius miestus, kur šilčiau ir daugiau labdaros. Tačiau jie turi nuolat judėti, nes nakvoti viename *spike* – arba bet kuriuose dviejuose Londono *spikes* – leidžiama ne daugiau kaip kartą per mėnesį, kitaip gresia savaitė kalėjimo.

Kiek po šeštos vartai atsivėrė, ir mus po vieną pradėjo leisti į vidų. Už vartų stovėjo raštinė, kur tarnautojas registravo knygoje mūsų pavardes, profesiją ir amžių, taip pat vietas, iš kur atvykome ir kur keliaujame – šitaip valdžia mėgino kontroliuoti valkatų judėjimą. Pasisakiau esąs tapytojas; juk kadaise buvau liejęs akvareles – kas to nedarė? Be to, tarnautojas klausinėjo, ar neturime pinigų, bet visi sakė, kad ne. Mat į *spikes* draudžiama priimti tuos, kas turi daugiau negu aštuonis pensus; mažesnę sumą privalu palikti raštinėje. Tačiau valkatos paprastai stengiasi slapčiomis įsinešti pinigus, kietai surišę monetas į skepetą, kad nedzingsėtų. Dažniausiai pinigai slepiami arbatos ir cukraus maišelyje, kuri nešiojasi kiekvienas valkata, arba tarp „popierių“. „Popieriai“ laikomi šventu dalyku, ten niekada neieškoma.

Kai užsiregistravome raštinėje, į *spike* mus nuvedė tarnautojas, vadinamas valkatų viršininku (jo darbas yra prižiūrėti laikinuosius, juo paprastai skiriamas kuris nors iš prieglaudos vargšų), ir sargas – plačiagerklis storžievis mėlyna uniforma, kuris elgėsi su mumis kaip su gyvuliais. Pačiame *spike* buvo prausykla, išvietė ir daugybė, gal šimtas, celių abipus ilgo koridoriaus. Tai buvo niūri kalkėmis baltinto mūro karalija, perdėtai švari, smirdanti taip, kaip aš ir spėjau pagal pastato išorę: skystu muilu, dezinfekantu „Jeyes“ ir fekalijomis – nesvetingais, neveltį keliančiais, nelaisvės kvapais.

Sargas suvarė mus visus į koridorių ir liepė eiti į prausyklą po šėsis, kad galėtų patikrinti, ar neturime pinigų ir rūkalų. Romtono *spike*

ypatingas tuo, kad čia galima rūkyti, jei pavyksta išinešti tabako, bet kratos metu aptikti rūkalai konfiskuojami. Seni vilkai papasakojo, kad šitas sargas niekada neieško žemiau kelių, tad mes visi susikišome tabaką už batų aulų. Vėliau nusirenginėdami perdėjome jį į švarkus, kuriuos buvo leidžiama pasilikti vietoj pagalvių.

Tai, kas vyko prausykoje, kėlė šleikštulį. Penkiasdešimt purvinų, visiškai nuogų vyrų stumdėsi kokių keturiasdešimties kvadratinų metrų patalpoje vos su dviem voniomis ir dviem slidžiais rankšluosčiais ant velenėlių. Niekada neužmiršiu to nešvarių kojų dvoko. Į vonią lipo praustis mažiau negu pusė valkatų (girdėjau kalbant, kad karštas vanduo „silpnina“ organizmą), bet visi jie nusimazgojo veidus ir kojas, išsiskalbė baisius įskretusius skudurėlius, kuriais buvo apsimuturiavę kojų pirštus. Švaraus vandens gavo tik tie, kas maudėsi vonioje, todėl daugeliui teko praustis tuo vandeniu, kuriame kiti plovėsi kojas. Sargas stumdė mus pirmyn atgal, su velniais maišydamas užsižiopsojusiuosius. Kai atėjo mano eilė lipti į vonią, pasiteiravau, ar negalėčiau jos prieš tai išskalauti, nes ji labai purvina. Sargas atsakė paprastai: „Užčiaupk savo sup... srėbtuvę ir lįsk į vandenį!“ Tai padėjo suprasti vietinį bendravimo stilių, ir aš daugiau nieko neklausinėjau.

Kai baigėme praustis, sargas surišo mūsų drabužius į ryšulius ir vietoj jų išdavė prieglaudos palaidines – abejotino švarumo pilkus medvilninius maišus, tarsi sutrumpintus naktinius marškinius. Iškart buvome išskirstyti po celes, ir netrukus sargas su valkatų viršininku iš prieglaudos atnešė mums vakarienę. Kiekvienam teko po pusę svaro margarinu paterliotos duonos ir po pintą karčios kakavos be cukraus skardiniame puodelyje. Sėdėdami ant grindų, prarijome visa tai per penkias minutes, o apie septintą valandą sargas užrakino celių duris ir atrakino jas tik aštuntą ryto.

Kiekvienas galėjo miegoti su savo draugu, nes celės buvo skirtos dviem žmonėms. Aš neturėjau draugo, tad patekau į porą su kitu vienišiumi – liesu, apšepusiu, kiek žvairu žmogeliu. Celė buvo gryno mūro, kokių dviejų su puse metro ilgio ir aukščio, pusanatro pločio,

turėjo mažytį grotuotą langelį palubėje ir sekimo akutę duryse, visai kaip kalėjimo kamera. Viduje pamačiau šešias antklodes, naktinį puodą, šildymo vamzdį ir nieko daugiau. Dar sykį apžvelgiau celę miglotai jausdamas, kad kažko trūksta. Tik tada apstulbęs supratau, ko ten nėra, ir balsu šuktelėjau:

– Po velnių, o kur lovos?

– Lovos? – nustebęs žmogelis. – Čia nebūna lovų! Ko tu tikėjaisi? Čia toks *spike*, kur miega ant grindų. Jėzau! Tu ką, dar nepripratai?

Paaikšėjo, kad *spikes* lovos – gana retas dalykas. Susukome švarkus, pasidėjome juos ant vamzdžio ir įsitaisėme kiek įmanydami patogiau. Buvo nepakenčiamai tvanku, bet nepakankamai šilta, todėl apačioje negalėjome pasikloti visų antklodžių, kad būtų minkščiau, o tik po vieną. Gulėjome per pėdą vienas nuo kito, kvėpavome vienas kitam į veidą, primigę skėtojomės, vis kliudydami vienas kitą nuogomis alkūnėmis ar keliais. Nuolat norėjosi verstis ant kito šono, bet tai mažai padėdavo; kad ir kaip pasisukdavai, netrukus užeidavo buka nejautra, kurią, kietoms grindims prasimušus pro antklodę, gana greit pakeisdavo aštrus skausmas. Užmigti pavykdavo ne ilgiau kaip dešimčiai minučių.

Apie vidurnaktį tas žmogelis pabandė homoseksualiai kėsintis į mane – nemaloni patirtis užrakintoje, aklinau tamsioje celėje. Jis buvo menko sudėjimo, tad lengvai jį sutramdžiau, bet užmigti po to, žinoma, jau buvo neįmanoma. Likusią nakties dalį mudu rūkėme ir kalbėjomės. Žmogelis išsipasakojo savo gyvenimo istoriją. Jis buvo šaltkalvis, prieš trejus metus neteko darbo, tada jį paliko žmona. Per tą laiką jis tiek atrato nuo moterų, kad beveik pamiršo, kaip jos atrodė. Pasak jo, homoseksualizmas plačiai paplitęs tarp valkatų, ypač turinčių ilgą stažą.

Aštuntą valandą sargas atrakino visas celes šaukdamas: „Visi lauk!“ Vienu metu atsidarė dešimtys durų, išleisdamos iš celių slogią, užsistovėjusią smarvę, ir koridorius akimirksniu prisipildė varganų pilkamarškinių figūrų su naktipuodžiais rankose, skubančių į prausyklą. Paaikšėjo, kad rytais visiems skiriama tik viena vonia vandens, ir,

kol prie jos priėjau aš, dvidešimt valkatų jau buvo nusiprausę veidus. Žvilgtelėjęs į juodas putas vandens paviršiuje, nusprendžiau likti nesiprausęs. Pusryčius gavome tokius pat kaip vakarykštė vakarienė, tada sargas gražino mums drabužius ir išvarė į kiemą dirbti. Reikėjo skusti bulves vargšų pietums, bet tai buvo grynas formalumas, kad turėtume ką veikti, kol mūsų apžiūrėti ateis gydytojas. Daugelis valkatų atvirai dykinėjo. Gydytojas atvyko apie dešimtą valandą, ir mums buvo liepta grįžti į celes, nusirengti ir koridoriuje laukti apžiūros.

Nuogi, drebantys išsirikiavome koridoriuje. Neįsivaizduojate, kokie susnos, kokie gaišenos mes atrodėme negailestingoje ryto šviesoje. Valkata dėvi skarmalus, bet jie slepia kur kas blogesnius dalykus; norėdami pamatyti valkatą tokį, koks jis yra iš tikrųjų, turite pamatyti jį nuoga. Plokščios pėdos, išvirtę pilvai, įdubusios krūtinės, suglebę raumenys – fizinio nuosmukio požymiai buvo kaip ant delno. Beveik visi atrodė badmiriaujantys, kai kurie neabejotinai sergantys; du žmonės dėvėjo išvaržos tvarsčius, o žiūrėdamas į sukriošusią, į mumiją panašią septyniasdešimt penkerių metų amžiaus būtybę negalėjai suprasti, kaip jai pavyksta įveikti atstumą nuo *spike* iki *spike*. Pamatę mūsų neskustus, bemiegės nakties suglamžytus veidus, būtumėte nusprendę, kad mes visi gaivaliojamės po savaitės girtuokliavimo.

Apžiūros tikslas buvo pastebėti raupus, o bendra mūsų būklė niekam nerūpėjo. Jaunas medicinos studentas su cigarete rankoje sparčiu žingsniu praėjo išilgai rikiuotės nužiūrindamas mus nuo galvos iki kojų, bet nesiteiravo, ar kas turi skundų. Kai mano celės bendras nusirengė, pastebėjau, kad jo krūtinė raudonai išberta; kadangi naktį praleidau visai šalia jo, smarkiai sunerimau, ar tai nebus raupai. Tačiau gydytojas, apžiūrėjęs išbėrimą, pasakė, kad tai tiesiog dėl blogos mitybos.

Po apžiūros apsirengėme ir išėjome į kiemą, kur sargas, kviesdamas pagal sąrašą, gražino mums daiktus, paliktus raštinėje, ir išdalijo maito talonus. Talonai buvo šešių pensų vertės, už juos galėjome pavalgyti užkandinėse, eidami tuo maršrutu, kurį nurodėme iš vakaro. Įdomu,

kad gana daug valkatų nemokėjo skaityti ir, norėdami iššifruoti, kas ten parašyta, turėjo kreiptis į mane ir kitus „mokslinčius“.

Vartams atsivėrus, akimirksniu išsiskirstėme. Kaip saldžiai kvepia oras – netgi priemiesčių skersgatviuose – po troškios, išvietinės *spike* smarvės! Dabar turėjau draugą, nes, kol skutome bulves, susibičiu-liavau su valkata vardu Paddy Jaques [Pedy Džiaks] – melancholišku, išblyškusiu airiu, atrodančiu gana švariai ir padoriai. Jis keliavo į Edbury *spike* ir pasiūlė man eiti kartu. Atėjome ten trečią valandą dienos. Vietoje dvylikos mylių sukorėme keturiolika, nes buvome paklydę tuščiuose Šiaurės Londono lūšnynuose. Mūsų maisto talonai buvo priskirti užkandinei Ilford rajone. Kai ten užėjome, mergiūkštė patarnautoja, pamačiusi talonus ir supratusi, kad esame valkatos, niekinamai atmetė galvą ir ilgai mūsų neaptarnavo. Galų gale ji tēškė ant stalo dvi „dideles arbatas“ ir keturias taukais teptas riekės; visa tai galėjo kainuoti daugių daugiausia aštuonis pensus. Paaiškėjo, kad užkandinės nuolat apsukinėja valkatas maždaug dviem pensais nuo kiekvieno talono; turėdami ne pinigus, o talonus valkatos negali nei protestuoti, nei nueiti kitur.

XXVIII

Su Paddy mes draugavome kokias dvi savaites, ir, kadangi jis buvo pirmas valkata, su kuriuo man pavyko artimiau susipažinti, norėčiau plačiau apie jį papasakoti. Manau, kad jis tipiškas valkata ir kad tokių kaip jis Anglijoje yra dešimtys tūkstančių.

Paddy buvo gana aukštas, maždaug trisdešimt penkerių metų amžiaus, šviesiais žilstelėjusiais plaukais ir žydromis akimis. Veido bruožai malonūs, tik skruostai įkrikę, nuo duonos ir margarino dietos įgavę pilkšvą žemės atspalvį. Drabužiai geresni negu daugumos valkatų: medžioklinis tvido švarkas, senos frako kelnės su dar išsilaikiusiais antsiuvais. Matyt, antsiuvai jam reikė orumo likučius, ir jis juos kruopščiai prisiūdavo, kai tik šie atirdavo. Paddy rūpinosi savo išvaizda – turėjo skustuvą ir dantų šepetėlį, kurių nesirengė parduoti, nors „popierius“ ir netgi kišeninį peiliuką seniausiai buvo pardavęs. Vis dėlto net iš tolo būtum atpažinęs, kad jis valkata. Kažkoks nuolankumas buvo justis tarsi dreifuojančioje jo eisenoje, jo polinkyje nuolat gūžtis. Matydamas jį einantį instinktyviai jautei, kad jis priklauso mušamųjų, o ne mušančiųjų kastai.

Paddy užaugo Airijoje, per karą dvejus metus buvo kareivis, paskui dirbo metalo šlifavimo fabrike, o prieš porą metų to darbo neteko. Labai gėdijosi būti valkata, bet buvo perėmęs visus valkatų įpročius. Nepaliaujamai naršė akimis šaligatvius, niekada nepraleisdamas nei nuorūkos, nei tuščio cigarečių pakelio, mat dengiamąjį popierių nau-dojo suktinėms sukti. Pakeliui į Edbury jis pamatė ant žemės gulintį

laikraščio paketą, metėsi prie jo ir išvyniojęs rado du gerokai apmai-
gytus sumuštinius su aviena; jam primygtinai reikalaujant, mudu juos
pasidalijom. Jis niekada nepraeidavo pro gatvės automata, netruktelėjęs
už gražinimo rankenėlės; pasak jo, automatai kartais būna sugedę ir
išmeta monetų. Tačiau nusikalsti jam trūko drąsos. Dar Romtono pa-
kraštyje Paddy pastebėjo butelį pieno, matyt, per klaidą paliktą prie
vieno namo slenksčio. Jis sustojo kaip įbestas, akimis rydamas butelį.

– Jėzau! – sušuko. – Geras daiktas prapuola. Kas nors gali nudžiauti
tą butelį, tiesa? Kuo lengviausiai gali nudžiauti.

Mačiau, kad Paddy galvoja, ar „nenudžiovus“ butelio pačiam. Jis
apsidairė – rami miestelio gatvelė buvo tuščia. Blyškus ištįsęs jo veidas
prašyte prašė šlakelio pieno. Bet Paddy nususuko ir liūdnai tarė:

– Tiek to. Vogti negražu. Ačiū Dievui, aš dar niekada nevogiau.

Iškrypti iš doros kelio jam trukdė alkio įskiepyta baimė. Du ar tris
kartus sočiai pavalgęs, jis nebūtų pristigęs drąsos pavogti pieną.

Kalbėjo jis tik dviem temomis: kaip gėda ir žema būti valkata ir
kaip nemokamai prasimanyti maisto. Mudviem dreifuojant gatvėmis,
jis bemaž neužsičiaupdamas tęsė monologą verksminga, savigailos ku-
pina airiška tarme:

– Baisus dalykas, kai neturi namų, ar ne? Širdį skauda, kai eini į
tuos sumautus *spikes*. Bet ką žmogus gali padaryti? Jau du mėnesiai
kai nemačiau mėsiško, ir batai baigia suplyšti, ir... Jėzau! Ką manai,
jei pabandytume gauti arbatos vienuolyne? Ant kelio į Edbury jų pil-
na. Dažniausiai ten duoda arbatos. Och, prapultum žmogus be religijos.
Gėriau arbatą ir pas vienuoles, ir pas baptistus, ir pas anglikonus, ir pas
kitus. Pats aš tai katalikas. Nu, išpažinties buvau gal septyniolika metų
atgal, bet tikėjimo neužmečiau, supranti. O vienuolynuose arbatos visada
gausi... – ir taip toliau, taip toliau. Jis nenutildavo beveik visą dieną.

Jo tamsumas ir stebino, ir baugino. Antai sykį jis paklausė manęs, ar
Napoleonas gyveno prieš Jėzų Kristų, ar po. Kitą kartą, kai apžiūrinėjau
knygyno vitriną, Paddy labai susijaudino pamatęs knygą, pavadintą
„Apie Kristaus mėgdžiojimą“. Jis palaikė tai šventvagyste. „Kas, po

velnių, nori Jį mėgdžioti?“ – piktinosi jis. Skaityti jis mokėjo, bet į knygas žiūrėjo kreivai. Pakeliui iš Romtono į Edbury sumaniau užsukti į viešąją biblioteką. Kadangi Paddy nebuvo nusiteikęs ką nors skaityti, pasiūliau jam kartu užėiti į vidų ir bent pailsinti kojas. Bet jis atsakė verčiau palauksias gatvėje: „Nuo tų sumautų knygų daugybės mane gali supykinti.“

Kaip dauguma valkatų, jis liguistai šykštėjo degtukų. Mudviem susitikus, jis turėjo vieną dėžutę, bet niekada nemačiau jo žiebiančią degtuką, ir jis dažnai pamokslaudavo man dėl išlaidumo, kai užžiebdavau savąjį. Užuoat švaistęs degtukus, jis verčiau prašinėdavo ugnies iš praeivių, o kai jų nepasitaikydavo, galėdavo išbūti nerūkęs net pusvalandį.

Gailestis pačiam sau buvo esminis jo bruožas. Mintys apie savo nelaimės, regis, nepalikdavo jo nė akimirką. Ilgiau patylėjęs, jis staiga nei į tvorą, nei į mieta sušukdavo: „Baisus dalykas, kai pradedi nešti rūbus į lombarda!“ arba „Ta arbata buvo ne arbata, o myžalas!“, tarsi daugiau nebūtų apie ką galvoti. Be to, jį graužė juodas kirminiškas pavydas tiems, kas geriau gyvena – ne, ne turtingiesiems, kurie jam buvo lyg iš kito pasaulio, o turintiesiems darbą. Jis troško darbo taip, kaip menininkas trokšta išgarsėti. Pamatęs dirbantį senyvą žmogų, jis niršdavo: „Tik pažiūrėk į tą seną ..., jis užima tvirto vyro vietą.“ Arba jeigu tai būdavo paauglys: „Tie snargliai plėšia duoną mums iš burnų.“ Visus užsieniečius jis vadino „sumautais atėjūnais“, nes, jo supratimu, svetimšaliai buvo kalti dėl nedarbo.

Į moteris jis žiūrėjo pusiau su ilgesiu, pusiau su neapykanta. Jaunos dailios merginos buvo pernelyg nepasiekiamos, kad jam kiltų kokių nors minčių, bet į prostitutas jis varvino seilę. Kai pro šalį praeidavo pora pagyvenusių skaisčialūpių, Paddy žandus užliedavo blyškus rausvumas, jis atsigręždavo ir godžiai spoksodavo į jas. „Kekšės!“ – geisingai sumurmėdavo lyg berniukas prie saldainių vitrinos. Jis prisipažino man, kad jau dvejus metus nėra turėjęs moters – tai yra nuo tada, kai prarado darbą, ir kad seniai nebesvajoja apie ką nors geriau už prostitutę. Jis buvo tipiškas valkata – nuolankaus, pavydaus, šakališko būdo.

Vis dėlto jis buvo neblogas vaikinąs – geros širdies, pasirengęs dalytis su draugu paskutinį kąsnį; ne vieną kartą jis ir dalijosi su manimi tą paskutinį – tiesiogine prasme – kąsnį. Kelis mėnesius gerai valgydinamas, jis tikriausiai būtų buvęs pajėgus net dirbti. Tačiau, dvejus metus mitęs vien duona ir margarinu, buvo beviltiškai nusmukęs. Tas šleikštus maisto pakaitalas ilgaiui nulesino ne tik jo raumenis, bet ir smegenis. Jo vyriškumą sunaikino bloga mityba, o ne kokios nors prigimtinės ydos.

XXIX

Pakeliui į Edbury pasisakiau Paddy, kad turiu draugą, iš kurio galėčiau gauti pinigų, ir pasiūliau eiti tiesiai į Londoną, užuot dar vieną nakį leidus *spike*. Tačiau Paddy buvo seniai nakvojęs Edbury *spike* ir kaip tikras valkata nenorėjo atsisakyti nemokamos nakvynės. Susitarėme eiti į Londoną kitą rytą. Man tebuvo likę pusė penso, bet Paddy turėjo du šilingus, už kuriuos galėjome gauti po lovą ir po porą puodelių arbatos.

Edbury ir Romtono *spikes* mažai kuo skyrėsi. Blogiausia, kad prie varėtų sargas iš mūsų atėmė visą tabaką ir perspėjo, jog kiekvienas sugautas rūkant bus kaipmat išmestas. Pagal Valkatavimo įstatymą valkatas už rūkymą *spike* patalpose galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn; tiesą sakant, juos galima patraukti kone už bet ką, bet valdžia paprastai tingi terliotis su teismais ir nepaklusniuosius tiesiog išgrūda lauk. Dirbti ten nereikėjo, o celės buvo gana patogios. Miegojome po du, „vienas viršuj, kitas apačioj“ – tai yra vienas ant medinio suolo, kitas ant grindų. Gavome šiaudinius čiužinius ir daug antklodžių – purvinių, bet be blusų. Valgydino panašiai kaip Romtone, tik vietoj kakavos buvo arbata. Iš ryto arbatos galėjai gauti papildomai, mat valkatų viršininkas pardavinėjo ją po pusę penso už puodelį, be abejonės, neteisėtai. Visi gavome išsinešti po storą riekę duonos ir sūrio pietums.

Kai atėjome į Londoną, turėjome kaip nors prastumti aštuonias valandas, kol atsidarys nakvynės namai. Įdomu, kaip žmogus nepastebi daugelio dalykų. Lankiausi Londone nesuskaičiuojamą daugybę

kartų, bet tik tądien atkreipiau dėmesį į vieną didžiausių Londono blogybių – tai, kad net pasėdėti čia kainuoja pinigus. Paryžiuje, neturėdamas pinigų ir neradęs viešo suoliuko, gali prisėsti kad ir ant šaligatvio. Dievai žino, kuo baigtųsi sėdėjimas ant šaligatvio Londone – greičiausiai kalėjimu. Ketvirtą jau buvome išbuvę ant kojų penkias valandas, ir nuo kieto grindinio jos atrodė įkaitusios iki raudumo. Jautėmės alkani, nes duoną su sūriu suvalgėme vos išėję iš *spike*; aš nebeturėjau rūkalų, – Paddy tai rūpėjo mažiau, nes jis visada galėjo pasirinkti nuorūkų. Pabandėme užėti į dvi bažnyčias, bet jos buvo užrakintos. Tada nuėjome į viešąją biblioteką, bet ten nebuvo laisvų vietų. Kaip paskutinę viltį Paddy pasiūlė pamėginti patekti į Rowton Houses¹¹³; pagal taisykles ten įleidžiama tik nuo septintos, bet gal mums pavyks prasmukti nepastebėtiems. Prie didingo portalo (Rowton Houses iš tikrųjų atrodo didingai) nutaisėme nerūpestingas nuolatinių gyventojų išraiškas ir žengėme į vidų. Akimirksniu mums kelią užtvėrė kamuoto veido vaikinai, aiškiai turintis čia kažkokią valdžią.

– Ar jūs, vyrai, čia nakvojot praeitą naktį?

– Ne.

– Tuomet eikit š...

Paklusome ir dar dvi valandas prastoviniavome ant gatvės kampo. Tai nebuvo itin malonu, bet išmokė mane daugiau niekada nevartoti posakio „trinti kampus“, taigi gavau šiokios tokios naudos.

Šeštą valandą nuėjome į Gelbėjimo armijos prieglobstį. Užsisakyti lovas ten buvo galima ne anksčiau kaip aštuntą – jei, žinoma, liks laisvų vietų, bet tarnautojas, pavadinęs mus „broliais“, įleido su sąlyga, kad sumokėsime už du puodelius arbatos. Pagrindinė prieglobsčio salė buvo didelė tarsi daržinė, visa išbaltinta kalkėmis, slėgiamai švari ir tuščia, be jokių židinių ar krosnių. Kokie du šimtai gana padoriai atrodančių, bet prislėgtų žmonių susispaudę sėdėjo ant ilgų medinių suolų. Ten ir

¹¹³ Filantropo lordo Rowtono (1838–1903) Londone pastatyti šeši dideli bendrabučiai darbininkams. (*Vert. past.*)

atgal vaikštinėjo pora uniformuotų tarnautojų. Ant sienų kabėjo generolo Booth¹¹⁴ atvaizdai ir skelbimai, draudžiantys virti, gerti alkoholinius gėrimus, spjaudyti, keiktis, ginčytis ir žaisti azartinius žaidimus. Štai vienas tų draudimų pavyzdžių, mano užsirašytas žodis į žodį:

Asmenys, sugauti lošiant azartinius žaidimus arba kortomis, bus išvaromi ir jokiomis aplinkybėmis nepriimami atgal.

Už informaciją, padedančią atskleisti tokius asmenis, mokamas atlygis.

Administracija prašo visų gyventojų pagalbos saugant šiuos namus nuo AZARTINIŲ LOŠIMŲ BLOGIO.

„Azartinius žaidimus arba kortomis“ – nuostabiai pasakyta. Mano akimis žiūrint, tie Gelbėjimo armijos prieglobsčiai, nors ir švarūs, kur kas baisėni už pačius blogiausius bendruosius nakvynės namus. Nuo daugelio ten atėjusių žmonių – padorių, tik netekusių žemės po kojomis, užstačiusių savo apykakles, bet vis dar ieškančių kontorinio darbo, – dvelkte dvelkia beviltišku. Gelbėjimo armijos prieglobstis, kur bent jau švaru, yra paskutinis jų bandymas išlaikyti orumą. Prie gretimo stalo sėdėjo du užsieniečiai, vilkintys skudurais, bet neabejotini džentelmenai. Jie balsu žaidė šachmatais, netgi neužsirašinėdami ėjimų. Vienas buvo aklas, ir iš jų pokalbio supratau, kad jiedu seniai taupo lentai, kainuojančiai du su puse šilingo, bet niekaip neįstengia sutaupyti. Aplinkui mačiau nemažai bedarbių klerkų – išblyškusių, paniurusių. Vienas iš jų – aukštas, liesas, mirtinai nubalęs jaunuolis – susijaudinęs vis daužė kumščiu stalą ir keistai, sakytum, karštingiškai gyrėsi. Tarnautojams nutolus, jis apskritai pradėjo šventvagiauti:

– Štai ką pasakysiu jums, vaikinai. Rytoj aš gausiu darbą. Aš ne koks sumautas keliaklupsčiautojas kaip jūs, aš pats galiu savim pasirūpinti. Tik

¹¹⁴ William Booth (1829–1912) – Gelbėjimo armijos įkūrėjas ir pirmasis jos generolas. (*Vert. past.*)

pažiūrėkit į tą ... užrašą! „Viešpats parūpins!“ Aha, labai daug Jis man parūpino. Nesulauksit, kad imčiau kliautis tuo ... Viešpačiu. Patikėkit manim, vaikinai. *Aš gausiu darbą...* – ir taip toliau, taip toliau.

Stebėjau jį, patrauktas audringos kalbėsenos; jis atrodė isteriškas, o gal kiek įgėręs. Po valandos nuėjau į nedidelį kambarėlį šalia salės, į vadinamąją skaityklą. Skaitykloje nebuvo nei knygu, nei laikraščių, tad mažai kas joje lankydavosi. Pravėręs duris, pamačiau ten vienui vieną jauną klerką; jis klūpodamas *meldėsi*. Prieš užverdamas duris spėjau įžiūrėti jo kankinišką veidą. Staiga suvokiau – iš veido išraiškos, – kad jis badauja.

Už lovą reikėjo mokėti aštuonis pensus. Mudviem su Paddy liko penki pensai, tad išleidome juos „bare“, kur maistas buvo pigus, nors ir ne tiek, kaip kai kuriuose bendruosiuose nakvynės namuose. Arbata, matyt, buvo virta iš arbatos *dulkių*, kurias Gelbėjimo armija tikriausiai gavo kaip labdarą, nors pati ėmė tris su puse penso už puodelį. Šlykštus gėralas. Dešimtą valandą tarnautojas pradėjo eiti per salę pūsdamas švilpuką. Visi nedelsdami atsistojo.

– Ką tai reiškia? – apstulbęs paklausiau Paddy.

– Kad reikia eiti miegoti. Ir netempti gumos.

Du šimtai vyrų paklusniai tarsi avys nuturseno į lovas, vadovaujami prieglobsčio tarnautojų.

Miegamasis buvo palėpėje – didžiulis, panašus į kareivinių baraką kambarys su šešiasdešimt ar septyniasdešimt lovų. Lovos buvo švarios ir gana patogios, tik labai siauros ir arti viena kitos, tad kaimynas kvėpavo kaimynui į veidą. Čia miegojo ir du tarnautojai, prižiūrintys, kad niekas nerūkytų ir išjungus šviesą nesikalbėtų. Mudu su Paddy beveik nesudėjome bluosto, nes netoliese gulintis vyriškis su kažkokiu nerviniu sutrikimu, gal po kontūzijos, protarpiais šūkčiojo „Pip!“ Šūkčiojo garsiai, šaižiai tarsi tūtuojantis automobiliukas. Negalėjai atspėti, kada tai įvyks, taigi negalėjai ir užmigti. Paaiškejo, kad Pipas – taip visi jį ir vadino – nuolat čia nakvodavo ir kasnakt trukdydavo miegoti dešimčiai ar dvidešimčiai žmonių. Štai jums pavyzdys, paaiškinantis, kodėl būna sunku išsimiegoti, kai žmonės it gyvuliai suvaromi į vieną aptvarą.

Septintą valandą ryto vėl sušvilpė švilpukas, ir tarnautojai ėmė vaikščioti tarp lovų purtydami tuos, kas iš sykio neatsikėlė. Vėliau ne kartą nakvodavau Gelbėjimo armijos prieglobsčiuose ir patyriau, kad, nors tvarka juose šiek tiek skiriasi, tokia pusiau karinė drausmė visur vieno da. Nakvoti prieglobsčiuose, žinoma, pigu, bet, mano skoniui, jie pernelyg panašūs į vargšų prieglaudą. Kai kuriuose netgi privaloma kartą ar du per savaitę lankyti pamaldas, kitaip teks ieškotis nakvynės kitur. Akivaizdu tai, kad Gelbėjimo armija tiek įpratusi laikyti save labdaros organizacija, kad net paprasčiausiuose nakvynės namuose neįstengia išnaikinti labdaros dvoko.

Dešimtą valandą nuėjau į B. kontorą ir paprašiau jo paskolinti svarą. Jis davė man du ir liepė prireikus vėl ateiti, tad mudu su Paddy bent savaitę galėjome nesukti galvos dėl pinigų. Visą dieną prisitrynėme Trafalgar aikštėje, laukdami Paddy draugo, bet šis taip ir nepasirodė. Nakčiai pasirinkome nakvynės namus skersgatvyje netoli Strand gatvės. Nors lova ten kainavo vienuolika pensų, tai buvo tamsi, smirdanti skylė, pagarsėjusi kaip „žydrujų berniukų“ mėgstama vieta. Apačioje, niūrioje virtuvėje, ant atskiro suolo, ignoruojami kitų gyventojų, kaip tik ir sėdėjo trys dviprasmiškos išvaizdos jaunuoliai dabitiškais mėlynais kostiumais. Matyt, tai ir buvo „žydrieji berniukai“. Jie atrodė labai panašūs į jaunuosius Paryžiaus apašus, tik neaugino žandėnų. Prie ugnies vienas visiškai nuogas vyriškis derėjosi su kitu, apsirengusiu. Jie buvo laikraščių pardavėjai. Apsirengusysis pardavinėjo nuogaliui savo drabužius. Jis dudenos:

– Ei, žiūrėk, geresnių drapanų gyvenime neturėjai. *Tosheroon*¹¹⁵ už švarką, du *hogs* už kelnes, pusantro už batus ir vienas už kepurę su šaliku. Viso septyni *bobs*¹¹⁶.

– Neieškok kvailių! Duodu pusantro už švarką, vieną už kelnes ir du už kas liko. Bus keturi su puse.

¹¹⁵ Pusė kronos, t. y. du su puse šilingo (*sl.*).

¹¹⁶ Šilingai (*sl.*).

– Imk viską už penkis su puse, kad jau draugas.

– Tiek to, imu. Reikia stumti vakarinę laidą.

Pardavėjas nusirengė, ir po trijų minučių įjėdu susikeitė padėtimis: nuogalius dabar buvo ne nuogas, o anas apsiklostęs „Daily Mail“ lapu.

Penkiolikos lovų miegamajame buvo tamsu ir tvanku. Taip siaubingai trenkė šlapimu, kad iš pradžių bandžiau tik trumpai kvėpčioti, stengdamasis oro į plaučius giliai netraukti. Jau gulėjau lovoje, kai iš tamsos išniro kažkoks vyras ir, palinkęs ties manimi, ėmė vapėti pusgirčiu išsilavinusio žmogaus balsu:

– Privačios mokyklos auklėtinis, tiesa? (Matyt, jis nugirdo mane kalbant su Paddy.) Čia tokių daug nesutiksi. Pats aš baigęs Etoną. Na, žinote, „dvidešimt metų prabėgs nejučia“ ir taip toliau, – drebančiu balsu jis pradėjo niūniuoti tą Etono irkluočių dainą, netgi nelabai kraipydamas melodiją:

Užgulkim irklus šiandieną,
Kai lankose kvepia šienas...

– Užčiaupk savo ... gerklę! – ėmė šaukti kaimynai.

– Vulgarūs žmonės, – tarė Etono auklėtinis, – labai vulgarūs. Keistoje vietoje mudu atsidūrėme, tiesa? Žinote, ką draugai man sako? Jie sako: „M., tu negrįžtamai žlugęs.“ Visiškai teisingai, aš ir esu negrįžtamai žlugęs. Nusmukau į dugną, skirtingai nuo šitų ..., kuriems net nebėra kur smukti. Tokiems kaip mudu reikėtų laikytis draugėje. „Jaunystė vėl prazys veiduos“, na, žinote. Gal galėčiau pasiūlyti jums išgerti?

Jis išsitraukė butelį vyšnių trauktinės, bet tą pačią akimirką prarado pusiausvyrą ir šlumštelėjo man ant kojų. Paddy, dar nespėjęs nusirengti, nukėlė jį nuo manęs.

– Drožk į savo lovą, senas ...!

Etono auklėtinis nusivirduliuo priė savo lovos ir nenusirengęs, netgi nenusiavęs palindo po antklode. Naktį kelis kartus girdėjau jį murmant: „M., tu negrįžtamai žlugęs“, tarsi tie žodžiai jam būtų buvę itin mieli. Iš

ryto pamačiau, kad jis taip ir miega su visais drabužiais, abiem rankom apsikabinęs butelį. Jis buvo gal penkiasdešimties metų, tauraus padėvėto veido ir, įdomiausia, gana madingai apsirengęs. Iš po antklodės kyšantys geri lakiniai batai menkai derėjo prie atgrasios aplinkos. Pamačiau, kad toji vyšnių trauktinė tikriausiai kainuoja tiek, kiek dviejų savaičių nakvynė, vadinas, jis nebuvo visai nusigyvenęs. Galbūt jis lankėsi bendruosiuose nakvynės namuose ieškodamas „žydrujų berniukų“.

Lovas miegamajame skyrė ne daugiau kaip pusmetris. Apie vidurnaktį pabudęs pajutau, kad gretimoje lovoje gulintis kaimynas mėgina pavogti iš manęs pinigus. Apsimesdamas miegantis, jis atsargiai it žiurkė kišo ranką po mano pagalvę. Iš ryto pamačiau, kad tai kuprius nepaprastai ilgomis tarsi beždžionės rankomis. Papasakojau apie tai Paddy. Jis nusijuokė ir tarė:

– Jėzau! Gausi prie to priprasti. Visuose tokiuose namuose pilna vagių. Kitur net miegoti reikia su visais rūbais. Kadai mačiau, kaip iš invalido pavogė medinę koją. O dar buvo vyras – svėrė šešis pūdus, ne mažiau, – tai jis atėjo nakvoti su keturiais svarais ir dešimt šilingų. Pasidėjo juos po matracu. „Nu, – sako, – jei koks ... lįs prie pinigų, tai manęs nepajudins“, – sako. Bet jie vis tiek jį apstūmė. Iš ryto pabunda ant grindų. Keturiese paėmė matracą už kampų ir nukėlė kartu su juo kaip plunksną. Savo pinigus jis matė kaip savo ausis.

XXX

Kitą rytą vėl leidomės ieškoti Paddy draugo, pravarde Bozo, kuris buvo *screever*, tai yra šaligatvio menininkas. Paddy pasaulyje adresai neegzistavo, bet jis miglotai jautė, kad Bozo galima rasti Lambeth rajone, ir galiausiai mudu aptikome jį išitaisiusį Krantinėje, netoli Waterloo tilto. Klūpėdamas ant šaligatvio su dėžute kreidelių Bozo iš pigaus bloknoto perpiešinėjo Winstono Churchillio šaržą. Panašumo portretui netrūko, nieko negalėjai prikišti. Pats Bozo buvo smulkus, tamsaus gymio, kumpa nosimi ir garbanotais plaukais, želiančiais vos ne nuo antakių. Jo dešinė koja buvo siaubingai deformuota – pėda persukta kulnu į priekį, net baisu žiūrėti. Iš išvaizdos Bozo atrodė grynas žydas, bet kategoriškai tai neigė. Savo kumpą nosį jis vadino „romėniška“ ir didžiavosi panašumu į kažkurį Romos imperatorių, greičiausiai Vespasianą.

Bozo kalbėsena buvo keista – kiek kokniška, bet labai aiški ir išraiškinga. Tarytum jis būtų skaitęs geras knygas, bet niekada nesirūpinęs savo kalbos taisyklingumu. Mudu su Paddy ilgokai pastovėjome šalia šnekučiuodami, ir Bozo papasakojo mums apie piešimo verslą. Pakartosiu tai, ką jis sakė, daugiau ar mažiau jo paties žodžiais:

– Aš esu taip vadinamas rimtas *screever*. Piešiu ne mokykline krei-da kaip tie kiti, o naudoju tokius pat dažus, kokius naudoja tapytojai; jie velnioniškai brangūs, ypač raudoni. Kai išpuola ilgesnė diena,

išpiešiu dažų už penkis *bobs*, o šiaip ne mažiau kaip už du.¹¹⁷ Karikatūros yra mano duona – nu žinot, politika, kriketas ir taip toliau. Užmeskit aki, – jis parodė man savo bloknotę, – čia visų politikierių šķikai, kuriuos piešiau iš nuotraukų laikraščiuose. Kiekvieną mielą dieną padarau po karikatūrą. Pavyzdžiui, kai priiminėjo biudžetą, nupiešiau vieną tokią, kaip Winston stumia dramblių su užrašu „Deficitas“, o apačioje prirašiau: „Ar prastums?“ Aišku? Galima piešti karikatūras ant visų partijų, tik nereikia už socialistus, nes policijai nepatiks. Kažkada nupiešiau smauglį su užrašu „Kapitalas“, smaugiantį triušį, ant kurio užrašiau „Darbas“. Atėjo *copper*¹¹⁸, pamatė ir sako: „Greit nutrink, ir kad daugiau nematyčiau“, sako. Gavau nutrinti. *Coppers* turi teisę pričiupti tave už priekabiavimą prie praeivių, todėl geriau su jais nesiginčyti.

Paklausiau Bozo, kiek galima uždirbti piešiant ant šaligatvio. Jis atsakė:

– Tokiu metų laiku, kai nelyja, nuo penktadienio iki sekmadienio susirenku tris *quid*¹¹⁹ – matot, penktadieniais žmonės gauna algą. Kai lyja, negaliu dirbti, nes spalvos iškart nusiplauna. Jeigu imti aplamai visus metus, per savaitę pasidarau vieną svarą, nes žiemą daug nepadirbsi. Per Aštuonviečių dieną¹²⁰ ir Taurės finalą, būna, paimu iki keturių svarų. Bet juos reikia dantimis išplėšti, suprantat, nes jei tik sėdėsi ir žiūrėsi, nieko negausi. Dažniausiai numeta po pusę penso, ir tik tada, kai žmones užkalbini. O kai jie pradeda kalbėtis, tai paskui jiems būna gėda nieko neduoti. Geriausia visą laiką ką nors pripaišinėti, tada jie sustoja ir žiūri, kaip tu dirbi. Bėda, kad tie gudruoliai išlaksto, kai atsisuki su kepure. Šitam žaidime reikia turėti *nobber*¹²¹. Tu sau pieši,

¹¹⁷ Šaligatvio menininkai perka dažus miltelių pavidalu ir, sumaišę su tirštintu pienu, pasigamina „kreideles“. (*Aut. past.*)

¹¹⁸ Policininkas (*sl.*).

¹¹⁹ Svarus sterlingų (*sl.*).

¹²⁰ Kiekvieną pavasarį Londone rengiamos Oxfordo ir Cambridge'o universitetų studentų aštuonviečių valčių lenktynės. (*Vert. past.*)

¹²¹ Padėjėja. (*Aut. past.*)

susirenka žiopsotojai, tada jiems už nugarų lyg tarp kitko užaina *nobber*. Jie nežino, kas jis toks. Šmaukšt nusiima kepurę, ir jie atsiduria tarp dviejų ugnių. Tikri ponai niekada nieko neduos. Daugiausia paimi iš visokių driskių ir svetimšalių. Japoškės, būna, meta po šešis pensus, ir juodžiai, ir kiti. Jie ne tokie šykštūs kaip sumauti anglai. Dar svarbu neužmiršti paslėpti pinigų, kad kepurėje nebūtų daug monetų. Žmonės nieko tau neduos, jei matys, kad jau turi porą *bobs*.

Bozo didžiai niekino kitus Krantinėje dirbančius *screevers*. Vadino juos „nuorūkų medžiotojais“. Tais laikais *screevers* buvo nusėdę Krantinę vos ne kas dvidešimt metrų – toks atstumas tarp jų vietų buvo laikomas minimaliu. Bozo pašaipiai mostelėjo senyvo baltabarzdžio *screever* link, kuris buvo įsitaisęs už kokių penkiasdešimt metrų.

– Matot tą seną kvailį? Jis jau dešimt metų kas dieną paišo tą patį piešinį. „Ištikimas draugas“ vadinasi. Atseit, šuo traukia vaiką iš vandens. Tas puskvaišis piešia ne geriau už dešimtmetį. Jis išmoko tą vieną piešinį atmintinai, kaip išmokstama sudėlioti vaikiškus kubelius. Tokių čia pilna. Kartais jie vagia mano idėjas, bet man nusispjaut. Kvaili ... nesugeba patys nieko sugalvoti, todėl aš visada priekyje. Svarbiausia, kad karikatūra būtų šviežia. Kartą vaikas įkišo galvą tarp Chelsea tilto turėklų ir įstrigo. Nu, išgirdau apie tai, ir mano piešinys atsirado ant šaligatvio anksčiau negu jie išlaisvino vaiką. Aš greitas.

Bozo man pasirodė įdomus žmogus, ir aš norėjau daugiau apie jį sužinoti. Tą vakarą atėjau pas jį į Krantinę, nes jis buvo žadėjęs mudu su Paddy nusivesti į nakvynės namus anapus upės. Bozo nuplovė nuo šaligatvio savo piešinius ir suskaičiavo įplaukas – jų buvo apie šešiolika šilingų, iš kurių dvylika ar trylika, pasak jo, grynas pelnas. Ėjome į Lambeth rajoną. Bozo šlubavo labai lėtai, pusiau šonu tarsi koks krabas, vilkdamas paskui save sužalotą koją. Abiejose rankose jis turėjo po lazda, o piešimo dėžė buvo užsikabinęs ant peties. Einant per tiltą, teko stabtelėti pailsėti. Bozo valandėlei nutilo, ir su nuostaba pamačiau, kad jis žiūri į žvaigždes. Palietęs mano ranką, jis parodė lazda į dangų.

– Ei, pažvelkit į Aldebaraną! Kokia spalva! Kaip kokio ... apelsino!

Iš intonacijos galėjai palaikyti jį meno kritiku paveikslų galerijoje. Buvau apstulbęs. Prisipažinau jam, kad nežinau, kur yra Aldebaranas, ir kad apskritai net nesu pastebėjęs, kad žvaigždės būna skirtingų spalvų. Bozo ėmėsi kamšyti mano astronomijos žinių spragas, rodydamas pagrindinius žvaigždėdynus. Jis atrodė nuoširdžiai susirūpinęs dėl mano tamsumo.

– Regis, nemažai žinote apie žvaigždes, – tariau jam.

– Ne kažin kiek. Tik biškį. Turiu du laiškus iš Karališkojo astronomo, dėkoja man, kad parašiau apie meteorus. Naktimis kartais išeinu stebėti meteorų. Žvaigždės juk – nemokamas spektaklis, už savo akis pinigų mokėti nereikia.

– Puikus užsiėmimas! Man nė į galvą nebūtų atėję.

– Nu, kuo nors reikia domėtis. Jei žmogus atsidūrė kelyje, dar nereikia, kad jam niekas daugiau nerūpi, tik kaip prikimšti pilvą.

– Bet ar įmanoma domėtis kitais dalykais – kad ir žvaigždėmis, – gyvenant tokią gyvenimą?

– Turit galvoje, dirbant gatvėje? Įmanoma. Visai nebūtina pavirsti sumautu triušiu, jeigu pats to nenori.

– Bet daugelis žmonių, regis, pavirsta.

– Aiškus daiktas. Paimkit Paddy – nemokamos arbatos kaulytojas, nuorūkų rinkėjas. Taip dauguma jų gyvena. Niekingi žmonės. Bet niekas tavęs neverčia tokiu tapti. Jei žmogus išeini kokius mokslus, tai nors visą likusį gyvenimą elgetauk, tau neturės reikšmės.

– O man atrodo priešingai, – nesutikau. – Mano manymu, nuo tos akimirkos, kai žmogus lieka be pinigų, jis pasidaro niekam tinkamas.

– Ne, nebūtinai. Jeigu nusistatai save, gali ir toliau gyventi taip pat. Ir nesvarbu, ar esi vargšas, ar turtingas. Tau lieka tavo knygos ir tavo mintys. Turi tik pasakyti sau: „Šičia aš esu laisvas žmogus“, – jis patapšnojo sau į kaktą, – ir viskas bus gerai.

Panašiai Bozo kalbėjo ir toliau, o aš įdėmiai klausiausi. Jis smarkiai skyrėsi iš kitų gatvės žmonių, be to, buvo pirmasis, kurį girdėjau teigiant, kad skurdas nėra svarbu. Per artimiausias kelias dienas mudu

dažnai matėmės, nes lijo, ir jis negalėjo dirbti. Bozo papasakojo man savo gyvenimo istoriją. Įdomią istoriją.

Bankrutavusio knygų prekeivio sūnus, aštuoniolikos metų jis pradėjo dirbti dažytoju, paskui, per karą, trejus metus tarnavo Prancūzijoje ir Indijoje. Karui pasibaigus, susirado dažytojo darbą Paryžiuje ir pragyveno ten kelerius metus. Prancūzija jam patiko labiau negu Anglija (jis nickino anglus), viskas klojosi kuo puikiausiai: jis taupė pinigus, buvo susižadėjęs su prancūzaitė. Bet vieną dieną sužadėtinė žuvo po omnibuso ratais. Bozo savaitę gėrė, paskui grįžo į darbą ir, dar gana netvirtai jausdamasis, tą patį rytą nukrito nuo pastolių iš dvylikos metrų aukščio ir į košę sumalė dešinės kojos pėdą. Dėl neaiškios priežasties tegavo šešiasdešimt svarų kompensaciją. Tada grįžo į Angliją, ieškodamas darbo išleido visus pinigus, mėgino pardavinėti knygas Middlesex gatvės turguje, vėliau žaislus, o galiausiai tapo *screever*. Nuo tol gyvena iš tuščios saujos, žiemas stumia pusbadžiu, dažniausiai nakvoja *spikes* arba Krantinėje.

Kai susipažinau su Bozo, jis neturėjo nieko, išskyrus dėvimus drabužius, piešimo reikmenis ir keletą knygų. Tie drabužiai buvo paprasčiausios elgetos drapanos, bet jis nešiojo apykaklę ir kaklaryšį, kuriais labai didžiavosi. Ne mažiau kaip metų senumo apykaklė nuolat prasiitrindavo, ir Bozo ją lopydavo juostelėmis, iškirptomis iš marškinių skvernų, tad jo marškiniai buvo gerokai sutrumpėję. Sužalotoji koja vis blogėjo, matyt, grėsė pėdos amputacija, kelių oda nuo klūpėjimo ant šaligatvio buvo sustorėjusi iki bato pado storumo. Buvo akivaizdu, kad ateityje jo nelaukia nieko gero, tik skurdas ir mirtis vargšų prieglaudoje.

Vis dėlto Bozo neįtūtė nei baimės, nei gėdos, dėl nieko neapgailestavo ir negailėjo savęs. Jis bliviai vertino savo padėtį, tam susikūręs atitinkamą filosofiją. Ne mano kaltė, kad esu elgeta, kalbėjo jis ir nesileido graužiamas sąžinės ar kitokių skrupulų. Kaip visuomenės priešas, buvo pasirengęs ir nusikaltimui, jei tik pasitaikytų gera proga. Jis iš principo nesistengė taupyti. Vasarą uždirbamų pinigų perteklių išleisdavo gėrimams, nes moterys jam nerūpėjo. Žiemą sėdėdamas be pinigų, jis neabejojo, kad visuomenė privalo juo pasirūpinti. Stengėsi išpešti

iš labdaros kiekvieną pensą – su sąlyga, kad už tai nereikės padėkoti. Tačiau vengė religinės labdaros, nes, anot jo, giedoti giesmes mainais už bandeles nesiverčia liežuvis. Turėjo jis ir daugiau garbės atskaitos taškų; antai didžiavosi tuo, kad niekada gyvenime, netgi mirdamas iš bado, nėra ėmęs nuo žemės nuorūkos. Jis jautėsi priklausęs aukštesnei klasei negu daugelis elgetų, kuriuos laikė apgailėtina šutve, netgi neturinčia savigarbos būti nedėkinga.

Bozo pakenčiamai kalbėjo prancūziškai, buvo skaitęs kelis Zola romanus, visas Shakespeare'o pjeses, „Guliverio keliones“ ir daugybę esė. Savo nuotykius jis mokėjo papasakoti įsimintiniais žodžiais. Antai, užėjus kalbai apie laidotuves, jis sakė:

– Ar kada matėt, kaip degina lavoną? Aš mačiau, Indijoje. Uždegę tą senioką, tai man visos blusos pastipo, nes jis pradėjo raitytis. Aiškus daiktas, tai tik jo raumenys trukčiojo nuo karščio, bet vis dėlto kraują suširpino. Nu, jis pasiraitė biškutį kaip žuvis ant karštų anglių, tada pradėjo pūstis jo pilvas ir sprogo su tokiu garsu, kad būtum girdėjęs ir už penkiasdešimt metrų. Nuo tada aš nusistatęs prieš kremavimą.

Arba apie savo koją:

– Daktaras sako man: „Nukritai ant vienos kojos, žmogau. Tau velniškai pasisekė, kad nenukritai ant abiejų“, sako. „Nes jeigu būtum nukritęs ant abiejų, susiplotum kaip sumauta armonika, ir tavo šlaunikausiai išlištų pro ausis!“

Aišku, tai buvo ne gydytojo, o paties Bozo žodžiai. Jis turėjo kalbos dovaną. Jam pavyko išsaugoti smegenis gyvas, nesugadintas, tad nė negalvojo pasiduoti skurdui. Tegul skarmaluotas, sušalęs ar alkstantis, bet tol, kol gali skaityti, mąstyti ir stebėti meteorus, jis, kaip pats sakė, yra laisvas savo galvoje.

Jis buvo tulžingas ateistas (tai yra ne tiek netikintis į Dievą, kiek asmeniškai Jo nemėgstantis) ir mėgavosi mintimis, kad žmonijos ateitis niekada nebūsianti šviesi. Kartais, miegodamas Krantinėje, jis rasdavo paguodą žiūrėdamas į Marsą arba Jupiterį ir galvodamas, kad ir ten tikriausiai yra miegančiųjų krantinėse. Apie tai jis turėjo susikūręs

savotišką teoriją. Gyvenimas Žemės planetoje, pasak jo, toks žiaurus todėl, kad čia nepakankamai geros sąlygos gyvybei egzistuoti. Marse, kur šalta ir mažai vandens, jos dar skurdesnės, taigi ir gyvenimas atitinkamai žiauresnis. Čia tave gali patupdyti į kalėjimą už keletą pavogtų pensų, o Marse, matyt, už tai būtum gyvas išvirtas. Ši mintis nežinia kodėl džiugino Bozo. Jis buvo išskirtinė asmenybė.

XXXI

Toje vietoje, kur mus atvedė Bozo, reikėjo mokėti devynis pensus už naktį. Tai buvo dideli, pergrūsti – ten galėjo tilpti penki šimtai vyrų – nakvynės namai, kur mėgo rinktis valkatos, elgetos ir smulkūs nusikaltėliai. Visos rasės ten maišėsi kaip lygios, netgi baltoji ir juodoji. Kai savo bloga urdu kalba užkalbinau vieną indą, jis atsiliepė sakydamas man *tum*¹²², – šiurpas nukrėstų išgirdus tokią kreipinį Indijoje. Mes buvome žemiau rasinių prietarų. Šmėsčiojo įvairaus likimo žmonės. „Senelis“, septyniasdešimties metų valkata, gyvenantis vien ar beveik vien iš to, kad renka nuorūkas ir pardavinėja jų tabaką po tris pensus už unciją. „Daktaras“ – buvęs tikras gydytojas, dėl kažkokio nusižengimo netekęs licencijos, o dabar pardavinėjantis laikraščius ir už kelis pensus norintiesiems duodantis medicininių patarimų. Basas, peralkęs nedidukas bengalas jūrininkas, pabėgęs iš savo laivo ir nežinia kiek dienų bastėsis po Londoną; toks be nuovokos, toks bejėgis, kad net nežinojo, kokiam mieste esąs, kol jam nepasakiau, – iki tol jis manė, kad Liverpoolyje. Prašymų rašytojas, Bozo draugas, siuntinėjantis graudžius laiškus su

¹²² *Prancūziškojo leidimo pastaba*: Hindi kalba antrojo asmens vienaskaita turi du įvardžius. Vienas, *ap*, yra pagarbesnis ir atitinka mandagų prancūzų *vous* [jūs]. Kitas, *tum*, vartojamas tik kreipiantis į labai artimus draugus arba į žemesnės padėties asmenį; tai prancūziško *tu* atitikmuo. Anglas Indijoje nepakęstų, jei čiabuvis kreiptųsi į jį „tu“.

maldavimais padėti sumokėti už žmonos laidotuves, o paskui, gavęs pinigų, vienas kemšantis didžiules, storai margarinu teptas duonos riekes. Bjaurus, į hieną panašus padaras. Pakalbėjęs su juo, supratau, kad jis, kaip ir dauguma sukčių, tiki bemaž visais savo melais. Tokiems tipams šie nakvynės namai buvo tikra Alsatia¹²³.

Bendraudamas su Bozo, nemažai sužinojau apie Londono elgetų metodus. Jie įmantresni negu atrodytų. Elgetų yra kuo įvairiausių, ir griežta socialinė riba skiria paprastus kaulytojus nuo tų, kas stengiasi mainais už pinigus ką nors duoti. Skiriasi ir sumos, kurias galima uždirbti įvairiais *gags*¹²⁴. Istorijos sekmadienio laikraščiuose apie elgetas, mirštančius su kelnėse išiūtais tūkstančiais svarų, žinoma, pramanytos, bet aukštesnės klasės elgetoms kartais nusišypso laimė, kai vienu kartu jie užsitikrina pragyvenimą kelioms savaitėms. Labiausiai klesti gatvės akrobatai ir gatvės fotografai. Geroje vietoje – pavyzdžiui, prie teatro kasų – gatvės akrobatas gali surinkti iki penkių svarų per savaitę. Gatvės fotografai irgi uždirba panašiai, bet yra priklausomi nuo gero oro. Verslui skatinti jie naudoja tokią gudrybę. Artėjant aukai, vienas iš jų puola prie aparato ir apsimeta fotografuojąs. Kai auka prieina arčiau, jie sušunka:

– Prašom, ponas, gražiai išėjot. Iš jūsų – vienas *bob*.

– Bet aš neprašiau manęs fotografuoti, – priešinasi auka.

– Ką, neprašėt? O mums pasirodė, kad ranka davėt ženklą. Ajai, prapuolė plokštelė! Šeši pensai kaip į balą.

Čia auką paprastai apima gailėstis ir ji sutinka imti nuotrauką. Patikrinę plokštelę fotografai pareiškia, kad ji sugadinta ir kad jie nemokamai nutrauksią naują. Suprantama, pirmos nuotraukos jie nė nemanė daryti, tad, aukai atsisakius, jie nieko nepraranda.

¹²³ *Prancūziškojo leidimo pastaba*: Taip kadaise buvo vadinama karmelitų vienuolyno teritorija [Londone], turėjusi neliečiamumo privilegiją. XVII amžiuje ten rasdavo prieglobstį visokie įstatymo pažeidėjai. Privilegija panaikinta 1697 metais.

¹²⁴ Triukais (sl.).

Rylininkai, kaip ir akrobatai, laikomi veikiau menininkais negu elgetomis. Vienas rylininkas, pravarde Trumpis, irgi Bozo draugas, papasakojo man viską apie savo verslą. Su porininku jis „dirbo“ prie užkandinių ir alinių Whitechapel ir Commercial gatvių rajone. Būtų klaida manyti, kad rylininkai savo duoną pelno gatvėje; devynias dešimtąsias uždarbio jie susirenka užkandinėse ir alinėse – bet tik pigiose, nes į geresnes neįleidžiami. Trumpio darbo eiga buvo tokia: jis sustodavo prie alinės ir pagrieždavo vieną melodiją, tada jo porininkas, kurio viena medinė koja galėjo sukelti užuojautą, žengdavo į vidų ir su kepure rankoje apeidavo lankytojus. Trumpis laikė garbės reikalą paskui pagriežti dar vieną melodiją – tarsi bisui, – kad parodytų esąs tikras linksmintojas, o ne koks nors greito pinigų mėgėjas. Jiedu su porininku per abu surinkdavo du tris svarus per savaitę, bet penkiolika šilingų turėdavo atiduoti už rylos nuomą, tad kiekvienam vidutiniškai išeidavo po svarą. Jie dirbo nuo aštuntos ryto iki dešimos vakaro, o šeštadieniais dar ilgiau.

Screevers kartais vadinami menininkais, kartais ne. Bozo supažindino mane su vienu „tikru“ menininku, studijavusiu dailę Paryžiuje ir kadaise eksponavusiu savo paveikslus Salone. Jo specializacija buvo kopijuoti senuosius meistrus, ir jis tai darė nuostabiai, turint omenyje, kad piešdavo ant šaligatvio. Jis papasakojo man, kaip tapo *screever*.

– Mano žmona ir vaikai neturėjo ko valgyti. Vieną vėlų vakarą grįždamas namo su krūva piešinių, kuriuos bandžiau įsiūlyti prekiautojams, sukau galvą, kaip prasimanyti pinigų. Strand gatvėje pamačiau vyruką, klūpantį ant šaligatvio ir piešiantį, o praiviai mėtė jam pensus. Man einant pro šalį, jis atsistojo ir užėjo į alinę. „Velniai rautų, – pamaniau, – jeigu jis iš to gali užsidirbti, galėčiau ir aš.“ Impulso pagautas, atsiklaupiau ir pradėjau piešti jo kreidelėmis. Dievai žino, kodėl taip pasielgiau, bet, matyt, buvau paklaikęs iš alkio. Įdomiausia, kad iki tol kreidelėmis niekada nebuvau piešęs, todėl čia pat ir mokiausi. Žmonės stabtelėdavo, pagirdavo mano piešimą, ir iš viso sumetė man devynis pensus. Tada iš alinės išėjo anas vyrukas. „Kokį ... tu veiki mano vietoje?“ – paklausė jis. Paaiškinau, kad esu alkanas ir norėjau šiek tiek užsidirbti. „Mat kaip, – tarė jis. – Eime,

pastatysiu alaus.“ Išgėrėme alaus, ir nuo tos dienos tapau *screever*. Per savaitę surenku vieną svarą. Už tiek neišlaikysi šešių vaikų, bet, laimė, mano žmona truputį uždirba siūdama.

Pats blogiausias dalykas šitaip gyvenant yra šaltis, o antras – pašalinių kišimasis. Iš pradžių, dar neturėdamas patyrimo, kartais ant šaligatvio nupiešdavau nuogą kūną. Pirmą kartą tai padariau prie St. Martin's-in-the-Fields bažnyčios. Putodamas iš jos išlėkė kažkoks juodai apsirengęs tipas – bažnyčios seniūnas tikriausiai ar kas. „Nemanykit, kad mes pakėsim tokias nešvankybes šalia Dievo namų!“ – sušuko. Teko piešinių nuplauti. Tai buvo Botticellio „Veneros“ kopija. Kitą kartą ją nupiešiau Krantinėje. Policininkas praeidamas žvilgtelėjo į mano darbą, be žodžių užlipo ant jo ir ištrynė savo meškos kojomis.

Bozo irgi skundėsi panašiu policijos kišimusi. Tuo metu, kai mudu bendravome, Hyde parke įvyko incidentas, per kurį policija, kovodama su „amoraliu elgesiu“, pati elgėsi gana bjauriai. Bozo nupiešė karikatūrą: tarp medžių Hyde parke slepiasi policininkai, o apačioje parašė „Galvosūkis. Rask policininkus“. Pasiūliau jam, kad kur kas iškalbingiau būtų parašyti „Galvosūkis. Rask amoralų elgesį“, bet Bozo nenorėjo apie tai nė girdėti. Jis sakė, kad bet kuris policininkas, pamatęs tokį užrašą, visam laikui išvartų jį iš priprastos vietos.

Žemiau *screevers* eina žmonės, giedantys giesmes arba pardavinėjantys degtukus, batraiščius ar vokus su keletu levandos grūdelių, eufemistiškai vadinamų kvėpalais. Visi jie yra, atvirai kalbant, elgetos, bandantys pelnytis iš savo varganos išvaizdos, bet per dieną teгаunantys vidutiniškai du tris šilingus. Vienintelė priežastis, kodėl jie apsimeta pardavinėją degtukus ar ką kita, užuot tiesiai prašę išmaldos, yra ta, kad šito reikalauja absurdiški Anglijos įstatymai. Pagal dabartinį įstatymą, jei priciniate prie nepažįstamo žmogaus ir paprašote jo poros pensų, jis gali pakviesti policininką ir patupdyti jus septynioms dienoms už elgetavimą. Bet jeigu gadinate orą monotoniškai bumbėdamas „Arčiau Tavęs, Viešpatie“, keverzojate kreida ant šaligatvio arba stoviniuojate su padėklų degtukų rankose – trumpai tariant, jeigu įkyrite žmonėms, – tuomet laikoma,

kad jūs ne elgetaujate, o užsiimate teisėtu verslu. Pardavinėti degtukus ir giedoti gatvėje yra tiesiog įteisinti nusikaltimai. Tiesa, ne itin pelningi; nė vienas giedotojas ar degtukų pardavinėtojas Londone negali būti tikras, kad per metus uždirbs 50 svarų – menkas atlygis už tai, kad aštuoniasdešimt keturias valandas per savaitę stovite ant šaligatvio krašto, automobiliams zulinant jūsų nugarą.

Verta pasakyti porą žodžių ir apie socialinę elgetų padėtį, nes šiek tiek su jais pabendravus ir įsitikinus, kad jie yra tokie patys žmonės, negali nestebinti keistas visuomenės požiūris į juos. Daugeliui atrodo, kad egzistuoja kažkoks esminis skirtumas tarp elgetų ir paprastų „darbo“ žmonių, kad jie yra tarsi kokia atstumtųjų kasta, lyg nusikaltėliai ar prostitutės. Darbo žmonės „dirba“, elgetos „nedirba“, vadinasi, jie parazitai, niekam tikę iš pat prigimties. Laikoma savaime suprantama, kad elgeta „neužsidirba“ pragyvenimui, skirtingai negu mūrininkas ar literatūros kritikas, kurie neva „užsidirba“. Elgeta – tai tarsi auglys visuomenės kūne, pakenčiamas tik todėl, kad gyvename humaniškais laikais, bet iš esmės visų niekinamas.

Vis dėlto pažvelgus įdėmiau matyti, kad tarp elgetos ir daugybės gerbiamų žmonių pragyvenimo šaltinio jokio *esmīnio* skirtumo nėra. Sakoma, kad elgetos nedirba, bet kas gi tuomet yra darbas? Grioviakasys darbuojasi mojuodamas kapliu. Buhalteris dirba sumuodamas skaičius. Elgeta dirba stovėdamas lauke bet koku oru ir užsidirbdamas išsiplėtusias venas, chronišką bronchitą ir taip toliau. Tai yra toks pat užsiėmimas kaip ir bet koks kitas, tik, žinoma, ne itin prasmingas. Tačiau daugelis garbingų užsiėmimų nėra labai prasmingi. O lyginant su kitais socialiniais tipais elgeta atrodo visai neblogai. Jis sąžiningas palyginti su daugumos patentuotų vaistų pardavėjais, kilniaširdis palyginti su sekmadienio laikraščių leidėjais, draugiškas palyginti su prekybos išsimokėtinai agentais – trumpai tariant, parazitais, bet gana nekenksmingas parazitais. Jis retai išpeša iš visuomenės daugiau negu reikia varganam egzistavimui, su kaupu apmokėdamas tai nuolatinėmis kančiomis, o pagal mūsų etines nuostatas tos kančios turėtų jį

pateisinti. Nemanau, kad elgeta turi kokių nors ypatybių, kurios leistų jį išskirti kaip atskirą rūšį arba teiktų daugumai šiuolaikinių žmonių teisę jį niekinti.

Tada iškyla klausimas: kodėl elgetas visi ir visur niekina? Man regis, dėl tos paprastos priežasties, kad jie nesugeba pelnytis padoraus pragyvenimo. Juk iš tikrųjų niekam nerūpi, ar darbas yra prasmingas, ar beprasmis, naudingas ar parazitiškas; vienintelis kriterijus yra jo pelningumas. Kad ir kas būtų kalbama apie energingumą, efektyvumą, tarnavimą visuomenei ar panašius dalykus, visa tai teturi vieną prasmę: „Uždirbkit pinigų, uždirbkit teisėtai, uždirbkit daug.“ Pinigai tapo didžiuoju žmogaus vertės matu. Elgetos uždirba mažai, todėl yra niekinami. Jeigu būtų įmanoma prielgetauti bent dešimt svarų per savaitę, tai akimirksniu pasidarytų garbinga profesija. Elgeta iš tikrųjų yra paprasčiausias verslininkas, toks pat kaip kiti verslininkai, užsidirbantys pirmu po ranka pasitaikiusiu būdu. Jis ne labiau už daugelį šių laikų žmonių prekiauja savo garbe, jis tik padarė klaidą pasirinkdamas verslą, iš kurio neįmanoma praturtėti.

XXXII

Norėčiau pridurti keletą pastabų, kiek įmanysiu trumpesnių, apie Londono slengą ir keiksmažodžius. Štai kai kurie žargono žodžiai (praleidžiant visiems žinomus), šiuo metu vartojami Londone:

Gagger – elgeta arba bet kuris gatvės artistas. *Moocher* – tas, kas prašo išmaldos tiesiai, neapsimesdamas, kad ką nors parduoda. *Nobber* – tas, kas surenka elgetai monetas. *Chanter* – gatvės giedotojas. *Clodhopper* – gatvės šokėjas. *Mugfaker* – gatvės fotografas. *Glimmer* – tas, kas gaudo kitiems taksi. *Gee* (arba *jee*, tariama „džy“) – pigaus šlamšto pardavėjo bendrininkas, apsimitantis ką nors perkančiu pirkėju. *Split* – policijos seklys. *Flattie* – policininkas. *Didecai* – čigonas. *Toby* – valkata.

Drop – elgetai duodami pinigai. *Funkum* – levandos ar kitokios kvapios medžiagos, parduodamos vokuose. *Boozer* – alinė. *Slang* – leidimas prekiauti gatvėje. *Kip* – nakvynės vieta. *Smoke* – Londonas. *Judy* – moteris. *Spike* – laikinųjų palata. *Tosheroon* – pusė kronos, t. y. du su puse šilingo. *Deaner* – šilingas. *Hog* – šilingas. *Sprowsie* – šeši pensai. *Clods* – variokai. *Drum* – skardinis puodelis. *Shackles* – sriuba. *Chat* – utėlė. *Hard-up* – iš nuorūkų surinktas tabakas. *Stick* arba *cane* – įsilaužėlio laužtuvas. *Peter* – seifas. *Bly* – įsilaužėlio acetileninė litavimo lempa.

To bawl – čiuulpti arba ryti. *To knock off* – pavogti. *To skipper* – miegoti po atviru dangumi.

Maždaug pusę šių žodžių galima rasti didesniuose žodynuose. Įdomu paspėlioti, iš ko jie kilę, nors kai kurie – pavyzdžiui, *funkum* ir *tosheroon* – spėlionėms nepasiduoda. *Deaner*, matyt, kilęs iš *denier*¹²⁵. *Glimmer* (kartu su veiksmažodžiu *to glim*) gali turėti bendra su senuoju žodžiu *glim*, reiškiančiu šviesą arba, kitu atveju, greitą žvilgsnį; šiaip ar taip, tai yra naujo žodžio atsiradimo pavyzdys, nes dabartine prasme jis neturėtų būti senesnis už automobilius. *Gee* – keistas žodis, galimas dalykas kilęs iš *gee* reikšmės „arklys, kuriuo prisidengus sėlinama prie grobio“. Žodžio *screever* kilmė paslaptinga. Akivaizdu, kad jis eina iš lotyniško *scribo*, bet per pastaruosius šimtą penkiasdešimt metų jokio panašaus žodžio anglų kalboje nebuvo; negalėjo jis ateiti ir per prancūzų kalbą, nes Prancūzijoje piešiančiųjų ant šaligatvio nėra. *Judy* ir *bawl* yra East Endo žodžiai, nesutinkami vakariau Tower tilto. *Smoke* vartoja tik valkatos. *Kip* atėjęs iš danų kalbos. Dar visai neseniai šitokia prasme buvo vartojamas žodis *doss*, bet dabar jį retai išgirsi.

Londono slengas ir tarmė keičiasi labai sparčiai. Senasis Londono akcentas, kurį aprašė Dickens ir Surtees¹²⁶, – kai *v* raidė tariama kaip *w*, *w* kaip *v* ir taip toliau – visiškai išnykęs. Keičiasi ir garsusis kokni, atsiradęs, matyt, praėjusio šimtmečio viduryje (pirmą kartą paminėtas amerikiečio Hermano Melville'io knygoje „Baltoji striukė“); jau mažai kas *face* taria kaip „fais“, *nice* kaip „naus“, nors prieš dvidešimt metų tai darydavo visi. Kartu su tarsena keičiasi slengas. Antai prieš dvidešimt penkerius ar trisdešimt metų Londonas buvo pakvaišęs dėl „rimuoto slengo“. „Rimuotame slenge“ visi žodžiai keičiami su jais besirimuojančiais, pavyzdžiui, *hit or miss* vietoje *kiss*, *plates of meat* vietoje *feet* ir taip toliau. Jis buvo toks populiarus, kad net pateko į romanus; o dabar

¹²⁵ *Denier* (*pranc.*) – Karolio Didžiojo laikais (VIII–IX a.) įvesta moneta. (*Vert. past.*)

¹²⁶ Robert Smith Surtees (1803–1864) – anglų rašytojas ir publicistas. (*Vert. past.*)

baigia išnykti¹²⁷. Gali būti, kad ir visi mano išvardytieji žodžiai po dvidešimt metų bus dingę be pėdsakų.

Keiksmazodžiai irgi kinta – ar bent jau pasiduoda madoms. Pavyzdžiui, prieš dvidešimt metų Londono darbininkai buvo įpratę vartoti žodį *bloody*¹²⁸. Dabar jie jį pamiršę, nors romanų rašytojai vis dar vaizduoja juos šitaip kalbančius. Joks tikras londonietis (išskyrus škotų ar airių kilmės žmones) nesako *bloody*, nebent jis būtų ragavęs kokio nors išsilavinimo. Tas žodis tarsi palypėjo socialiniais laiptais ir liovėsi buvęs keiksmazodžiu darbininkų klasės aplinkoje. Šiuo metu populiariausias Londono būdvardis, prikabinamas prie kiekvieno daiktavardžio, yra *fucking*. Neabejoju, kad ilgainiui *fucking*, kaip ir *bloody*, persikraustys į salonus ir bus pakeistas kokiu nors kitu žodžiu.

Pats keikimasis, ypač anglų keikimasis, yra mįslingas reikalas. Pagal savo prigimtį jis toks pat iracionalus kaip kerai – tikriau keikimai ir yra kerėjimo atmaina. Tačiau štai kokio čia esama paradokso. Keikdamiesi siekiame sukrėsti, įskaudinti ir darome tai minėdami tokius dalykus, kurie turėtų būti laikomi paslapyje, – paprastai susijusius su lytinėmis funkcijomis. Keista tai, kad kai žodis įsitvirtina kaip keikimas, jis tarytum praranda pradinę prasmę, praranda tai, kas jį padarė keiksmo žodžiu. Žodis tampa keiksmu todėl, kad reiškia tam tikrą dalyką, ir liaujasi tą dalyką reiškęs, nes tampa keiksmu. Tarkime, *fuck*. Londoniečiai šio žodžio jau nevartoja – nebent labai retai – tiesiogine prasme; jų lūpose jis skamba nuo ryto iki vakaro, bet yra virtęs paprasčiausiu pertaru ir visiškai nieko nereiškia. Panašiai ir *bugger* sparčiai netenka savo pradinės „pederasto“ reikšmės. Prancūzų kalboje irgi galima rasti

¹²⁷ Jis išlikęs kai kuriuose posakiuose, tokiuose kaip *use your twopenny*, vartojamame vietoje *use your head* [palaužyk galvą]. *Twopenny* atsiradęs šitaip: *head* [galva]– *loaf of bread* [duonos kepalas]– *twopenny loaf* [dviejų pensų vertės kepalas]– *twopenny* [du pensai]. (*Aut. past.*)

¹²⁸ Šioje knygoje, nelygu kontekstas, *bloody* verčiamas kaip „prakeiktas“, „sumautas“, „velniškas“. (*Vert. past.*)

panašių atvejų – antai *fuck* atitikmuo *foutre* dabar yra nieko nereiškiantis pertaras. Paryžiuje retkarčiais dar išgirsti žodį *bougre*¹²⁹, bet jį vartojantys žmonės – ar bent jų dauguma – net nenutuokia, ką jis reiškė anksčiau. Taisyklė, matyt, tokia: keiksmais pripažinti žodžiai turi kažkokių magiškų ypatybių, kurios išskiria juos iš kitų ir padaro netinkamus paprastam pokalbiui.

Užgauliojimo žodžiams irgi, regis, galioja tas pats paradoksas kaip ir keiksmams. Atrodytų, žodis tampa įžeidimu todėl, kad reiškia ką nors bloga; bet praktiškai jo užgaulioji reikšmė mažai turi bendra su tikraja. Pavyzdžiui, bene labiausiai įžeisi londonietį pavadinęs jį *bastard*, nors pats žodis, reiškiantis pavainikį, vargu ar laikytinas įžeidimu. O pats bjauriausias įžeidimas moteriai, nesvarbu paryžietei ar londonietei, yra „karvė“, nors toks pavadinimas galėtų būti ir komplimentas, juk karvės – vieni iš simpatiškesnių gyvūnų. Akivaizdu, kad žodis tampa įžeidus tik todėl, jog juo norima įžeisti, nepriklausomai nuo to, kaip jis aiškinamas žodynuose. Žodžiai, ypač keiksmažodžiai, įgauna tokią prasmę, kokią jiems suteikia viešoji nuomonė. Šiuo požiūriu įdomu pasekti, kaip keiksmas keičia pobūdį kirsdamas valstybių sienas. Anglijoje galima išspausdinti *Je m'en fous*, ir niekas dėl to neprotestuos. O Prancūzijoje leidžiama spausdinti tik *Je m'en f...* Kitas pavyzdys būtų *barnshoot* – iškreiptas hindi žodis *bahinchut*¹³⁰. Indijoje tai bjaurus, neatleistinas įžeidimas, o Anglijoje – tik švelni pašaipa. Aš netgi mačiau

¹²⁹ Žodis *bougre* kilęs iš *bogre* ir kadaisė reiškė „bulgaras“, turint omenyje viduramžiais Vakarų Europoje plitusią bogomilų sektą, kurią Bažnyčia kaltino praktikuojant homoseksualius santykius. Vėliau seksualinė konotacija išnyko, liko paprasta reikšmė „tipas“, „vyrukas“. (*Vert. past.*)

¹³⁰ *Prancūziškojo leidimo pastaba*: Hindi kalba *bahin* reiškia „sesuo“, *chut* – „lyties organas“. Pavadinoti ką nors *bahinchut* – tai be pagrindo pareikšti jam, kad palaikote itin glaudžius santykius su jo seserimi. *Barnshoot* yra tas pats žodis, anglų kareivių iškraipytas ir atsivežtas į Angliją; čia jis visiškai prarado pirminę prasmę.

jį mokykliniame vadovėlyje, vienos Aristofano komedijos¹³¹ vertime; komentaruose buvo parašyta, kad šitaip turbūt perteiktas persų pasiuntinio marmaliavimas. Galimas daiktas, komentarų autorius žinojo, ką *bahinchut* reiškia. Bet kaip svetimas žodis jis buvo netekęs magiškosios keiksmažodžio kokybės ir galėjo būti spausdinamas.

Dar viena Londono ypatybė ta, kad vyrai čia prie moterų paprastai nesikeikia. Paryžiuje kitaip. Paryžietis darbininkas gal ir nurys keiksmažodį, jei šalia yra moteris, bet keikdamasis jis nėra nesivaržo, juolab kad pačios moterys nevensia keiksmų. Londoniečiai šiuo atžvilgiu mandagesni, delikatesni.

Štai tokios mano daugiau ar mažiau atsitiktinės pastabos. Gaila, kad niekas iš galinčiųjų imtis tokio darbo nėrašo Londono slengo ir keiksmažodžių metraščio, kur būtų tvarkingai registruojami visi pokyčiai. Tai padėtų geriau suprasti, kaip atsiranda, kinta ir išnyksta žodžiai.

¹³¹ Turima galvoje „Acharniečiai“. (Vert. past.)

XXXIII

Dviejų B. duotų svarų užteko maždaug dešimčiai dienų. Tiek ilgai verstis padėjo Paddy, kelyje išmokęs skaičiuoti kašnius ir netgi vieną rimtesnį valgį per dieną laikęs neprotingu išlaidavimu. Maistas jam tereiškę duoną ir margariną – amžinąją „arbatą su dviem riekėm“, valandai ar dviem nuraminančią kirminą. Jis išmokė mane, kaip pragyventi – pavalgyti, pernaktuoti, parūkyti ir taip toliau – iš pusės kronos per dieną. Be to, jis sugebėdavo šiek tiek uždirbti vakarais gaudydamas taksi. Toks darbas buvo rizikingas, nes neteisėtas, bet papildydavo mūsų kišenes keliais šilingais.

Vieną rytą mudu pabandėme gauti „vaikščiojančios reklamos“ darbą. Penktą valandą nuėjome į skersgatvį už kažkokių įstaigų, bet ten jau laukė trisdešimtys ar keturiasdešimtys žmonių eilė, ir po dviejų valandų mums buvo pasakyta, kad darbo daugiau nebus. Labai nenusiminėme, nes vaikščioti su reklaminiiais skydais ant pilvo ir ant nugaros nėra pavydėtinas užsiėmimas. Už dešimtys valandų darbą mokama apie tris šilingus, o darbas sunkus, ypač vėjuotomis dienomis, ir nepasivangstysi, nes inspektorius dažnai ateina patikrinti, ar visi mina šaligatvius. Bjauru ir tai, kad samdoma vienai dienai, tik retkarčiais trims dienoms, bet niekada visai savaitei, tad kiekvieną rytą tenka valandų valandas laukti to darbo. Norinčių jį dirbti bedarbių tiek daug, kad išsikovoti geresnes sąlygas nėra jokios vilties. Visos „vaikščiojančios reklamos“ svajoja apie lapelių dalijimo darbą, už kurį mokama tiek pat.

Kai pamatysite žmogų, dalijantį lapelius, padarykite jam paslaugą, pa-
imkite lapelį, nes tik išdalijęs viską jis galės baigti darbą.

Tad ir toliau gyvenome nakvynės namų gyvenimą – niekingą, vienodą, nepakeliamai nuobodų gyvenimą. Išstis dienas nieko neveikdavome, tik sėdėdavome virtuvėje, rūsyje, skaitydavome vakarykščius laikraščius arba, jei pavykdavo gauti, seną „Union Jack“¹³² numerį. Tuometu bemaž nuolat lijo, todėl nuo visų atėjusiųjų iš gatvės kildavo garas, ir virtuvėje siaubingai dvokė. Vienintelė pramoga buvo periodiškai eiti „arbatos su dviem riekėm“. Nežinau, kiek žmonių Londone gyvena tokią gyvenimą – mažų mažiausia tūkstančiai. O Paddy tai buvo pats geriausias gyvenimo tarpsnis per pastaruosius dvejus metus. Visos jo vaikataavimo pertraukos, kurių metu prasimanydavo vieną kitą šilingą, būdavo tokios; vaikataudamas jis jausdavosi kiek blogiau. Klausydamasis jo verkšlenimo – o verkšlendavo jis visada, kai nevalgydavo, – imdavai suprasti, kokia kančia jam yra neturėti darbo. Žmonės klysta manydami, kad darbo netekusiam vyrui rūpi tik prarastas atlyginimas; atvirkščiai, beraščiui, kuriam įprotis dirbti įaugęs į kraują, paties darbo reikia netgi labiau negu pinigų. Išsilavinęs žmogus dar gali taikstyti su priverstiniu dykinėjimu, viena iš didžiausių skurdo blogybių. Tačiau toks kaip Paddy, nemokantis savęs užimti, be darbo jaučiasi nelaimingesnis už pririštą šunį. Štai kodėl tikra nesąmonė galvoti, kad „nusiritusiųjų žemyn“ reikia gailėtis labiau negu visų kitų. Iš tikrųjų gailėsčio vertas tas žmogus, kuris buvo „žemai“ nuo pat pradžių ir kenčia skurdą tuščia, neišradinga smegenine.

Iš to nuobodaus laiko mažai kas liko mano atmintyje, išskyrus pokalbius su Bozo. Kartą į nakvynės namus užgriuvo labdarių ekskursija. Mudu su Paddy buvome išėję, o popietę grįžę išgirdome rūsyje muzikos garsus. Nulipę žemyn pamatėme tris elegantiškai apsirengusius ponus, mūsų virtuvėje atliekančius religines apeigas: orų ir garbų senjorą su durtiniu, prie nešiojamosios fisharmonijos sėdinčią damą ir mažasmakrį

¹³² Britų kariuomenės žurnalas. (*Vert. past.*)

jaunuolį, žaidžiantį su kryželiu. Iš visko sprendžiant, jie paprasčiausiai atėjo ir nė neatsiklausę ėmė laikyti pamaldas.

Buvo smagu žiūrėti, kaip gyventojai reagavo į neprašytus svečius. Jie neparodė nė menkiausio atšiaurumo, jie tiesiog juos ignoravo. Tarytum susitarę visi esantieji virtuvėje – gal koks šimtas vyrų – elgėsi taip, lyg labdarių apskritai čia nebūtų. Anie kantriai giedojo ir pamokslavo, bet dėmesio sulaukė ne daugiau negu kokios nors auslindos. Durtiniuotojo džentelmeno gražbylyščių nebuvo girdėti, jos skendo kasdieniame dainų, keiksmų ir puodų triukšme. Vyrų valgė ir žaidė kortomis vos per žingsnį nuo fisharmonijos, taikiai jos nepaisydami. Galiausiai nekviesti svečiai pasidavė ir išsinešdino – neįžeisti nei žodžiais, nei veiksmais, tik nepagerbti dėmesiu. Neabejoju, kad labdariai guodėsi mintimis, kokie jie buvo drašuliai, kai „savo valia ryžosi eiti į pačias baisiausias lindynes“, ir taip toliau, taip toliau.

Pasak Bozo, šie žmonės ateidavo į nakvynės namus kelis kartus per mėnesį. Jie palaikė ryšius su policija, todėl „įgaliotinis“ negalėjo jų išvaryti. Įdomus dalykas: žmonės pasijunta turi teisę jums pamokslauti ir už jus melstis, kai tik jūsų pajamos nustumka žemiau tam tikro lygio.

Po devynių dienų iš dviejų B. svarų tebuvo likęs šilingas ir devyni pensai. Mudu su Paddy aštuoniolika pensų atidėjome nakvynei, o tris pensus išleidome įprastinei „arbatai su dviem riekėm“, kurią pasidalijome pusiau, tad tai tebuvo veikiau užkandis negu valgis. Vidurdienį pasijutome vėlniškai alkani, ir Paddy prisiminė bažnyčią prie King's Cross stoties, kur kartą per savaitę valkatos vaišinami arbata. Kadangi buvo kaip tik toji diena, nusprendėme ten nueiti. Bozo eiti atsisakė – nors lijo, ir jis sėdėjo bemaž tuščiomis kišenėmis, – paaiškinęs, kad bažnyčios ne jo sritis.

Prie bažnyčios laukė kone šimtas murzinių vargetų; išgirdę žinią apie nemokamą arbatą, jie susirinko iš visų pašalių nelyginant maitvanagai aplink negyvą buivolą. Netrukus durys atsivėrė, ir dvasininkas su keliomis merginomis nuvedė mus laiptais į viršų, į galeriją. Bažnyčia priklausė protestantams, tad buvo niūri, sąmoningai nedaili, sienos išrašytos tekstais apie kraują ir ugnį. Paskaitinėjęs giesmyną, kuriame

radau tūkstantį du šimtus penkiasdešimt vieną giesmę, padariau išvadą, kad tokia knyga puikiausiai galėtų atstoti blogų eilėraščių antologiją. Iškart po arbatos turėjo prasidėti pamaldos, todėl apačioje, tarytum šulinyje, sėdėjo parapijiečiai. Paprastą savaitės dieną jų buvo susirinkę ne daug, vos kelios dešimtys, daugiausia senos, gyslotos, į vištas panašios moterys. Susėdę į kauptus, gavome arbatos – kiekvienas po puslitrinį stiklainį su šešiomis riekėmis margarinu pateptos duonos. Sušlamštę vaises, koks dešimt valkatų, apdairiai įsitaisiusių arčiau durų, iš pamaldų paspruko; kiti liko, bet ne tiek iš dėkingumo, kiek paprasčiausiai pritrūkę išūlumo.

Kelis kartus subaubė vargonai, ir pamaldos prasidėjo. Akimirksniu tarsi pagal signalą valkatos puolė kuo bjauriausiai elgtis. Niekad nebūtum pagalvojęs, kad bažnyčioje gali dėtis tokie dalykai. Išsidrėbę kauptuose vyrai juokėsi, plepėjo, spraugstė duonos gumulėlius žemyn, į parapijiečius; vieną man teko kone jėga sulaikyti, kad neprisidengtų cigaretės. Pamaldos valkatoms atrodė komiškas spektaklis. Žinoma, vaizdas buvo ganėtinai absurdiškas, ypač kai staiga pasigirdavo šūksniai „Aleliuja!“ arba prasidėdavo begalinės improvizuotos maldos, bet vis dėlto jų elgesys peržengė visas ribas. Vienas senukas iš parapijiečių – vardu brolis Bootle [Būt] ar panašiai, – vis būdavo kviečiamas vesti maldą. Jam atsistojus, valkatos pradėdavo trypti kojomis lyg teatre; pasak jų, praeitą kartą jis tęsė maldą dvidešimt penkias minutes, kol pastorius jo nenutraukė. Syki, kai brolis Bootle atsistojo, vienas valkata taip garsiai subliuvo „Du prieš vieną, kad septynių minučių jam neužteks!“, kad girdėjo visa bažnyčia. Veikiai mes perrėkėme patį pastorių. Tarpais iš apačios atsklisdavo piktas „Tšš!“, bet jokio poveikio tai neturėjo. Mes buvome nusiteikę išjuokti pamaldas, ir niekas negalėjo mūsų sustabdyti.

Stebėti visa tai buvo nesmagu, netgi šlykštu. Apačioje saujelė paprastų geranorių žmonių iš paskutiniųjų bandė melstis; viršuje šimtas vyrų, kuriuos tie žmonės ką tik pamaitino, tyčia trukdė maldai. Iš galerijos šiepėsi purvini, apšepę veidai, atvirai besityčiojantys iš tikinčiųjų. Ką

kelios moterys ir senukai galėjo padaryti šimtui priešišku bastūnų? Jie mūsų bijojo, o mes juos pasimėgaudami bauginome. Toks buvo mūsų kerštas už tai, kad jie mus pažemino davę pavalgyti.

Pastorius mūsų neišsigando. Jis ramiai atgriaudėjo ilgą pamokslą apie Jošų, beveik nekreipdamas dėmesio į iš viršaus sklindantį prunkštimą ir klegesį. Tik pabaigoje, galbūt išvestas iš kantrybės, jis garsiai pareiškė:

– Paskutines penkias pamokslo minutes paskirsiu *pasmerktiems* nusidėjėliams!

Ištaręs šiuos žodžius, jis pakėlė akis į galeriją ir nenuleido jų penkias minutes, kad niekam nekiltų abejonių, kas bus išgelbėtas ir kas pasmerktas. Bet mūsų tai nejaudino! Kol pastorius grasino mums pragaro liepsnomis, sukome suktines, o dar nebaigus skambėti paskutiniam „amen“, jau bildėjome laiptais žemyn šūkaudami ir tardamiesi kitą savaitę vėl čia ateiti arbatos.

Ši scena mane labai sudomino. Valkatų stačiai negalėjai pažinti – nuolankaus šuniško dėkingumo, su kuriuo jie paprastai priima aukas, nebuvo likę nė pėdsako. Paaiškinimas, žinoma, tas, kad mūsų buvo daugiau už parapijiečius, taigi mes jų nebijojome. Šelpiamasis beveik visada nekenčia savo geradarių – tai yra nekintama žmogiškosios prigimties ypatybė; o kai į vieną vietą susiburia penkiasdešimt ar šimtas tokių pačių, tos neapykantos galima ir neslėpti.

Vakare, po nemokamos arbatos, Paddy netikėtai uždirbo dar aštuoniolika pensų gaudydamas taksi. Lygiai tiek reikėjo kitai nakvynei, todėl mes jų nelietėme ir alkani išvaikščiojome iki kito vakaro devintos valandos. Bozo, galėjusio mus sušelpsti maistu, visą dieną nematėme. Šaligatviai buvo šlapi, todėl jis dirbo Elephant ir Castle gatvių sankryžoje, kur žinojo vietelę su priedanga nuo lietaus. Laimė, dar turėjau šiek tiek tabako, tad diena praėjo ne visai blogai.

Pusę devintos Paddy nusivedė mane į Krantinę, kur kartą per savaitę kažkoks dvasininkas ateidavo dalyti maisto talonų. Po Charing Cross tiltu stovėjo gal penkiasdešimt žmonių, atsispindinčių ribuliuojančiose balose. Kai kurie iš jų – ypač nakvojantieji Krantinėje – atrodė itin

pasibaisėtina, mat Krantinė sutraukia dar nelemtesnius tipus negu *spikes*. Pamenu, vienas jų, barzdotas it fakyras, vilkėjo virve perjuostą paltą be sagų, mūvėjo suplyšusias kelnes ir avėjo batus, iš kurių kyšojo kojų pirštai, – ir daugiau nė skudurėlio. Krūtinę ir pečius jis buvo sugebėjęs išsiterlioti kažkokiu baisiu, varvelį primenančiu juodu tepalu. Per purvą ir plaukus vos galėjai įžiūrėti jo veidą, iki popieriaus baltumo išblyškintą kokios nors piktos ligos. Kalbėjo jis visai padoria tarme, tarsi koks klerkas ar parduotuvės administratorius.

Netrukus pasirodė tas dvasininkas, ir vyrai išsirikavo į eilę tokia tvarka, kokia jie čia susirinko. Apyjaunis dvasininkas buvo simpatiškas, putlus ir, įdomiausia, labai panašus į Charlie, mano draugą Paryžiuje. Jis drovėjosi, jautėsi nejaukiai ir per visą laiką neištarė nė žodžio, išskyrus trumpą pasisveikinimą; jis kone bėgte prabėgo išilgai rikiuotės, kiekvienam įbrukdamas po taloną ir nelaukdamas padėkų. Rezultatas buvo tas, kad visi jautė jam tikrą dėkingumą ir vadino jį „...šauniu bernu“. Kažkuris net šūktelėjo (manychiau, jam girdint): „Jis tai niekada netaps sup... vyskup!“; ir tai, suprantama, buvo komplimentas.

Šešių pensų vertės talonus turėjome pravalgyti netoliese esančioje valgykloje. Ten nuėję pamatėme, kad jos savininkas, žinodamas, jog valkatos negali pasirinkti kitos vietos, mus apgaudinėja – už kiekvieną taloną duoda maisto, kuris vertas gal keturių pensų. Mudu su Paddy, sudėję savo talonus, gavome tiek, kiek daugelyje užkandinių būtume gavę už septynis ar aštuonis pensus. Dvasininkas išleido talonams gero-kai daugiau negu svarą, taigi buvo akivaizdu, kad valgyklos savininkas iš valkatų nusuka apie septynis ar netgi daugelyje šilingų per savaitę. Šitoks apgaudinėjimas yra įprasta valkatų gyvenimo dalis, ir tai tęsis tol, kol žmonės dalys maisto talonus, o ne pinigus.

Sugrįžę į nakvynės namus, vėl buvome alkani, tad trynėmės virtuvėje, mėgindami maistą pakeisti ugnies šiluma. Pusę vienuoliktos parėjo Bozo, išvargęs ir nusikamavęs, nes vaikščiojimas sužalota koja jam kėlė kančias. Piešimu jis neuždirbo nė penso, nes visos vietos po stogu buvo užimtos, ir kelias valandas jam teko atvirai prašyti išmaldos, akies

krašteliu dairantis policininkų. Jis susirankiojo aštuonis pensus – vieno trūko, kad galėtų sumokėti už nakvynę. Mokėjimo laikas jau seniai buvo praėjęs, bet jam pavyko prasmukti į vidų, kai įgaliotinio dėmesys nukrypo kažkur kitur. Tačiau bet kurią akimirką jis galėjo būti sučiuptas ir išvarytas lauk, miegoti Krantinėje. Bozo išsikrovė iš kišenių visus daiktus ir ėmė juos apžiūrinėti galvodamas, ką iš jų pardavus. Galų gale nusprendė parduoti skustuvaž ir, apėjęs virtuvę, netrukus grįžo su trim pensais. Dabar jis galėjo sumokėti už *kip*, nusipirkti arbatos, ir jam dar liko puspenisis rytdienai.

Atsinešęs puodelį arbatos Bozo sėdo prie ugnies džiovinti drabužių. Pamačiau, kad gerdamas arbatą jis patyliukais juokiasi, tarsi iš kokio gero pokšto. Nustebęs paklausiau, kas jį prajuokino.

– Velniškai juokinga! – atsakė. – Nors dėk į „Punch“. Kaip manai, ką aš padariau?

– Ką?

– Pardaviau skustuvaž prieš tai nenusiskutęs! Kvailys, ... kvailys!

Jis buvo nevalgęs nuo pat ryto, nuėjęs keletą mylių šluba koja, jo drabužiai buvo kiaurai permirkę, nuo bado jį skyrė vos pusė penso. Ir jis dar sugebėjo juoktis iš skustuvo netekties. Negalėjai juo nesižavėti.

XXXIV

Pinigai baigėsi, tad kitą rytą mudu su Paddy iškeliajome į *spike*. Ėjome senuoju Kento keliu į pietus, į Cromley. Londono *spikes* mums netiko, nes Paddy buvo neseniai nakvojęs viename iš jų ir nenorėjo rizikuoti. Šešiolika mylių žingsniavome asfaltu, batams trinant kojas ir žarnai ryjant žarną. Paddy akimis naršė pakeles, kaupdamas nuorūkų atsargą ateičiai. Galiausiai jo atkaklumas buvo atlygintas, nes jam pavyko rasti pensą. Nusipirkome didelį kepalą sužiedėjusios duonos ir eidami ją kimšome.

Cromley pasiekėme per anksti, prieš atsidarant *spike*, tad paėjėjome dar kelias mylias iki šalia medelyno esančios pievos, kur buvo galima prisėsti pailsėti. Sprendžiant pagal ištryptą žolę, besimėtančius šlapius laikraščius ir aprūdijusias skardines, tai buvo nuolatinis valkatų karavankiemis. Pamažu čia prisirinko ir daugiau mūsų likimo draugų; kas atėjo vienas, kas dviese. Buvo puiki rudens diena. Netoliese gausiai žėlė bitkrėslės; net ir dabar man kartais atrodo, kad jaučiu aštrų jų kvapą, besivaržantį su valkatų tvaiku. Pievoje rupšnojo žolę du sunkiųjų veislės kumeliukai – žalios ochros spalvos, baltais karčiais ir uodegomis. Išvargę, prakaituoti tysojome ant žemės. Kažkuriam iš valkatų pavyko rasti sausų žagarų; įkūrę laužą, gurkšnojome bepienę arbatą, leisdami ratu skardinį *drum*.

Prasidėjo istorijų pasakojimas. Vienas iš valkatų, Bill, buvo ypač įdomus tipas – užkietėjęs senos kartos elgeta, tvirtas kaip Heraklis ir kartu nesutaikomas darbo priešininkas. Jis gyrėsi, kad su savo fizinėmis

pajėgomis randa darbą kada tik panorėjęs, bet, vos gavęs pirmos savaitės atlyginimą, puola siaubingai gerti ir būna atleidžiamas. Tarpais jis duoneliuodavo, daugiausia po krautuves. Kalbėjo maždaug taip:

– Giliau į tą ... Kentą neisiu. Tikras nagų kraštas, pasakysiu. Per daug čia priviso ubagautojų. Tie ... kepėjai pasidarė tokie, kad duoną geriau išmes negu tau atiduos. Eisiu į Oxfordą, ten ubagauti geriau nerasi, pasakysiu. Kai buvau Oxforde, gaudavau ir duonos, ir kumpio, ir jautienos, ir iš studentų prisirinkdavau pensų, kad sumokėčiau už savo *kip*. Paskutinę dieną trūksta dviejų pensų, tai prieinu prie klebono ir sakau: duok tris. Tas duoda, o apsisukęs paskundžia policijai. „Tu elgetavai“, – sako man *copper*. „Nieko panašaus, – sakau, – aš paklausiau pono, kiek laiko“, – sakau. O tas kiša rankas man po švarku ir ištraukia šmotą mėsos ir du kepalus duonos. „Kas tada čia?“ – sako. „Teks praeiti į nuovadą“, – sako. Patupdė mane septynioms dienoms. Daugiau iš tų ... šventiečių niekada neprašau. Bet, Jėzau, nedidelis čia daiktas patupėti septynias dienas, – ir taip toliau, taip toliau.

Matyt, visas jo gyvenimas buvo toks – nesibaigiantis duoneliavimo, gėrimo ir patupėjimų ratas. Pasakodamas jis juokėsi, pateikdamas visa tai kaip gerą pokštą. Jis neatrodė prasigyvenęs iš elgetavimo, nes vilkėjo tik velveto eilutę, šaliką ir kepurę – nei kojinių, nei marškinių. Bet vis dėlto buvo storas, linksmas ir netgi trenkė alumi, nors šiais laikais tai nėra valkatai būdingas kvapas.

Du valkatos, neseniai nakvoję Cromley *spike*, papasakojo apie tenykštį vaiduoklį. Prieš kažkiek metų, anot jų, ten įvyko savižudybė. Vienas valkata sugebėjo išinešti skustuvažį ir celėje persipjovė gerklę. Iš ryto, kai valkatų viršininkas atėjo žadinti, kūnas buvo užgulęs duris, todėl, norint jas atidaryti, teko sulaužyti numirėliui ranką. Keršydamas numirėlis dabar vaidenasi toje celėje, ir visi, kas ten pernakvoja, miršta neišgyvenę nė metų; suprantama, tokių atvejų jau buvęs ne vienas. Jei durys atidaromos strigs, tos celės reikia vengti kaip maro, nes tai ir būsianti toji, kur vaidenasi.

Du buvę jūrininkai irgi papasakojo šurpią istoriją. Vienas žmogus (jie dievagojosi jį pažinoję) sumanė slapta prasmukti į laivą, plaukiantį į Čilę.

Laivas turėjo gabenti prekes, sudėtas į dideles medines dėžes; dokininko padedamas „zuikis“ pasislėpė vienoje iš jų. Tačiau dokininkas supainiojo dėžių krovimo tvarką. Kranas pakėlė dėžę su „zuikiu“ ir padėjo ją į pačią triumo apačią, po šimtais kitų dėžių. Tik kelionės pabaigoje paaiškėjo, kas atsitiko, kai užtroškęs „zuikis“ buvo aptiktas jau pūvantis.

Paskui vienas valkata papasakojo apie Gilderoy, škotų plėšiką. Gilderoy buvo nuteistas mirti kartuvėse, bet pabėgo, sučiupo jį nuteisusį teisėją ir pats jį pakorė (šaunus vaikinas!). Valkatoms istorija, žinoma, labai patiko, bet įdomiausia buvo tai, kad ji skyrėsi nuo tikrovės. Pagal šią versiją Gilderoy paspruko į Ameriką, nors iš tikrųjų buvo vėl sugautas ir antrą kartą nuo mirties bausmės neišsisuko. Istorija, be abejonės, buvo pakeista tyčia; taip vaikai keičia pasakojimus apie Samsoną ir Robiną Hoodą, suteikdami jiems išgalvotas, bet laimingas pabaigas.

Tada kalba pakrypo į istoriją, ir toks senukas pareiškė, kad Vieno įkandimo įstatymas¹³³ likęs iš tų laikų, kai kilmingieji skalikais medžiodavę ne elnius, o žmones. Kai kurie valkatos jį išjuokė, bet jis tvirtai laikėsi savo nuomonės. Be to, jis buvo girdėjęs apie Grūdų įstatymus¹³⁴ ir *jus primae noctis* (šventai tikėjo, kad jie iš tikrųjų egzistavo), taip pat apie Didįjį sukilimą, kurį manė buvus vargšų sukilimu prieš turtinguosius, tikriausiai supainiojęs su valstiečių sukilimais. Vargu ar senukas mokėjo skaityti, o ir laikraščiuose nerasi apie tai parašyta. Matyt, šitokias istorijos nuogirdas viena valkatų karta perdavinėjo kitai, kai kurias – gal net ne vieną šimtmetį. Tai buvo nykstančios žodinės tradicijos pasireiškimas, sakytum, silpnas viduramžių aidas.

¹³³ Įstatymas, pagal kurį šuo gali nebaudžiamai įkasti kam nors tik vieną kartą. Įkandęs antrą kartą, šuo turi būti sunaikintas. (*Vert. past.*)

¹³⁴ 1815–1846 metais galioję įstatymai (*Corn Laws*), turėję apsaugoti Anglijos grūdų rinką nuo pigesnio importo, išlaikyti aukštas grūdų kainas ir žemvaldžių pajamas. Juos priėmus, kilo protesto riaušės ir ginkluotos demonstracijos. (*Vert. past.*)

Mudu su Paddy nuėjome į *spike* šeštą valandą vakaro, išėjome iš ten dešimtą ryto. *Spike* buvo labai panašus į Romtono ir Edbury, o vaiduoklio pamatyti nepavyko. Kartu su mumis nakvojo du linksmi vyrukai, William ir Fred, buvę žvejai iš Norfolko, mėgėjai padainuoti. Viena jų daina, pavadinta „Vargšė Bella“, man pasirodė verta užrašyti. Per kitas dvi dienas ją girdėjau bent kelis kartus ir įsidėjau į galvą, išskyrus gal porą eilučių, kurias pabandžiau atspėti. Štai ji:

Bella buvo jauna, kaip iš pieno plaukus:
Akys giedros, plaukai tartum aukso.
O, vargšė Bella!
Kaip stirnelė grakšti mergina eikliakojė,
Ji čiauškęjo smagiai, bet galvot negalvojo,
Tad staiga ją lengvai suvedžiojo
Klastingas, žiaurus apgavikas.

Ji gyveno kaip rojū, kol dar nežinojo,
Kad pasaulis žiaurus ir kad vyrai meluoja.
O, vargšė Bella!
Ji tikėjo ilgai: „Maniškis bus doras
Ir nuves mane tiesiai prie Dievo altoriaus.“
Taip jos naivią širdį viliojo
Tas klastingas, žiaurus apgavikas.

Ji nuėjo pas jį, suviliota jo žodžių saldžiausių,
Bet to niekšo žiaurus seniai jau ir pėdos ataušę.
O, vargšė Bella!
Šeimininkė pikta sužinojus užriko: „Kekše, dink iš akių!
Tokios mergšės neterš šių garbingų namų!“
Vargšės Bellos širdy tiek paliko žaizdų
Tas klastingas, žiaurus apgavikas.

Visą naktį klajojus, klampojus pusnynuos,
Ką ji iškentė, niekas nežino.
O, vargšė Bella!
Žmonės parnešė ją kitą dieną,
Nebegyva, sumerktom blakstienom.
Prie jos vienišo guolio net kojės nekėlė
Tas klastingas, žiaurus apgavikas.

Taigi matot, kaip pažiūrėsi,
Jeigu nuodėmėn puolei – už ją atkentėsi.
O, vargšė Bella!
Vyrai svarstė rimtai, jos karstą užvožę:
„Toks gyvenimas, klotas ne rožėm...“
Ir tik moterys gaudžiai prie kapo giedojo
Ir šnabždėjos: „Tie vyrai visi apgavikai!“

Tikriausiai parašyta moters.

Dainininkai William ir Fred buvo tikri nenaudėliai – iš tų, kurie teršia valkatų vardą. Sužinoję, kad Cromley valkatų viršininkas turi dėvėtų drabužių atsargą, skirtą labiausiai nudriskusiems šelpti, jiedu išdraskė savo batų siūles ir išpjaustė paduose skylės, bemaž visiškai sugadindami apavą. Tada kreipėsi į viršininką, ir šis, matydamas apverktiną jų batų būklę, išdavė jiems po beveik naują porą. Kitą rytą, vos išėję iš *spike*, William su Fredu pardavė gautus batus už šilingą ir devynis pensus. Už tokią kainą jiems atrodė verta sumaitoti savo visai dar neblogą apavą.

Iš Cromley ilga sukumpusia procesija patraukėme į pietus, Lower Binfield ir Ide Hill kaimų link. Pakeliui du valkatos susimušė. Jie ki-virčijosi dar nuo vakaro (*casus belli* nebuvo itin rimtas: vienas pasakė kitam *bullshit*¹³⁵, tas suprato kaip *bolshevik*, o tai mirtinas įžeidimas) ir dabar ėmėsi kumščiais aiškintis santykius. Gal dešimt iš mūsų sustojo

¹³⁵ Nesąmonė, šūdas (*angl.*).

pažiūrėti. Iki šiol mano galvoje laikosi vaizdas – pralaimėjusysis griūna ant žemės, nuo jo galvos krinta kepurė ir atidengia visiškai žilus plaukus. Tada keliese įsikišome ir nutraukėme kovą. Paddy paklausinėjęs sužinojo, kad tikroji ginčo priežastis buvusi tokia kaip visada – kelių pensų vertės maistas.

Į Lower Binfieldą atkeliavome gana anksti, tad Paddy, kad greičiau slinktų laikas, perėjo per namus klausinėdamas kokio nors darbo. Vienuose namuose jis buvo paprašytas sukapti malkoms keletą dėžių; pasisakęs esąs su draugeliu, jis pasikvietė mane į kiemą, ir mudu dviese atlikome užduotį. Kai baigėme, šeimnininkas liepė tarnaitei išnešti mums arbatos. Prisimenu, kaip baikščiai ji nešė tą arbatą, kaip, širdžiai nusiritus į kulnus, ji skubomis padėjo puodelius ant tako ir nėrė atgal į namą, užtrenkdama virtuvės duris. Šitaip siaubingai skamba žodis „valkata“. Gavę po šešis pensus, nusipirkome duonos už tris pensus ir pusę uncijos tabako, taigi mums liko penki pensai.

Paddy atrodė protingiausia užkasti tuos penkis pensus, nes Lower Binfieldo valkatų viršininkas buvo pagarsėjęs kaip tironas ir galėjo mūsų visai nepriimti, jei turėsime nors kiek pinigų. Valkatos gana dažnai užkasa savo turtą. Jei vis dėlto jie sumano slapta įsinešti į *spike* didesnę sumą, paprastai įsiuva pinigus į drabužius, bet įkliuvus tai gali baigtis kalėjimu. Paddy ir Bozo mėgo pasakoti vieną tokią istoriją. Kažkoks airis (Bozo sakė, kad airis, Paddy sakė, kad anglas), visai ne iš valkatų, įstrigo mažame kaimelyje, kur niekaip negalėjo gauti nakvynės, nors turėjo trisdešimt svarų. Vienas valkata jam patarė eiti į prieglaudą. Tai gana įprastas dalykas: jei kas neranda kur pernaktoti, už nedidelę kainą visada gaus lovą prieglaudoje. Tačiau airis nusprendė pagudrauti ir apskritai nieko nemokėti. Įsisiuvęs savo svarus į drabužius, prieglaudoje prisistatė kaip paprastas valkata. O jo patarėjas, išvelgęs čia progą, tą vakarą patyliukais paprašė valkatų viršininko leidimo išeiti anksti iš ryto – neva susitaręs dėl darbo. Šeštą ryto valkata išėjo iš *spike* vilkėdamas airio drabužius. Airis pasiskundė dėl vagystės ir gavo trisdešimt dienų už tai, kad apgaulės būdu prasmuko į laikinųjų palatą.

XXXV

Lower Binfieldo aikštėje ilgai drybojome ant žolės, stebimi kaimo gyventojų, lipte prilipusių prie savo vartelių. Priėjo vietinis dvasininkas su dukterimi, valandėlę tylomis paspoksojo į mus tarsi būtume akvariumo žuvys ir vėl nuėjo. Mūsų – laukiančiųjų, kol atsidarys *spike*, – buvo kelios dešimtys: ir be paliovos dainuojantys William su Fredu, ir tiedu peštukai, ir elgeta Bill. Pakeliui Bill nepraleido nė vienos krautuvės ir dabar užantyje, prie nuogo kūno, turėjo prisikišęs iškaulytos senos duonos. Jis dalijosi ja su visais, ir mes tuo džiaugėmės. Tarp mūsų buvo ir viena dama, pirma mano gyvenime matyta moteris valkata. Aptukusi, nudriskusi, labai purvina kokių šešiasdešimties metų moteriškė ilgu, žeme besivelkančiu juodu sijonu. Ji laikėsi labai oriai ir, jei kas nors prisėdavo šalia, purkštelėjusi pasitraukdavo atokiau.

– Kurlink traukiate, ponias? – šūktelėjo jai vienas iš valkatų.

Moteriškė purkštelėjo ir išmeigė akis į tolį.

– Nebūkit surūgusi, ponias, – neatlyžo anas. – Draugiškiau. Mes visi čia vienoj valty.

– Dėkoju, – piktai atkirto storulė. – Kai panorėsiu dėtis prie *valkatų* kompanijos, duosiu jums žinią.

Man patiko, kaip ji ištarė *valkatų*. Vienu akies mirksniu atsiskleidė visa jos siela: menka, ribota, bobiška siela, taip nieko ir nesupratusi per savo klajones. Galėjai neabejoti, kad kadaise ji buvo garbi našlė, kurią išginė į kelią koks nors groteskiškas įvykis.

Spike atsidarė šeštą. Buvo šeštadienis, tad pagal taisykles mūsų turėjo neišleisti visą savaitgalį; kodėl taip yra, nežinau, gal dėl migloto ištikinimo, kad sekmadienis nusipelno ko nors nemalonaus. Registruodamasis savo profesiją nurodžiau kaip „žurnalistas“. Tai buvo teisingiau negu „tapytojas“ – juk kartais uždarbiaudavau rašydamas laikraščiams, bet vis dėlto pasielgiau kvailai, nes prisišaukiau klausimų. Kiemė mus išrikiavęs kratai, valkatų viršininkas šūktelėjo mano pavardę. Tiesmukas, pasitempęs, kokių keturiasdešimties metų, jis neatrodė toks priekabių ieškotojas, kaip apie jį buvo pasakojama, bet turėjo kareiviško stačiokiškumo.

– Kuris iš jūsų Blank? – griežtai paklausė. Jau užmiršau, kokią pavardę tada buvau nurodęs.

– Aš, pone.

– Sakai, žurnalistas?

– Taip, pone, – atsakiau drebėdamas. Vienas kitas klausimas ir mano melas būtų iškilęs į aikštę, o už tai galėjau pakliūti į kalėjimą. Bet valkatų viršininkas tik nužvelgė mane nuo galvos iki kojų ir tarė:

– Vadinasi, džentelmenas?

– Tikriausiai.

Jis dar sykį mane įdėmiai nužvelgė.

– Na, tau velniškai gyvenime nepasisekė, ponuli, velniškai nepasisekė, – ir nuo tol rodė man išskirtinį palankumą, netgi, sakyčiau, pagarbą. Nėkrėtė manęs, o vonioje – neregėta prabanga – man vienam davė švarų rankšluostį. Seno kareivio ausiai žodis „džentelmenas“ daro įspūdį.

Septintą valandą jau buvome prariję duoną su arbata ir išskirstyti po celes. Celės čia buvo vienutės su lovomis ir šiaudiniais čiužiniais, kad žmogus galėtų gerai išsimiegoti. Tačiau joks *spike* nėra tobulas, o Lower Binfieldo trūkumas buvo šaltis. Karšto vandens vamzdžiai neveikė, dvi duotos antklodės buvo plonos, medvilninės, taigi bemaž nešildė. Nors dar buvo ruduo, bet šaltis jau gėlė kaulus. Kiaurą naktį varčiausi nuo šono ant šono, užmigdavau vos kelioms minutėms ir pabusdavau visas drebėdamas. Net parūkyti negalėjau, nes mūsų slapčiomis įsineštas

tabakas buvo likęs drabužiuose, o juos turėjo gražinti tik iš ryto. Iš kitų celių sklido dejonės, kartais – garsūs keiksmai. Nemanau, kad kam nors pavyko pamiegoti daugiau kaip porą valandų.

Iš ryto, po pusryčių ir gydytojo apžiūros, valkatų viršininkas visus suvarė į valgomąjį ir užrakino. Patalpa buvo neapsakomai niūri – akmens grindys, kalkėmis baltintos sienos, lentiniai stalai ir suolai, kalėjimo kvapas. Grotuoti langai per aukštai, kad pro juos ką nors matytum, jokių puošmenų, išskyrus sieninį laikrodį ir prieglaudos taisykles. Sėdėti susispaudus ant suolų kaip silkėms mums kaipmat atsibodo, nors buvo dar tik aštunta ryto. Neturėjome nei ką veikti, nei apie ką kalbėtis, negalėjome net pajudėti. Guodė tik tai, kad galėjome parūkyti, nes į rūkymą buvo žiūrima pro pirštus – kol neįkliūsi su cigarete rankoje. Scotty, plaukuotas valkatėlė, kalbantis mišriu Glasgow ir koknio akcentu, neturėjo tabako, mat jo nuorūkų dėžutė iškrito iš bato per kratą ir buvo konfiskuota. Daviau jam popieriaus ir žiupsnelį tabako. Vogčiomis traukėme dūmą, nelyginant mokiniai slėpdami cigaretes kišenėse, kai išgirsdavome ateinant viršininką.

Dauguma valkatų tame neįaukiame, bedvasiame kambaryje praleido dešimt ilgų valandų. Dievai žino, kaip jie tai pakėlė. Man pasisekė labiau nei kitiems, nes dešimtą valandą valkatų viršininkas atrinko keletą žmonių visokiems darbams, o mane paskyrė į prieglaudos virtuvę, visų geidžiamiausią vietą. Matyt, kaip ir su švariu rankšluosčiu, veikė žodžio „džentelmenas“ kerai.

Virtuvei kol kas padėjėjų nereikėjo, tad patylomis nuslinkau į bulvių sandėliuką, kur jau slėpėsi keli prieglaudos vargšai, nenorintys eiti į sekmadienio ryto pamaldas. Ten buvo patogių sėdėti dėžių, senų „Family Herald“ numerių ir netgi viena knyga iš prieglaudos bibliotekos – „Raffles“¹³⁶. Vargšai man papasakojo daug įdomaus apie gyvenimą prieglaudoje. Be kita ko, jie prisipažino, kad prieglaudoje

¹³⁶ Anglų rašytojo Ernesto W. Hornungo (1866–1921) detektyviniai apsakymai apie džentelmeną išilaužėlį pavarde Raffles. (*Vert. past.*)

labiausiai nekenčia vieno dalyko – uniformos, kuri jiems yra tarsi labdaros stigma; jei galėtų vilkėti savo drabužius ar bent savo kepurės ir šalikus, buvimas vargšų prieglaudoje jų visai neslėgtų. Pietų, kuriuos gavau nuo prieglaudos stalo, būtų pakakę smaugliui pamaitinti – tiek sočiai nebuvau valgęs nuo pirmos savo darbo dienos „Hôtel X“. Vargšai pasakojo, kad tik sekmadieniais jie apsirija, o šiokiomis dienomis vaikšto pusalkaniai. Po pietų virėjas pristatė mane plauti indų; likusį maistą liepė išmesti. Liekanų kiekis stulbino ir, turint omenyje valkatas, kėlė pasibaisėjimą. Pusiau suvalgyti mėsos gabalai, kalnai duonos ir daržovių likučių iškeliavo į šiukšlių dėžes ir buvo išniekinti nuvirtomis arbatžolėmis. Penkias dėžes su kaupu prikroviau dar visai valgomo maisto. O penkiasdešimt valkatų tuo metu sėdėjo *spike* valgomajame pustuščiais pilvais, užkištais vien duona su sūriu ir galbūt dviem šaltomis bulvėmis, išvirtomis sekmadienio garbei. Pasak vargšų, išmesti maistą, užuot atidavus jį valkatoms, buvo apgalvota prieglaudos politika.

Apie trečią valandą grįžau į *spike*. Valkatos ten sėdėjo nuo aštuntos, negalėdami net alkūnių pajudinti, ir dabar buvo kone išprotėję iš nuobodybės. Net rūkalai buvo pasibaigę, nes valkatos prasimano tabako iš nuorūkų; kelias valandas pabuvę toliau nuo šaligatvio, jie jau pradeda graužti kumštį. Daugelis valkatų iš nuobodulio nebegalėjo net kalbėti; jie tiesiog sėdėjo susispaudę ant suolų, spoksojo į tuštumą ir plačiausiai žiojavo, sakytum, plėsdami apšepusius veidus pusiau. Patalpa buvo stačiai pradvisisusi *enmu*¹³⁷.

Paddy, ant kieto suolo nusėdėjęs užpakalį, be paliovos verkšlėno, tad aš, kad greičiau slinktų laikas, užkalbinau gana smarkiai išsiskiriantį valkatą – jauną dailidę su apykakle ir kaklaraiščiu, atsidūrusį kelyje, pasak jo paties, dėl įrankių trūkumo. Jis laikėsi kiek nuošaliai nuo kitų ir iš pažiūros atrodė laisvas žmogus. Mėgo skaityti – kišenėje nešiojosi „Kventiną Dervardą“. Jis papasakojo man, kad į *spikes* eina tik būdamas visiškai nubadėjęs, o šiaip mieliau renkasi nakvynę gyvatvorėse arba

¹³⁷ Nykuliū (*pranc.*).

kupetose. Bastydamasis po pietinę pakrantę ir elgetaudamas, jis išsisavaites miegojo maudymosi kabinose.

Mudu šnekėjomės apie gyvenimą kelyje. Jis kritikavo sistemą, verčiančią valkatas keturiolika valandų per dieną praleisti *spike*, o kitas dešimt – ant kojų, stengiantis nepatekti į akis policijai. Štai jo paties atvejis – šešis mėnesius gyvena visuomenės sąskaita vien dėl to, kad neturi kelių svarų vertės įrankių. Tai idiotiška, kalbėjo jis.

Tada papasakojau jam apie maisto švaistymą prieglaudos virtuvėje ir ką apie tai manau. Jo intonacijos akimirksniu pasikeitė. Mačiau, kad pažadinau miesčionį, tūnantį kiekvieno anglų darbininko kailyje. Nors ir kęsdamas alkį kartu su visais, jis kaipmat išvelgė pateisinamų priežasčių, kodėl maistą derėtų išmesti, o ne atiduoti valkatoms. Ir kalbėjo gana griežtai.

– Nėra kitos išeities, – įtikinėjo mane. – Jei tokios vietos būtų pernellyg patogios, čia susirinktų padugnės iš visos šalies. Tik blogas maistas apsaugo nuo jų antplūdžio. Tie valkatos tiesiog tingi dirbti, štai kur visa jų bėda. Todėl nėra reikalo juos skatinti. Jie – padugnės.

Pateikiau argumentų, kad gali būti ir kitaip, bet jis nenorėjo nieko girdėti ir toliau kartojo:

– Nėr čia ko gailėtis tų valkatų, jie yra padugnės. Nereikia apie juos spręsti pagal tokius žmones kaip mudu su jumis. Jie – padugnės, paprasčiausios padugnės.

Buvo įdomu stebėti, kaip subtiliai jis stengiasi atsiriboti nuo „tų valkatų“. Nors pats mynė kelią jau šešis mėnesius, jis tarsi bandė įpiršti mintį, kad Dievo akyse nesąs valkata. Manau, kad nemažai valkatų dėkoja Dievui už tai, kad nėra valkatos. Jie panašūs į turistus, kurie kandžiai atsiliepia apie kitus turistus.

Šiaip ne taip praslinko trys valandos. Šeštą gavome vakarienę, kuri pasirodė ne itin valgoma; duona, jau iš ryto sunkiai įkandama (mat pjaustyta šeštadienį vakare), dabar buvo sudžiūvusi į akmenį. Laimė, ji buvo patepta taukais, tad grandėme juos ir valgėme vienus, nes tai buvo geriau negu nieko. Penkiolika po šeštos išgirdome

įsakymą žygiuoti į lovas. Naujai atvykusieji valkatos, kad nesimaišytų su anksčiau atėjusiais (baiminantis užkrečiamųjų ligų), buvo suguldyti į celes, o mes perkelti į miegamuosius. Mūsų daržinės dydžio kambaryje stovėjo apie trisdešimt lovų, sustatytų labai arti viena kitos, ir vonia, atliekanti bendro naktinio puodo vaidmenį. Ji bjauriai dvokė, be to, vyresni vyrai visą naktį kosėjo ir vaikščiojo prie jos. Tačiau nuo tiek žmonių kambaryje buvo šilta, ir mums pavyko šiek tiek numigti.

Dešimtą valandą ryto, dar sykių apžiūrėti gydytojo, išsiskirstėme kas sau, gavę išsinešti po storą riekę duonos su sūriu. William su Fredu jautėsi karaliais, nes turėjo šilingą, todėl išėję pasmeigė savo duoną ant *spike* tvoros – protesto ženklą, pasak jų. Jie džiaugėsi tokiu savo pokštu, nes tai buvo jau antras juos nuvylęs *spike* Kente. Kaip valkatos, jie buvo gana linksmų plaučių. Silpnaprotris (kiekviename valkatų būryje visada atsiranda vienas toks) pareiškė esąs pernelyg pavargęs eiti ir įsikibo į tvorą, tad valkatų viršininkui teko jį plėšte atplėšti ir spyriu palydėti į kelią. Mudu su Paddy patraukėme į šiaurę, į Londoną. Dauguma kitų keliavo į Ide Hillą, laikomą pačiu blogiausiu *spike* visoje Anglijoje¹³⁸.

Vėl buvo puiki rudens diena. Automobilių važiavo mažai, ir mes mėgavomės ramuma. Po prakaito, muilo ir šlapimo kvapų mišinio, nuo kurio *spike* vos neuždusome, kelias atrodė tarsi rožių žiedlapiais klotas. Daugiau valkatų lyg ir nebuvo matyti. Bet paskui už nugaros išgirdau kažką bėgant ir šaukiant. Tai šnopšdamas mus vijosi mažasis Scotty, Glasgow valkata. Šypsodamas lyg skolą gražinantis žmogus, jis išsitraukė iš kišenės aprūdijusią dėžutę.

– Še, brolau, – širdingai tarė. – Aš tau skolingas dėmą. Vakar tu mane vaišina. O šiandien viršininkas atidavė mano dėžutę. Už gerą geru, imk.

Ir įdėjo man į delną keturias permirkusias, sumaigyntas, nučiulptas nuorūkas.

¹³⁸ Lankiausi ten vėliau, jis ne toks jau blogas. (*Aut. past.*)

XXXVI

Norėčiau pridurti kelias bendro pobūdžio pastabas apie valkatas. Kai geriau pagalvoji, jie atrodo keisti kūriniai, verti nuodugnesnių apmąstymų. Argi ne keista, kad būriai žmonių, dešimtys tūkstančių, be paliovos klajoja po Angliją tarsi amžinieji žydai? Nors šis reiškinys prašyte prašosi nagrinėjamas, neverta nė pradėti to daryti, kol neatsikratėme kai kurių išankstinių nuomonių. Tos nuomonės kyla iš įsitikinimo, kad kiekvienas valkata *ipso facto* yra piktadarys. Vaikystėje buvome mokomi, kad valkatos – tai piktadariai, todėl mūsų sąmonėje susiklostęs tam tikras tipiško valkatos įvaizdis: atgrasus, gana pavojingas padaras, pasirengęs verčiau mirti negu dirbti ar praustis, nenorintis nieko daugiau, tik prašyti išmaldos, girtuokliauti ir vogti vištas. Šitoks pabaisa tiek pat gyvenimiškas, kiek ir grėsmingi kinai iš žurnalų, skirtų paaugliams, bet išmesti jį iš galvos labai sunku. Pats žodis „valkata“ sukelia tokį vaizdinį. O tikėjimas juo trukdo ieškoti atsakymų į tikruosius klausimus apie valkatavimą.

Imkime patį svarbiausią klausimą: kodėl valkatos apskritai egzistuoja? Nors ir keista, bet tik retas supranta, kas išgena valkatą į kelią. O tikėdami pasaka apie valkatas pabaisas, žmonės prigalvoja neįtikimiausių priežasčių. Antai kalbama, jog valkatos valkatauja todėl, kad nenori dirbti, kad šitaip lengviau prašyti išmaldos, kad atsiranda daugiau progų ką nors pavogti ir – mažiausiai tikėtina priežastis – kad jiems patinka tai daryti. Vienoje kriminologijos knygoje netgi skaičiau, kad valkatavimas

yra atavizmas, grįžimas į klajokliškąją žmonijos raidos pakopą. O juk visiškai akivaizdi valkatavimo priežastis guli kaip ant delno. Žinoma, valkata nėra joks atavizmas – antraip ir keliaujančių prekeivių būtų galima laikyti atavizmu. Valkata valkatauja ne todėl, kad jam tai patinka, o dėl tos pačios priežasties, kodėl automobiliai važinėja kairiaja kelio puse; tai yra todėl, kad taip liepia įstatymas. Nuskurdęs žmogus, jeigu jo neišlaiko parapija, gali rasti prieglobstį tik laikinųjų palatose, o kadangi jose priimama tik vienai nakčiai, jis neišvengiamai turi nuolat keliauti. Pagal dabartinį įstatymą kito pasirinkimo nėra – nebent mirti iš bado. Tačiau žmonės, išauklėti tikėti valkatomis baisūnais, mieliau ieško daugiau ar mažiau piktadariškų valkatavimo motyvų.

Iš tikrųjų, pradėjus gilintis, valkatos pabaisos burbulas kaipmat subliūkštų. Štai itin paplitęs įsitikinimas, kad valkatos yra pavojingi žmonės. Netgi be jokio patyrimo galima *a priori* teigti, kad pavojingų valkatų nėra daug, nes jeigu jie visi būtų pavojingi, su jais būtų atitinkamai elgiamasi. Tačiau laikinųjų palatoje dažnai vienu metu nakvoja ir šimtas valkatų, o juos prižiūri daugių daugiausia trys žmonės. Šimto niekšų trys beginkliai prižiūrėtojai nesutramdytų. Atvirkščiai, kai pamatai, kaip prieglaudos pareigūnai stumdo valkatas, darosi akivaizdu, kad jie patys romiausi, patys nelaimingiausi padarai, kokius tik galima įsivaizduoti. Arba kitas, ne mažiau absurdiškas mitas: kad visi valkatos girtuokliai. Žinoma, daugelis valkatų gertų, jeigu turėtų galimybę, bet pasaulis sutvarkytas taip, kad jie tokios galimybės neturi. Šiuo metu bokalas blausaus vandeningo skysčio, vadinamo alumi, Anglijoje kainuoja septynis pensus. Juo pasigerti kainuotų bent pusę kronos, o žmogus, kuris kišenėje turi pusę kronos, dažniausiai nėra valkata. Minties, kad valkatos yra begėdiški socialiniai parazitai („užkietėję elgetos“), nepavadinsi visiškai nepagrįsta, bet tai tinka vos keliems procentams atvejų. Tyčinis, ciniškas parazitavimas, aprašytas Jacko Londono knygoje apie Amerikos valkatas, anglų charakteriui nebūdingas. Anglai – sąžininga tauta, tvirtai įsikalusi į galvą, kad skursti – nuodėmė. Neįmanoma įsivaizduoti, kad anglas tyčia taptų parazitais, ir ši tautinė ypatybė anaipol neišnyksta, kai žmogus išmetamas iš darbo. Taigi pakanka prisiminti, kad

valkata tėra darbo netekęs anglas, kurį įstatymas verčia bastytis, ir pa-
baisos įvaizdis akimirksniu išgaruoja. Toli gražu nenoriu pasakyti, kad
dauguma valkatų yra idealaus charakterio; tik sakau, kad jie yra paprasti
žmonės; gal jie ir blogesni už kitus, bet tai yra jų gyvenimo būdo padari-
nys, o ne priežastis.

Iš čia plaukia, jog įprastas požiūris į valkatas – „taip jiems, velniams,
ir reikia“ – ne ką sąžiningesnis nei kad būtų taikant jį luošiams ar ligo-
niams. Tai suvokęs žmogus pradeda įsivaizduoti save valkatos vietoje ir
suprasti, kokį gyvenimą šis gyvena. Tas gyvenimas visiškai beprasmis
ir itin nemalonus. Jau aprašiau laikinųjų palatą – valkatos kasdienybę,
bet tris didžiašias blogybes reikėtų ypač pabrėžti. Pirmoji yra alkis, be-
maž neišvengiamas valkatų palydovas. Laikinųjų palata duoda davinį,
kuris tikriausiai taip ir apskaičiuotas, kad nebūtų pakankamas; prisi-
durti jie turi elgetaudami, tai yra pažeisdami įstatymą. Todėl beveik
visi valkatos nyksta dėl prastos mitybos; įrodymų toli ieškoti nereikia,
pakanka žvilgtelėti į bet kurios prieglaudos kieme išrikiuotus vyrus.
Antra didžioji valkatos gyvenimo blogybė – iš pirmo žvilgsnio gerokai
menkesnė, bet iš tikrųjų nedaug teatsilieikanti – yra ta, kad jis visiškai
netekęs sąlyčio su moterimis. Apie tai reikėtų pakalbėti išsamiau.

Valkatos atitolsta nuo moterų visų pirma todėl, kad tame visuomenės
sluoksnyje moterų beveik nėra. Atrodytų, kad tarp beturčių turėtų laikytis
tokia pat lyčių pusiausvyra kaip ir visur kitur. Bet taip nėra; bemaž galima
teigti, kad žemiau tam tikro lygio visuomenė yra grynai vyriška. Londono
grafystės tarybos paskelbti naktinio surašymo, atlikto 1931 metų vasario
13-ąją, duomenys rodo tokį nuskurdusių vyrų ir moterų santykį:

Nakvojanantieji gatvėse:

60 vyrų, 18 moterų.¹³⁹

Prieglobsčiuose ir būstuose, neturinčiuose bendrųjų nakvynės namų
licencijos:

¹³⁹ Čia skaičiai aiškiai per maži. Bet santykis turbūt teisingas. (*Aut. past.*)

1 057 vyrai, 137 moterys.

St. Martin's-in-the-Fields bažnyčios kriptoje:

88 vyrai, 12 moterų.

Grafystės laikinųjų palatose ir bendrabučiuose:

674 vyrai, 15 moterų.

Iš šių skaičių matyti, kad vyrų, besinaudojančių labdaros institucijų paslaugomis, maždaug dešimt kartų daugiau negu moterų. Paaiškinimas veikiausiai tas, kad nedarbas moteris paliečia mažiau negu vyrus; be to, bet kuri išvaizdi moteris blogiausiu atveju gali prisišlieti prie kokio nors vyro. Valkatas tai pasmerkia amžinai viengungystei. Juk savaime suprantama, kad valkatai, neradusiam moterų savo aplinkoje, esančiosios aukščiau – net ir vos aukštėliau – tokios pat nepasiekiamos kaip mėnulis. Priežasčių aptarinėti neverta, bet aišku kaip dieną, kad moterys niekada ar beveik niekada nenusileidžia iki gerokai neturtingesnių už save vyrų. Taigi tą akimirką, kai išeina į kelią, valkata tampa viengungis. Nelieka nė menkiausios vilties, kad jis susiras žmoną, meilužę ar šiaip kokią moterį, išskyrus – labai retai, kai įstengs sukrapštyti keletą šilingų, – prostitutę.

Padariniai akivaizdūs: ir homoseksualizmas, ir pasitaikantys prievartavimo atvejai. Bet svarbiausia kita – žmogus pradeda degraduoti žinodamas, kad niekas jo net nelaide tinkamu vedyboms. Lytinis potraukis, nepadedant, yra pamatinis potraukis; nepatenkintas jis gali demoralizuoti kone taip pat kaip ir fizinis alkis. Skurdas blogas ne tiek tuo, kad verčia žmogų kentėti, kiek tuo, kad naikina jį ir fiziškai, ir dvasiškai. Nėra jokios abejonės, kad lytinis badas spartina šį nykimo procesą. Atskirtas nuo visos moterų giminės, valkata jaučiasi sumenkintas iki luošio ar bepročio rango. Joks kitas pažeminimas nepadarytų tiek žalos vyro savigarbai.

Trečias didysis valkatos gyvenimo blogis yra priverstinis dykinėjimas. Mūsų įstatymų taip sutvarkyta, kad valkata arba eina keliu, arba sėdi celėje, arba protarpiais guli ant žemės laukdamas, kol atsidarys laikinųjų palata. Akivaizdu, kad toks gyvenimas slegia, demoralizuoja, ypač menkliau išsilavinusį žmogų.

Būtų galima išvardyti dar daugybę smulkesnių blogybių – kad ir neat-siejamą tokio gyvenimo diskomfortą; derėtų neužmiršti, kad vidutinis valkata neturi drabužių pamainos, avi netinkamo dydžio batus ir iš-tisus mėnesius negauna prisėsti ant kėdės. Tačiau svarbiausia tai, kad valkatos kančios yra visiškai bergždžios. Jis gyvena neįtikėtina atgrasų gyvenimą ir nemato priešakyje jokio tikslo. Būtų sunku sugalvoti bepras-miškesnį užsiėmimą už vaikščiojimą nuo kalėjimo iki kalėjimo, aštuonio-lika valandų per parą praleidžiant celėje ir kelyje. Anglijoje valkatų ne mažiau kaip kelios dešimtys tūkstančių. Kiekvieną dieną, vaikščiodami be jokios naudos, jie išsekvoja tiek kinetinės energijos, kad jos pakaktų tūkstančiams akrų žemės suarti, šimtams mylių kelių nutiesti, dešimtims namų pastatyti. Kiekvieną dieną, spoksodami į celės sienas, jie visi drau-ge tuščiai praleidžia apie dešimt metų. Kiekvienas iš jų atsieina šaliai ne mažiau kaip svarą per savaitę, nieko neduodamas mainais. Jie vaikšto ratais tarsi žaisdami begalines, iki gyvo kaulo įkyrėjusias gūžynes, kurios niekam nereikalingos ir kurių net nesistengiama padaryti kam nors rei-kalingų. Įstatymai neleidžia šiam procesui liautis, o mes tiek esame prie jo įpratę, kad net nesistebime. Tačiau tai yra labai kvaila.

Pripažinę, kad valkatos gyvenimas bergždžias, turime paklausti, ar ga-lima jį kaip nors pagerinti. Akivaizdu, kad įmanoma, pavyzdžiui, padaryti laikinųjų palatas tinkamesnes gyventi – kai kur tai ir daroma. Per pasta-ruosius metus kai kurios palatos pasikeitė – neatpažįstamai, bent jau pagal pasakojimus, – ir girdėti kalbos, kad tą patį reikėtų padaryti visur. Tačiau tai nekeičia problemos esmės. O problema yra tokia: kaip valkatą – atbukusį, pusgyvį bastūną – paversti save gerbiančiu žmogumi? Vien pagerintomis sąlygomis to nepasieksi. Net jeigu laikinųjų palatos taptų iš-taigingos (to niekada nebus)¹⁴⁰, valkatos gyvenimas vis tiek liktų bepras-mis. Jis ir toliau būtų skurdžius, atkirstas nuo šeimyninio gyvenimo ir nieko

¹⁴⁰ Teisybės dėlei reikia pridurti, kad pastaruojau metu kelių laikinųjų palatų būklė smarkiai pagerėjo, bent jau miegoti jose pasidarė patogiau. Tačiau dauguma nepakito, o maistas visur koks buvo, toks ir liko. (*Aut. past.*)

neduodantis visuomenei. Jį reikia ištraukti iš skurdo, o tai galima padaryti tik radus jam darbą – ne triūsą dėl triūso, o tokį darbą, kuris jam duotų naudos. Šiuo metu beveik visose laikinųjų palatose valkatos apskritai nedirba jokio darbo. Kadaisė už maistą jie privalėdavo atidirbti skaldydami akmenis, bet tai baigėsi, kai jie priskaldė akmenų daugeliui metų, šitaip atimdami duoną iš akmenskaldžių. Dabar jie laikomi dyki, nes lyg ir nėra kuo juos užimti. Tačiau esti vienas gana paprastas būdas, kaip padaryti juos naudingus. Kiekviena prieglauda galėtų turėti nedidelį ūkį ar bent daržą, kur visi sveiki valkatos privalėtų atidirbti darbo dieną. Tokio ūkio ar daržo produktais būtų galima juos ir maitinti – netgi blogiausiu atveju tai būtų geriau už šlykščią duonos su margarinu ir arbatos dietą. Žinoma, laikinųjų palatos niekada savęs neišlaikys, bet galėtų tolokai pažengti ta kryptimi, ir ilgainiui mokesčių mokėtojams tai galbūt išeitų į naudą. Nereikia užmiršti, kad, esant dabartinei sistemai, valkatos yra gryniausią visuomenės našta, nes jie ne tik nedirba, bet ir minta tokiu maistu, kuris neišvengiamai palaus jų sveikatą; taigi sistema netenka ne tik pinigų, bet ir gyvybių. Vertėtų išbandyti kitokį variantą, kuris leistų valkatoms padoriai maitintis ir patiems užsiauginti bent dalį savo maisto.

Kas nors gali paprieštarauti, kad ūkis ir netgi daržas pražus prižiūrimas laikinų darbininkų. Tačiau nėra jokios rimtos priežasties, kodėl valkatoms leidžiama apsisototi palatoje tik vieną dieną; jie galėtų ten gyventi mėnesį ar net metus, jei tik turėtų ką dirbti. Nuolatinė valkatų kaita man atrodo dirbtinė. Dabar valkata išlaikomas iš vietinių mokesčių, todėl kiekviena prieglauda stengiasi nustumti jį kitai; iš čia taisyklė, kad jis gali nakvoti tik vieną naktį. Dar kartą per mėnesį atėjęs valkata baudžiamas – uždaromas savaitei, o tai beveik tas pat, kaip sėdėti kalėjime, todėl jis, suprantama, stengiasi greitai į tą pačią vietą negrįžti. Bet jeigu prieglaudai jis reikštų darbo jėgą, o prieglauda jam reikštų gerą mitybą, būtų visiškai kitas reikalas. Prieglaudos pavirstų iš dalies save išlaikančiomis institucijomis, o valkatos, ilgesniam laikui apsigyvenę vienoje ar kitoje prieglaudoje, liautųsi buvę valkatos. Tuomet jie veiktų ką nors naudinga, valgytų padorų maistą ir gyventų

sėslų gyvenimą. Ilgainiui, jei planas gerai sektųsi, jie net atsikratytų skurdžių etiketės, galėtų vesti ir užimti garbingą vietą visuomenėje.

Ši idėja dar menkai išplėtotą, jai nesunku rasti priekaištų. Tačiau šitaip būtų galima pagerinti valkatų padėtį, neužkraunant mokesčių mokėtojams naujos naštos. Šiaip ar taip, problemos sprendimas turėtų būti panašus į čia pasiūlytąjį. Nes atsakymas į klausimą, ką daryti su pusalkaniais ir dykais žmonėmis, peršasi savaime: leisti jiems patiems augintis sau maistą.

XXXVII

Reikėtų tarti kelis žodžius ir apie tai, kur benamis Londone gali rasti nakvynę. Šiuo metu mažiau nei už septynis pensus lovos nakčiai niekur negausite, išskyrus labdaros institucijas. Jei neišgalite mokėti septynių pensų už lovą, gausite rinktis vieną iš šių jos pakaitalų:

1. Krantinė. Štai ką Paddy man pasakojo apie miegojimą Krantinėje:

„Blogiausia su Krantine, kad reikia anksti gulti. Apie aštuonias jau turi būti ant suoliuko, nes jų per daug nėra ir kartais visi būna užimti. Ir reikia stengtis kuo greičiau užmigti. Nes po dvylikos jau per šalta, labai nepamiegosi, ir policija tave ketvirtą ryto nuvaro. Miegoti oi kaip nelengva. Tie prakeikti tramvajai visą laiką neduoda ramybės, ir reklamos iš anapus upės blykčioja į akis. Žiaurus šaltis. Kas ateina ten miegoti, vyniojasi į laikraščius, bet nelabai padeda. Skaityk, kad velniškai pasisekė, jei pamiegojai tris valandas.“

Man teko nakvoti Krantinėje ir įsitikinti, kad Paddy sakė teisybę. Tačiau ten miegoti kur kas geriau, negu apskritai nesudėti akių, o taip būtų, jei praleistumėte naktį gatvėse, ne Krantinėje. Pagal įstatymą jūs galite naktį sėdėti gatvėje, bet policija privalo pakelti jus ant kojų, jei mato, kad miegate; tai galioja visam Londonui, išskyrus Krantinę ir dar porą kampelių (vienas jų yra už Lyceum teatro). Toks įstatymas tarsi tyčia nukreiptas prieš benamius. Sakoma, kad jo tikslas yra neleisti žmonėms mirti nuo šalčio, bet jeigu žmogus neturi namų ir jam gresia tokia mirtis, koks skirtumas, kaip tai atsitiks – miegant ar ne.

Paryžiuje tokio įstatymo nėra. Ten žmonės dešimtimis miega po Senos tiltais, prieduriuose, ant suolų aikštėse, prie metro ventiliacijos šachtų ir netgi pačiose metro stotyse. Ar tai kam nors kenkia? Niekas savo noru nenakvoja gatvėje, o tam, kam vis dėlto tenka naktį praleisti lauke, nederėtų drausti miegoti, jeigu jis tik gali užmigti.

2. „Kabykla“, du pensai už naktį. Šiek tiek prabangiau negu Krantinė. „Kabykloje“ nakvotojai susodinami ant ilgo suolo, priešais juos ištempiama virvė, ir jie miega persisvėrę per ją tarytum per tvorą. Žmogus, juokais vadinamas liokajumi, penktą valandą ryto virvę perpjauna. Pats aš ten nebuvau, bet Bozo nakvodavo gana dažnai. Klausiau jo, ar tokia poza apskritai įmanoma miegoti, ir jis sakė, kad tai patogiau negu atrodo, – bent jau geriau negu ant plikų grindų. Panašių vietų yra ir Paryžiuje, tik kaina ten ne du pensai, o tik dvidešimt penki santimai (pusė penso).

3. „Karstas“, keturi pensai už naktį. „Karste“ miegate medinėje dėžėje, užklotoje brezentu. Šalta, o blogiausias dalykas yra blakės, su kuriomis, būdamas uždarytas dėžėje, nelabai pakariausi.

Aukštesnė kategorija – bendrieji nakvynės namai, kur kaina svyruoja nuo septynių pensų iki šilingo ir penso už naktį. Geriausi iš jų – Rowton Houses; ten, sumokėję šilingą, gaunate atskirą miego kabiną ir galite naudotis puikiais prausyklomis. Už pusę kronos galite užsisakyti „ypatingą“ kambarį ir jausitės kaip viešbutyje. Rowton Houses įsikūrę didinguose pastatuose, o vienintelis jų trūkumas – griežtos taisyklės, draudžiančios gamintis maistą, lošti kortomis ir t. t. Bene geriausia Rowton Houses reklama yra tai, kad jie visada perpildyti. Bruce Houses, už nakvynę imantys šilingą ir pensą, irgi puikūs.

Švaros požiūriu antroje vietoje yra Gelbėjimo armijos bendrabučiai, kainuojantys septynis arba aštuonis pensus. Jų būna visokių (nakvojau viename ar dviejuose, kurie mažai skyrėsi nuo paprastų nakvynės namų), bet dauguma švarūs, su geromis prausyklomis; tiesa, už prausimąsi reikia mokėti papildomai. Sumokėję šilingą, galite miegoti atskiroje kabinoje. Aštuonių pensų miegamuosiuose lovos patogios, tik

jų tiek daug (paprastai kambaryje ne mažiau kaip keturiasdešimt) ir jos taip arti viena kitos, kad ramios nakties nesitikėkite. Gausybė suvaržymų atsiduoda kalėjimu ir labdara. Gelbėjimo armijos bendrabučiai patiks tik tiems, kam švara yra svarbiau už visa kita.

Toliau eina paprasti bendrieji nakvynės namai. Kad ir kiek mokėtumėte, septynis pensus ar šilingą, juose visuose tvanku ir triukšminga, lovos vienodai nešvarios ir nepatogios. Šiuos trūkumus atperka tik *laissez-faire* atmosfera ir šiltos, sakytum, namų virtuvės, kur galima pasėdėti bet kuriuo dienos ar nakties metu. Tai purvinos lindynės, bet čia žmonės bent jau gali pabendrauti. Kalbama, kad moterų nakvynės namai dažniausiai blogesni negu vyrų. Vietų, kur galėtų pernaktuoti vedusios poros, labai nedaug, ir visiems atrodo normalu, kai benamis vyras miega vienuose nakvynės namuose, o jo žmona – kituose.

Šiuo metu Londone ne mažiau kaip penkiolika tūkstančių žmonių gyvena bendruosiuose nakvynės namuose. Nevedusiam vyrui, uždirbančiam iki dviejų svarų per savaitę, tai labai patogu. Jis vargu ar rastų taip pigiai išsinuomoti kambarį, o nakvynės namai jam suteikia nemokamą šilumą, šokią tokią galimybę nusiprausti ir iki soties pabendrauti. Purvas nėra pati didžiausia blogybė. Kur kas blogiau tai, kad nakvynės namuose neįmanoma išsimiegoti. Už savo pinigų žmogus tegaua lovą, kurios dydis metras septyniasdešimt iš septyniasdešimt penkių, kietą išgaubtą čiužinį, pagalvę ir medžio trinka, dvi pilkas dvokiančias paklodes ir medvilninį užtiesalą. Žiemą duodama antklodė, bet jos nepakanka. Tokia lova stovi vienoje patalpoje su dar bent penkiomis, o kartais jų būna penkiasdešimt ar šešiasdešimt, vos už metro ar dviejų viena nuo kitos. Aišku, kad tokiomis sąlygomis gerai neišsimiegosi. Tiek žmonių į vieną vietą suguldoma nebent ligoninėse ir kareivinėse. Tačiau bendrose ligoninių palatose niekas ir nesitiki gero miego. Kareivinėse ankšta, bet kareiviai miega patogiose lovose ir yra sveiki; o beveik visus nakvynės namų gyventojus kamuoja chroniškas kosulys, daugelis serga šlapimo pūslės ligomis, naktį jiems tenka dažnai keltis. Toks nuolatinis triukšmas trukdo miegoti. Kaip rodo mano

stebėjimai, nakvynės namuose niekam nepavyksta pamiegoti ilgiau negu penkias valandas – bjauri apgavystė, kai už naktį būni sumokėjęs septynis pensus ar netgi dar daugiau.

Įstatymų leidėjai čia galėtų ką nors nuveikti. Londono grafystės taryba yra priėmusi daugybę potvarkių dėl nakvynės namų, bet jų gyventojų interesų negina. Nakvynės namuose draudžiama gerti, lošti, peštis ir taip toliau, bet niekur nepasakyta, kad lovos ten turi būti patogios. O tai būtų gana nesunku įgyvendinti – kur kas lengviau negu, pavyzdžiui, draudimą lošti. Nakvynės namų šeiminingus reikėtų įpareigoti parūpinti tinkamą patalynę ir geresnius čiužinius, visų pirma – sudalyti miegamuosius į kabinas. Nesvarbu, kokio dydžio bus kabina, svarbiausia tai, kad žmogus miegodamas būtų vienas. Taigi, kad sąlygos nakvynės namuose smarkiai pagerėtų, reikia vos kelių pakeitimų. Tai visiškai įmanoma net ir nedidinant mokesčio už naktį. Antai municipaliniai nakvynės namai Croydone, kur kaina devyni pensai, turi atitvertas kabinas, geras lovas, ten yra kėdžių (itin reta prabanga nakvynės namuose), virtuvės įrengtos pirmame aukšte, o ne rūsyje. Nėra jokios priežasties, kodėl visi kiti devynpensiai nakvynės namai negalėtų laikytis tokio standarto.

Žinoma, nakvynės namų savininkai *en bloc*¹⁴¹ priešintųsi bet kurioms permainoms, nes dabartinis jų verslas neapsakomai pelningas. Vidutinio dydžio nakvynės namuose per naktį surenkama nuo penkių iki dešimties svarų, beviltiškų skolininkų čia nebūna (priimti skolon griežtai draudžiama), išlaidų, išskyrus pastato nuomą, nedaug. Gerinant sąlygas, sumažėtų lovų skaičius, taigi ir pelnas. Vis dėlto puikus Croydono municipalinių nakvynės namų pavyzdys rodo, kad ir už devynis pensus galima žmoniškai aptarnauti. Keletas taiklių įstatymo straipsnių, ir tokios sąlygos atsirastų visur. Jeigu valdžiai apskritai rūpi nakvynės namai, ji turėtų stengtis daryti juos patogesnius, užuot įvedinėjusi kvailus suvaržymus, kurių nepakęstų joks viešbutis.

¹⁴¹ Išvien (*franc.*).

XXXVIII

Išėję iš Lower Binfieldo, mudu su Paddy uždirbome pusę kronos ravedami ir tvarkydami kažkieno daržą, pernakvojome Cromley *spike* ir grįžome į Londoną. Po poros dienų mano ir Paddy keliai išsiskyrė. Paskutinį kartą pasiskolinau iš B. du svarus, sėkmingai išsilaikiau likusias aštuonias dienas, ir mano vargai baigėsi. Ramusis silpnaprotris pasirodė esąs ne toks jau ramus, bet ir ne toks aršus, kad imčiau ilgėtis *spikes* arba „Auberge de Jehan Cottard“ restorano.

Paddy iškeliavo į Portsmouthą, kur turėjo draugą, galbūt padėsiantį jam susirasti darbą, ir nuo to laiko jo nemačiau. Neseniai išgirdau, kad jį suvažinėjo automobilis, bet gal mano pašnekovas supainiojo jį su kuo kitu. Vos prieš tris dienas sulaukiau žinių iš Bozo. Jis sėdi Wandsworth kalėjime – keturiolika dienų už elgetavimą. Nemanau, kad jis dėl to labai jaudintųsi.

Čia mano pasakojimas baigiasi. Tai gana lėkšta istorija, ir man telieka tikėtis, kad ji buvo įdomi tuo, kuo būna įdomūs kelionių dienoraščiai. Nebent galiu pasakyti: štai pasaulis, kuris laukia jūsų, jei liksite be skatiko kišenėje. Kada nors norėčiau tą pasaulį patyrinėti nuodugniau. Norėčiau artimiau, ne vien iš atsitiktinių susitikimų pažinti tokius žmones kaip Mario, Paddy, elgeta Bill; norėčiau suprasti, kas iš tikrųjų dedasi *plongeurs*, valkatų, Krantinės benamių sielose. Kol kas jaučiuosi matęs tik skurdo kraštelį.

Vis dėlto vargo dienos kai ko mane išmokė. Daugiau niekada nelaisyčiau visų valkatų prasigėrusiais niekšais, nesitikėsiu elgetos dėkingumo

už išmaldą, nesistebėsiu apatiškais bedarbiais, neaukosiu Gelbėjimo armijai, neužstatinėsiu drabužių, neatsisakinėsiu imti lapelių, nesimėgausiu patiekalais prašmatniuose restoranuose. Pradžia padaryta.

Apie knygą ir valkatas

Retas rašytojas, pasišovęs „iš vidaus“ pažinti ir aprašyti vargingiausių visuomenės sluoksnių gyvenimą, ryžtasi nerti į dugną neturėdamas saugaus užnugario. Kai dvidešimt penkerių Eric Arthur Blair, būsimasis „Gyvulių ūkio“ ir „1984-ųjų“ autorius, 1928 metų pavasarį atvyko į Paryžių realizuoti vaikystės svajonės tapti rašytoju, jis tokį užnugarį lyg ir turėjo, bet buvo pernelyg išdidus, kad sunkią valandą juo pasinaudotų. Anglijoje gyvenantys tėvai negalėjo suprasti, kodėl vienintelis jų sūnus – Etono auklėtinis, šeimos viltis – metė valstybinę tarnybą Birmoje, Britų imperijos policijoje, ir pasirinko tokį nenuspėjamą, duonos kąsnio negarantuojantį kelią. Paryžiuje tuo metu gyveno Blairo teta, mėgstamiausia iš giminaičių (matyt, dėl panašios bohemiškos prigimties), bet likęs be skatiko kišenėje ir jos pagalbos jis nieiškojo.

Paryžiuje Blair mėgino verstis straipsniais mažatiražiams žurnalams ir anglų kalbos pamokomis, parašė du romanus ir keletą apsakymų, bet juos sunaikino, nes niekas nenorėjo jų spausdinti. 1929 metų rudenį jis neteko visos savo mantos ir santaupų, tik jas, kaip Blair vėliau prisipažino, pavogė ne italas, aprašytas šios pusiau autobiografinės knygos trečiajame skyriuje, o „žavi kekšytė“, kurią jis sutiko vienoje Paryžiaus kavinėje ir kurią buvo įsimylėjęs. Tada ir prasidėjo tikrasis gyvenimas skurdžiomis. Indų plovėjo patirtis dideliame viešbutyje davė Blairui mintį aprašyti „šiuolaikinio pasaulio vergų“ dalį.

Pirmąjį knygos variantą, Blairo baigtą 1930 metų pabaigoje, jau grįžus į Angliją, ir pavadintą „Indų plovėjo dienoraštis“, leidykla „Jonathan Cape“ atmetė kaip nevientisą ir pernelyg trumpą (tuo metu jis buvo kone perpus trumpesnis). Papildęs rankraštį (turbūt tada ir atsirado ilgi, stilistiškai kitokie intarpai, kaip antai Charlie pasakojimas apie raudonąjį miegamąjį ir apie pudrą bei kokainą), Blair išmėgino laimę dar kartą, bet vėl nesėkmingai.

Tada jis nusprendė pridurti prie knygos savo valkatavimo patirtis. Mat prieš išvykdamas į Paryžių Blair, Jacko Londono pavyzdžio įkvėptas, rengėsi rašyti knygą apie Anglijos valkatas ir, norėdamas įsijausti į jų „kailį“, bastėsi su jais, po kelias dienas ar net savaites nakvojo nakvynės namuose ir prieglaudose. Grįžęs į Angliją, jis atnaujino šiuos eksperimentus: pas draugus Londone persirengdavo prastais drabužiais ir išeidavo „į kelią“ (sykį jam netgi pavyko pusdieniui patekti į kalėjimą). Viena iš tokių draugių, Mabel Fierz, pas kurią Blair per savo klajones retkarčiais užsukdavo nusiprausti, parašyti laišku ir t. t., suvaidino lemiamą vaidmenį pirmosios jo knygos išleidimo istorijoje.

1931 metų pabaigoje, papildęs rankraštį Londono nuotykiiais ir pavadinęs „Dienos Paryžiuje ir Londone“, Blair pasiuntė jį leidyklai „Faber and Faber“, bet vėlgi gavo neigiamą atsakymą, pasirašytą T. S. Elioto: knyga įdomi, bet per trumpa ir netvirtai suręsta – Paryžiaus ir Londono epizodai nelimpą vienas prie kito. Nusivylęs ir jau įnikęs rašyti kitą knygą, „Dienas Birmoje“, Blair paprašė Mabel Fierz rankraštį sunaikinti, palikti tik sąvaržėles. Užuot įvykdžiusi prašymą, draugė nunešė rankraštį geram literatūros agentui ir neatstojo tol, kol šis nepažadėjo perskaityti. Netrukus knyga atsidūrė drąsaus, vos prieš kelerius metus pradėjusio veiklą leidėjo Victorio Gollanzo rankose; pasitaręs su teisininku, šis iškėlė vienintelę sąlygą – pakeisti kai kurias pavardes ir vietoj keiksmažodžių sudėti daugtaščius.

Blair nesipriešindamas dar kartą pataisė rankraštį. „Jei niekam kitam nesvarbu, norėčiau, kad knyga būtų išleista pseudonimiškai.

Reputacijos, kurią šitai darydamas prarasčiau, neturiu, o jeigu knyga sulauks nors kiek pasisekimo, visada galėsiu vėl panaudoti tą patį pseudonimą¹ – rašė jis leidėjui, tikriausiai norėdamas apsaugoti tėvus tuo atveju, jei recenzentai apšauktų knygą skandalinga. Iš kelių sugalvotų priedangos variantų ir autoriui, ir leidėjui labiausiai patiko George'o Orwello slapyvardis.

1933 metų pradžioje knyga buvo išleista kitu, leidėjo sugalvotu pavadinimu ir sulaukė palankių atsiliepimų. Pirmomis savaitėmis ji netgi pateko į geriausiai parduodamų knygų sąrašus, bet, pardavus porą tūkstančių egzempliorių, procesas įstrigo. Tas pat atsitiko amerikiniam „Harper & Brothers“ leidimui, vėliau – ir prancūziškajam bei čekiška-jam vertimams (1935 m.). Taigi nemėgstamo mokytojo darbo Orwell tuo metu dar negalėjo mesti. Didžioji sėkmė atėjo tik 1940 metais, kai „Penguin“ 55 000 egzempliorių tiražu išleido pigų leidimą, tiek viršelyje, tiek savo kataloguose priskyrusi knygą grožinės literatūros sričiai (įdomu, kad vėlesni jos leidimai jau nebuvo šitaip klasifikuojami).

Pats Orwell prancūziško vertimo pratarmėje rašė: „Dėl teisybės mano pasakojime galiu pasakyti, kad nieko neperdėjau, nebent tiek, kiek visi rašytojai perdeda atrinkdami [medžiagą]. Nesijaučiau privalęs aprašinėti įvykius tiksliai tokia tvarka, kokia jie vyko, tačiau viskas, ką aprašiau, iš tikrųjų atsitiko vienu ar kitu metu.“

Norint geriau suprasti istorinį kontekstą, reikėtų pridurti žiupsnelį faktų apie Orwello aprašytus *workhouses*, darbo namus², ir *spikes*, laikinųjų palatas (dar vadinamas valkatų palatomis). Kol „Dienos Paryžiuje ir Londone“ keliavo iki skaitytojo, beveik šimtmetį Anglijoje egzistavusi darbo namų sistema buvo panaikinta. Pirmieji darbo namai atsirado XVII amžiuje, stengiantis sumažinti parapijų išlaidas šalpai. Įgalūs vargšai juose turėjo atidirbti už maistą, pastogę, drabužius.

¹ Bernard Crick, *George Orwell: A Life*. Penguin Books, 1992, ch. VII.

² Knygoje verčiama „vargšų prieglaudos“, nes Orwello laikais darbas tuose namuose jau nebuvo privalomas.

1834 metais buvo priimta Vargšų įstatymo pataisa, uždraudusi teikti pašalpas pinigais ar maistu; norėdami gauti paramą, visi galintys dirbti vargšai turėjo apsigyventi parapijos darbo namuose. Sąlygos ten tyčia buvo sudaromos blogos, kad jomis susigundytų kuo mažiau žmonių.

Valkatauti ir elgetauti buvo draudžiama, bet su kai kuriomis išimtimis: kareiviai, jūrininkai, paleisti kaliniai, škotai ir airiai turėjo teisę parkeliauti namo prašydami išmaldos; tokiais „keliautojais“ dėjosi visi valkatos. Darbo namai privalėjo suteikti jiems laikiną vienos nakties prieglobstį. Iš pradžių „laikinieji“ buvo apnakvindinami infekcinėse palatose, vėliau tam reikalui pradėti statyti atskiri statiniai. XIX amžiaus pabaigoje buvo leista nakvoti dvi naktis iš eilės, kad valkatos galėtų atidirbti vieną visą darbo dieną. Dažniausiai jie turėdavo išpinti pakuloms senas virves arba skaldyti akmenis. Ilgainiui darbo prievolė tapo formalumu. XX amžiaus pradžioje laikinųjų palatų pradėjo mažėti: antai 1910 metais Londone jų buvo dvidešimt aštuonios, o 1929 metų pradžioje – tik devynios.

1929 metais panaikinus darbo namų sistemą, vargšų šalpa ėmė rūpintis grafysčių tarybos ir jų sudaryti komitetai. Dalis darbo namų buvo parduota, dalis paversta visuomeninės globos institucijomis, o vėliau, 1948 metais pertvarkius visą Anglijos socialinės apsaugos sistemą, tapo pensionatais. Dauguma laikinųjų palatų buvo uždaryta, kitos pertvarkytos į Keliautojų nakvynės centrus; valkatos jais naudojosi iki XX amžiaus septintojo dešimtmečio pradžios.

Vertėjas

Kitos George'o Orwello knygos:

Burmese Days (1934)

A Clergyman's Daughter (1935)

Keep the Aspidistra Flying (1936)

The Road to Wigan Pier (1937)

Homage to Catalonia (1938; liet. planuojama 2008)

Coming Up for Air (1939)

Animal Farm (1945, liet. „Gyvulių ūkis“, 1952, 1991, 2005)

Nineteen Eighty-Four (1949, liet. „1984-ieji“, 1991, 2007)

GEORGE
ORWELL

Katalonijai pagerbti

Iš anglų kalbos verčia *Arvydas Sabonis*
kitos knygos, 2008

Vieno ryškiausių XX a. politinių rašytojų ir memuarininkų George'o Orwello „Katalonijai pagerbti“ – tai atsiminimų knyga, kurioje pasakojama apie Ispanijos pilietinį karą. Ši knyga iki šiol kelia kontraversiškas diskusijas tarp kairiųjų intelektualų ir yra laikoma neprilygtamam veikalui apie vieną svarbiausių politinių XX a. kataklizmų bei apie žmogaus būseną visa naikinančio karo akivaizdoje.

1936 m., pačiame pilietinio karo įkarštyje, G. Orwellas atvyko į Ispaniją ir tapo eiliniu trockininkų profsąjungų organizacijos (POUM), kovojančios prieš generolo Fransisco Franco armiją, nariu. Katalonija tuo metu buvo valdoma anarchistų profsąjungų organizacijos CNT. Autorius išvydo stulbinamą vaizdą, ypač netikėtą retrogradiškos feodalizmo dvasios persmelktoje Ispanijoje: darbininkai kontroliavo miestą, jame sklandė lygybės dvasia, žmonės gatvėse sveikinosi trumpu „Salud“, vienas į kitą kreipėsi „tu“ ir „drauge“. „Atrodė tarsi visi žmonės iš tiesų būtų lygūs ir kad viltis plevena ore“, – rašė G. Orwellas.

Itin sąžininga ir preciziška „Katalonijai pagerbti“ paradoksaliai traukia skaitytojus. Vieniems tai veikalas apie anarchistinių idealų praktinę, nors ir trumpai lyg meteoras švystelėjusią, realizaciją, kitiems – knyga apie kairuoliškų utopijų bevaisiškumą.

www.kitosknygos.lt